

ለብርክልያ ወደ ቊስጥንጥንያ እንደተላከላትና ንግሥቲቱም በቊስጥንጥንያ በእመቤታችን ስም በተሠራችው ቤተ ክርስቲያን ውስጥ እንዳስቀመጠችት ተጽፏል።¹ በሌሎችም ቦታዎች ሉቃስ የሣላቸው ናቸው የሚባሉ ሥዕሎች ይገኛሉ።

ቅዱስ ሉቃስ ትውልዱ ከአሕዛብ ወገን ግሪካዊ መሆኑ ይታወቃል። ነገር ግን ክርስትናን ከመቀበሉ በፊት አሕዛብ ይሁን ወይም ከአሕዛብ ወደ ይሁዲነት የተመለሰ ይሁን ይህ በውል አይታወቅም። ወደ ክርስትና የተመለሰው ከይሁዲነት እንደሆነ ብዙ ሊቃውንት ያምናሉ። አንዳንድ ሰዎች ሉቃስን ወደ ክርስትና የመለሰው ቅዱስ ጳውሎስ እንደሆነ ይናገራሉ። ይህ ግን ሊሆን አይችልም፤ ምክንያቱም ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ክርስትና ያመጣቸውን ሁሉ «ልጄ» ብሎ እንደሚጠራቸው ሉቃስን «ልጄ» ብሎ አንድም ቦታ አይጠራውም። ምናልባት ቅዱስ ሉቃስ ጌታችን በአይሁድ ከመያዙ ከጥቂት ጊዜ በፊት የጌታችን ደቀ መዝሙር ሆኖ ይሆናል የሚሉም አሉ። ነገር ግን ሉቃስ በወንጌሉ መጀመሪያ ላይ «ከእኛ አስቀድሞ በዐይን ያየትና የቃሉ አገልጋዮች የነበሩ እንዳስተላለፉልን ... ሁሉንም ... እጽፍልህ ዘንድ መልካም ሆኖ ታየኝ»² ያለው ሉቃስ የጌታችን ደቀ መዝሙር ባይሆን ይሆናል ብለው አንዳንድ ሊቃውንት ያስባሉ። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ግን ሉቃስ ከ72ቱ ደቀ መዛሙርት አንዱ እንደሆነ ታስተምራለች።³

ያም ሆነ ይህ ከበዓለ ሃምሳ በኋላ ብዙ መምሕራን ወደ አንጾኪያ ሄደው ስለነበረ ጳውሎስ ከመሄዱ ቀደም ብሎ ክርስትናን እንደተቀበለ ይታመናል። ወዲያውኑ የጳውሎስ ተከታይ ሆኖ አገልግሏል።

ቅዱስ ጳውሎስ የሮም ገዢ ፊስጦስና ሄሮድስ አግሪጳ ሊፈርዱበት ሲሉ ይግባኝ ብሎ እንደታሰረ ወደ ሮም በሄደ ጊዜ ቅዱስ ሉቃስም አብሮት ሄዷል። ቅዱስ ጳውሎስ በ63 ዓ. ም. ከአስራቱ ለጥቂት ጊዜ አስከተለቀቀበት ጊዜ ድረስ ሉቃስ አብሮት

¹ Ibid.

² ሉቃ. 1:2-3።

³ ወንጌል ቅዱስ፣ ንባብና ትርጓሜው፣ ተፈሪ መኰንን ማተሚያ ቤት፣ 1959፣ ገጽ 273።

ነበር። ከዚያም በኋላ ሌሎች ሁሉ ትተዉት ሲሄዱ ሉቃስ አልተለየውም። ስለዚህ ነው ቅዱስ ጳውሎስ ለጢሞቴዎስ ከሮም 2ኛውን መልእክት ሲጽፍ «ከእኔ ጋር ያለው ሉቃስ ብቻ ነው»¹ ያለው።

ቅዱስ ጳውሎስ በሮም በሰማዕትነት ከሞተ በኋላ ወንጌላዊው ሉቃስ በጣልያን አገር፣ በጎል (ፈረንሳይ)፣ በግሪክ አገር በድልማጥያ፣ መቄዶንያና ፔሎፖኒሱስ እየተዘዋወረ ወንጌልን አስተምሯል። ወደ ግብጽ አገርም ሄዶ እንዳስተማረ ይነገራል። በመጨረሻም በግሪክ አገር (በፔሎፖኒሱስ) በወይራ ዛፍ ላይ ተሰቅሎ በሰማዕትነት ሕይወቱ አልፎ ፓትራስ (Patras) እንደተቀበረ አበው ይናገራሉ።² በ357 ዓ. ም. በሮም ንጉሠ ነገሥት በቆስጣንዲያስ ትእዛዝ የቅዱስ ሉቃስ አጽም ከፓትራስ ፈልሶ ወደ ቊስጥንጥንያ በሐዋርያት ቤተ ክርስቲያን እንዲያርፍ ተደርጓል።³

ምዕራፍ 6

6.0 የጳውሎስ ወደ ክርስትና እምነት መግባት 40 ዓ.ም.

አይሁድ ቀዳሚ ሰማዕት እስጢፋኖስን እጅግ በሚያሠቃዩትና በድንጋይ በሚወግሩት ጊዜ ወጣት የነበረው ጳውሎስ የሥራቸው ተባባሪ በመሆን የወጋሪዎቹን ልብስ ይጠብቅ ነበር።⁴ በኋላ የክርስቶስ ባሪያ መልእክተኛ ሆኖ ክርስትናን እስከ አውሮፓ ድረስ የሰበከ ያ ታላቅ ሐዋርያ በመጀመሪያ ጊዜ የክርስቲያኖች ዋና አሳዳጅ ነበር።

ጳውሎስ የዕብራይስጥ ስሙ ሳውል ሲሆን በግሪክኛና በላቲን (በሮማይስጥ) አነጋገር የስሙ አጠራር ጳውሎስ ነው። የጳውሎስ

¹ 2ጢሞ. 4:11።

² Butler's Lives of the Saints, vol. IV, p. 1298.

³ Ibid.

⁴ የሐዋ. 7:58-60።

አባት የሮም ዜግነት ስለነበረው እርሱም እንደ አባቱ የሮም ዜግነት ነበረው። በዚህ ምክንያት ይሆናል በሮም (በላቲን) ስም አጠራር የተጠራው። ጳውሎስ ከብንያም ነገድ የተወለደ እውነተኛ አይሁዳዊ (ዕብራዊ) ነበር።¹ የተወለደው ግን ለብዙ ጊዜ የሮም ቅኝ ግዛት በነበረችውና የግሪክ ሥልጣኔ በአበበባት እንዲሁም የግሪክ የንግድ ማእከል በነበረችው በቂልቅያ አውራጃ ውስጥ በምትገኝ ጠርሴስ በምትባል ከተማ ነበር።² በዚህም ምክንያት ግሪክኛ አጣርቶ ያውቅ ነበር። ወላጆቹ ከፍልስጥኤም ወደ ጠርሴስ መቼ እንደ ፈለሱ አይታወቅም። ወላጆቹ ግን ጳውሎስ የአባቶቻቸውን የአይሁድን ሃይማኖታዊና ባህላዊ ትምህርት ጠንቅቆ እንዲማር ፈልገው ወደ ኢየሩሳሌም ልከውት በታወቀው በታላቁ ፈሪሳዊ ሊቅ ረቢ (መምህር) ገማልያል ዘንድ እንዲማር አደረጉ። በዚህ ዓይነት ቅዱስ ጳውሎስ በዚያን ጊዜ የታወቁት የሦስቱ ብሔረሰቦች ማለት የዕብራውያን፣ የግሪክና የላቲን ወገን ስለሆነ፣ ዓለምአቀፋዊ ሐዋርያ ሊባል ችሏል።³ በነበረው በመንፈሳዊም ሆነ በዓለማዊ ከፍተኛ ዕውቀትና ችሎታ ከጌታ ደቀ መዛሙርት ጳውሎስን የሚወዳደር ማንም አልነበረም።⁴ ነገር ግን ጳውሎስ በሚያስተምርበትም ሆነ መልእክታቱን በሚጽፍበት ጊዜ ከክርስቶስ ዕውቀት በስተቀር የነበረውን ጥበብና ዓለማዊ ዕውቀት ለማሳየት ፈጽሞ አልሞከረም።⁵

ጳውሎስ ለአይሁድ እምነትና ለኦሪት ሕግ በጣም ቀናተኛ ስለነበረና የክርስትና እምነትም የኦሪት ሕግና የአይሁድ እምነት ተፃራሪ መስሎ ስለታየው፣ በክርስቲያን እምነትና በክርስቲያኖች ላይ ታላቅ ዘመቻ ይዞ ነበር። ክርስቲያኖችንም በሄዱበት ሁሉ እየሄደ ማሳደድ ጀመረ። በተለይም በዝርወት እየኖሩ ወደ ክርስትና እምነት የተመለሱትን አይሁድ በጥብቅ እየተከታተለ ያሳድድ ነበር። በሶርያ ውስጥ በደማስቆና በአንጾኪያ ከሚኖሩት አይሁድ መካከል ብዙዎቹ የክርስትናን እምነት መቀበላቸውን ሰምቶ፣ እነሱን እያሰረ ወደ

¹ ሮሜ 11:1፣ ፊልጵ 3:5።
² የሐዋ 22:2-3፣ Schaff, P., op. cit., vol. I, pp. 286-287.
³ Schaff, P., History of the Christian Church, vol. I, p. 287.
⁴ Ibid., p. 288.
⁵ 1ቆ 2:1-2፣ ፊልጵ 3:8-10።

ኢየሩሳሌም ለማምጣት የሚያስችል የሥልጣን ደብዳቤ ለየምክራቡ አለቆች እንዲሰጠው በኢየሩሳሌም ካለው ሊቀ ካህናት ጠይቆ ከተሰጠው በኋላ ክርስቲያኖችን ለማሳደድ ወደ ደማስቆ ጉዞውን ጀመረ።

በመንገድም ሳለ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በጳውሎስ ላይ አንድ ታላቅ ተአምር አሳየ። ከሰማይ ታላቅ እንደ መብረቅ ያለ ብርሃን በተስያት ላይ በጳውሎስ ላይ አንጸባረቀ። እርሱም እጅግ ደንግጦ በምድር ላይ ወደቀ። ዓይኖቹም ማየት ተሳናቸው። ወዲያውኑ «ሳውል! ሳውል! ለምን ታሳደደኛለህ?» የሚል ድምፅ ሰማ፤ ይህ ጥያቄ የተግሣጽና የፍቅር ነበር። ጳውሎስም «አንተ ማን ነህ?» ብሎ ጠየቀ። ጌታም «አንተ የምታሳድደኝ እኔ ኢየሱስ ነኝ፤ በሾለ ብረት ላይ ብትቆም ላንተ ይብስብሃል፤» ብሎ መለሰለት። ጌታ በጸጋው ስለገባቸው በርግጥ በዚያን ጊዜ በኢየሱስ ክርስቶስ እንዳመነ ይታመናል። ዕውር ሆኖ ሦስት ቀን ከቆየ በኋላ በጌታ ትእዛዝ ሐናንያ የሚባል ደቀ መዝሙር ጳውሎስን ተገናኘውና እጁን በዓይኖቹ ላይ ጫነበትና ጸልዮ ዓይኖቹ እንዲያዩ አደረገለት። ወዲያውኑ ጳውሎስ ተጠመቀ።¹ ከዚህ በኋላ ጳውሎስ በደማስቆ ጌታ ኢየሱስ መሢሕ መሆኑን በማስረዳት በየምክራቡ እየዞረ ማስተማር ጀመረ። የሰሙትም ሁሉ «ይህ ሰው በኢየሩሳሌም ስለ ኢየሱስ የሚያስተምሩትን ሁሉ በብርቱ ያሳድድ የነበረ አይደለምን? ወደዚህ የመጣው እነርሱን እያሰረ ወደ ኢየሩሳሌም ወደ ካህናት አለቆች ለመውሰድ አይደለምን?» በማለት ይደነቁ ነበር። አይሁድ ግን ጳውሎስ ይህን በማስተማሩ እጅግ ስለተናደዱ እርሱን ለመግደል ቆርጠው ተነሡ። እርሱም ተደብቆ እንዳያመልጥ በከተማው በሮች ቀንና ሌሊት ይጠብቁት ነበር። ይህን የሰሙ ክርስቲያኖች ግን ቅዱስ ጳውሎስን በቅርጫት ውስጥ አድርገው በቅጥሩ ግንብ ላይ አውርደው እንዲያመልጥ አደረጉ።² ከዚያም ወደ አረብ አገር ሄዶ ለሦስት ዓመታት በዚያ አሳለፈ።³ በዚያ ግን

¹ የሐዋ 9:1-19።
² የሐዋ 9:20-25።
³ ገላ 1:17-18።

ያሳለፈው ቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ እንዳለው በስብከተ ወንጌል ሥራ ሳይሆን በጸሎትና የአይሁድን ቅዱሳት መጻሕፍት በማጥናትና በእነሱም የተጻፉት ትንቢቶች በጌታችን በኢየሱስ እንዴት እንደተፈጸሙ በማጥናት እንደነበር አንዳንድ ሊቃውንት ይናገራሉ።¹

ቅዱስ ጳውሎስ ከዚያም ወደ ደማስቆ እንደገና ተመልሶ ጥቂት ጊዜ ካሳለፈ በኋላ ወደ ኢየሩሳሌም ሄዶ ቅዱስ ጴጥሮስንና የጌታን ወንድም ያዕቆብን ተገናኘ። በዚያም በነበረበት ጊዜ እዚያ ከነበሩት ክርስቲያኖች ጋር ለመደባለቅ ሞክሮ ነበር። እነርሱ ግን የጳውሎስ በክርስቶስ ማመን እውነት ስላልመሰላቸው ሁሉም ፈሩት። ሆኖም በርናባስ ስለ ጳውሎስ በእውነት ወደ ክርስቶስ መመለስና ስለ እርሱም በብዙ ቦታ ማስተማሩን በኢየሩሳሌም ለነበሩ ወንድሞች ነገረ። ሆኖም በኢየሩሳሌም የነበሩት አይሁድ ጳውሎስን ለመግደል ይደልቱበት ስለነበር፤ ከ15 ቀናት በኋላ በወንድሞች ምክር ወደ ቂሣርያ ሄዶ ከዚያም ወደ ጦርሴስ ሔዶ ያስተምር ጀመር።²

ከጦርሴስም ጳውሎስ ከበርናባስ ጋር ሆኖ ወደ አንጾኪያ ሄዶ ለአንድ ዓመት ያህል አስተማረ። በዚያም በኢየሱስ ክርስቶስ ያመነትን ክርስቶስን በማመናቸው አሕዛብ በማፈዝ «ክርስቲያኖች» የሚል የአቃቂር ስም አወጡላቸው።³ ኢየሱስ ክርስቶስ ራሱ «ለስብከተ ወንጌል የተመረጠ ዕቃ» ብሎ የሠየመው ጳውሎስ በጌታ ተአምር ወደ ክርስትና እንደተመለሰ ከሐዋርያት ሁሉ እጅግ የበለጠ ታላቅ ሐዋርያ ሆነ። ጳውሎስ የክርስቶስን ወንጌል ለማስተማር 4 የሐዋርያዊ ጉዞዎች በማድረግ የክርስትናን እምነት በመካከለኛው ምሥራቅና በአውሮፓ እስከ ስፔን ድረስ አስተምሮአል።

¹ Schaff, P., History of the Christian Church, vol. I, p. 318.

² ዮሐ 9:26-30

³ ዮሐ 11:26።

6.1 የመጀመሪያው የጳውሎስ ሐዋርያዊ ጉዞ 45-50

የጳውሎስ ሐዋርያዊ ጉዞዎች መነሻና መመለሻ ለአሕዛብ ክርስቲያኖች መናኻሪያ የሆነችው አንጾኪያ ነበረች። ሆኖም ለመጀመሪያው ብዙ ዓመታት ለክርስትና እምነት እናት ከነበረችው ከኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን ጋርም ግንኙነቱን አጥብቆ በመጠበቅ በኢየሩሳሌምና በአካባቢዋ በደረሰው ረሃብ እዚያ ለነበሩት ችግረኞች ርዳታ እያሰባሰበ ይልክ ነበር። ምንም እንኳን ጳውሎስ ዋና ዓላማው አሕዛብን ማስተማር ቢሆንም፤ ጌታችን ኢየሱስ «ይህ በአሕዛብም በነገሥታትም በእስራኤል ልጆችም ፊት ስሜን ይሸክም (ያሳውቅ) ዘንድ ለእኔ የተመረጠ ዕቃ ነው፤»¹ ብሎ በተናገረው መሠረት ቅዱስ ጳውሎስ በሄደበት አገር ሁሉ በዝርዝር (ተበታትነው) ባሉት አይሁድም መካከል ያስተምር ነበር። ቅዱስ ጳውሎስ በሐዋርያዊ ሥራው በግብረ ሐዋርያት ውስጥ ከተመዘገበው ሌላ ብዙ ችግር፤ መከራና ሥቃይ ደርሶበታል። «ሠላሳ-ዘጠኝ ጅራፍ አምስት ጊዜ በአይሁድ እጅ ተገርፌአለሁ። ሦስት ጊዜ በዱላ ተደብድቤአለሁ፤ አንድ ጊዜ በድንጋይ ተወግሬአለሁ፤ ሦስት ጊዜ የመርከብ አደጋ ደርሶብኛለሁ፤... ከአይሁድ ወገኖቼና ከአሕዛብ አደጋ ደርሶብኛል፤»² ሲል ቅዱስ ጳውሎስ ራሱ ጽፏል።

ቅዱስ ጳውሎስ እየዞረ የክርስቶስን ወንጌል በሚያስተምርበት ጊዜ ሁሉ ምንም እንኳን ከሚያስተምራቸው ምእመናን ደመወዝ ወይም አበል ማግኘት የሚገባውና መብቱም መሆኑንና ይህም በጌታም የተደነገገ መሆኑን ቢያውቅም፤³ በምእመናን ላይ ሸክም ላለመሆኑን ለኑሮው ድንኳን ሰፊ ስለነበረ ድንኳን እየሰፋ ነበር የሚተዳደረው።⁴

በ44-50 ዓ. ም. ባለው ጊዜ ውስጥ ቅዱስ ጳውሎስ ከሰብዓ ሁለቱ አርድኦት ከሆኑት ከበርናባስና ከማርቆስ ጋር ሆኖ

¹ ዮሐ 9:15።

² 2ቆሮ 11:24-29።

³ 1ቆሮ 9:14-15።

⁴ ዮሐ 18:3፤ 20:33-34፤ 1ቆሮ 9:3-18።

የመጀመሪያውን ሐዋርያዊ ጉዞ በመንፈስ ቅዱስ ምርጫና ትእዛዝ ከሰርያው አንጾኪያ ጀመረ። ከአንጾኪያ ወደ ሴሌውቅያ ከዚያም ወደ ቆጵሮስ ደሴት ሄደው በየምክራቦቹ እየገቡ የእግዚአብሔርን ቃል ያስተምሩ ጀመር። ቆጵሮስንም ማክል ለማክል አቋርጠው በመሄድ ወደ ጳፉስ ደርሰው እዚያ የነበረውን ሰርግዮስ ጳውሎስ የተባለውን አስተዋይ የሮም አገረ ገዥ አስተምረው አጠመቁት። በዚያም የነበረ «ኤልማስ» የተባለ አይሁዳዊ ጠንቋይ አገረ ገዥው እንዳያምን ይጥር ስለነበር፤ ቅዱስ ጳውሎስ ገሠፀውና በተአምር ዓይኖቹ እንዲታወሩ አደረጉ። በዚህም ተአምር ብዙዎች ወደ ክርስትና ተመለሱ።¹ ኤልማስም በዚህ በእርሱ ላይ በተደረገው ተአምር በክርስቶስ አምኖ ተጠምዷል ይባላል። ከጳፉም በመርከብ ተሳናረው ጳውሎስና ጓደኞቹ ወደ ጴርጌንና ወደ ጲሲድያ ወደምትገኘው አንጾኪያ ሄደው የጌታን ቃል ያስተምሩ ጀመር። ማርቆስ ግን ችግሩን ለመቋቋም ስላልቻለ ከእነርሱ ተለይቶ ወደ ኢየሩሳሌም ተመልሶ ሄደ። ይህም ጳውሎስን አሳዝኖት ነበር። በአንጾኪያም ብዙ አይሁድና አረማውያን አምነው ወደ ክርስቶስ ተመለሱ። ሌሎች አክራሪዎች አይሁዶች ግን ብዙ ሰዎችን አሳድመው በጳውሎስና በበርናባስ ላይ ስደት እንዲነሣ አደረጉ። እነ ጳውሎስም ከአይሁድ ሽሽተው በኢቆንዮን፣ በልስጥራንና በዴርቤን አድርገው ሶርያ ወደምትገኘው አንጾኪያ ተመለሱ። በዚህ በመጀመሪያው ሐዋርያዊ ጉዞ በሄዱበት ቦታ ሁሉ አያሌ አሕዛብ ወደ ክርስትና እምነት ስለተመለሱ በክርስቲያኖች ዘንድ ታላቅ ደስታ ሆነ።²

6.2 በኢየሩሳሌም የሐዋርያት ጉባኤ በ50 ዓ. ም.

ከላይ እንደተመለከተው በመጀመሪያው የክርስትና ምእት ዓመት ላይ የክርስትናን እምነት የተቀበሉ ከአይሁድም ከአሕዛብም ወገኖች ነበሩ። የአይሁድ ወገን የሆኑት ምንም እንኳን የክርስትናን እምነት ቢቀበሉም፤ የሙሴን ሕግና የኦሪትን ሥርዓት ጨርሰው

¹ የሐዋ 13:1-12።

² የሐዋ 13: 13-14:1-28።

አልተዉም ነበር። ለመተውም አስፈላጊ መስሎ አልታያቸውም። ከአሕዛብ ወገን የክርስትናን እምነት የተቀበሉት ደግሞ አብዛኞቹ በአንጾኪያ የሚገኙ ሲሆን ስለ ሙሴ ሕግና ስለ ኦሪት ሥርዓት ግን የሚያውቁት ነገር እምብዛም አልነበረም። የሙሴን ሕግና የግዝረትን ሥርዓት እንዲፈጽሙ እነሱን መጠየቅ ከባድ ሸክም በእነርሱ ላይ መጫን መሆኑን ቅዱስ ጳውሎስ ስለተረዳው የዚህ ሥርዓት ተቃዋሚ ነበር። በይሁዳ አውራጃ በኢየሩሳሌም ከአይሁድ ወገን ክርስትናን የተቀበሉ በሁለት ይከፈላሉ። አንደኞቹ ክርስቶስን ተቀብለው አውነተኞች ክርስቲያኖች የነበሩ ሲሆኑ፤ ሁለተኞቹ ክርስትናን ከተቀበሉ በኋላ፤ የሙሴን ሕግና የኦሪትን ሥርዓት የሚጠብቁ ነበር። ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ክርስትና ከተመለሰ በኋላ በኢየሩሳሌም ከነበሩት አባቶች ጋር ለመተዋወቅ በሄደ ጊዜ አይሁድ እርሱን ለመግደል ማሰራቸውን ስላወቁ ጳውሎስ ወደ ቂሣርያና ወደ ጦርሴስ እንዲያመልጥ ያደረጉ ከአይሁድ ወገን የሆኑ እውነተኞች ወንድሞች (ክርስቲያኖች) ነበሩ። በሌላ በኩል አንዳንድ ሰዎች (ጳውሎስ ሐስተኞች ወንድሞች የሚላቸው¹) ወደ አንጾኪያ ሄደው ጳውሎስና በርናባስ አስተምረው ከአሕዛብ ወደ ክርስትና የመለሷቸውን ሰዎች «በሙሴ ሕግ መሠረት የግዝረትን ሥርዓት ካልፈጸማችሁ ልትድኑ አትችሉም፤» እያሉ ያስተምሩ ጀመር። ይህ ጉዳይ በወንድሞች መካከል ታላቅ ችግርን ፈጠረ። ጳውሎስና በርናባስ ስለዚህ ጉዳይ ከኢየሩሳሌም ከመጡት ሰዎች ጋር እጅግ ከተከራከሩ በኋላ፤ «ክርስትናን ለመቀበል ግዝረትን መቀበል ያስፈልጋል ወይስ አያስፈልግም?» ለሚለው ጥያቄ ከሐዋርያትና በኢየሩሳሌም ካሉ ሽማግሌዎች ዘንድ ምክርንና መመሪያን ለመቀበል ወደ ኢየሩሳሌም ተጓዙ። ኢየሩሳሌምም ደርሰው ከሐዋርያት ጋር በተገናኙ ጊዜ እግዚአብሔር ከእነርሱ ጋር ሆኖ አሕዛብ የክርስትናን እምነት እንዲቀበሉ ያደረገውን ሁሉ ነገሩአቸው። ነገር ግን ከፈሪሳውያን ወገን የሆኑ አንዳንድ አማኞች መጥተው «አሕዛብ ክርስትናን ከመቀበላቸው በፊት እንዲገረዙና የሙሴንም ሕግ

¹ ገላ 2:4።

እንዲጠብቁ ማድረግ ይገባል፤¹ በማለታቸው በክርስቲያኖች መካከል መከፋፈል እንደተፈጠረ ነገሩአቸው።

ሐዋርያትና ሽማግሌዎች ስለዚህ ጉዳይ ለመመካከር በኢየሩሳሌም በ50 ዓ.ም. ጉባኤ አደረጉ። በዚህ ጉባኤ ላይ ሁሉም ሐዋርያት እንደነበሩ የእስክንድርያው ቀሌምንጦስ ያረጋግጣል።² ጳውሎስና በርናባስም በእነርሱ አማካይነት እግዚአብሔር በአሕዛብ መካከል ያደረገውን ተአምርና ድንቅ ነገር ሁሉ ነገሩአቸው። ብዙ ክርክርም ከተደረገ በኋላ ሐዋርያት የሚከተለውን ውሳኔ በደብዳቤ ጽፈው በአንጾኪያ፣ በሶርያና በቂልቅያ ለሚኖሩ ከአሕዛብ ወገን ለሆኑ ክርስቲያኖች ላኩባቸው ፦

1. ከአሕዛብ ወገን ክርስትናን የተቀበሉ ወንድሞች ከአይሁድ ወገን ክርስትናን ከተቀበሉት ጋር ሁሉም ትክክል ናቸው።
2. እንዲሁም እነዚህ ከአሕዛብ ወገን ክርስትናን የተቀበሉ ወንድሞች ግዝረትንና ለሌላውንም የአሪትን ሕግና የፈሪሳውያንን ልማድ ለመጠበቅ አይገደዱም።
3. ከሚከተሉት አስፈላጊ ነገሮች በስተቀር ሌላ ከባድ ሽክም እንዳይጭኑባቸው በመንፈስ ቅዱስ ፈቃድ ወስነዋል፤ ይኸውም ሀ/ ለጣዖት የተሠዋ ምግብ እንዳይበሉ፣ ለ/ ሳይታረድና ደሙ ሳይፈስ ታንቆ የሞተ እንስሳ እንዳይበሉ፣ ሐ/ ደምም እንዳይበሉና፣ መ/ ከዝሙት እንዲርቁ።

ወስነው የውሳኔውን ደብዳቤ ይሁዳና ሲላስ በሚባሉ ደቀ መዛሙርት እጅ ላኩባቸው። ይህን የሐዋርያትን ውሳኔ በቃልም ጭምር እንዲያስረዱአቸው ትእዛዝ ተቀብለዋል።² በዚህም ውሳኔ ከአሕዛብ ወገን ወደ ክርስትና እምነት የተመለሱት ታላቅ ደስታ ተደሰቱ። ይሁዳና ሲላስ ጥቂት ቀናት ቆይተው ወንድሞችን በብዙ ቃል መክረው፣ አጽናንተውና አበረታተው ወደ ላኩአቸው ተመልሰው

ሄዱ። ጳውሎስና በርናባስ የጌታን ቃል እያስተማሩና እየሰበኩ በዚያ ጥቂት ቀናት ቆዩ።

6.3 ሁለተኛው የጳውሎስ ሐዋርያዊ ጉዞ ከ51-54 ዓ. ም

በኢየሩሳሌም ከተደረገው ከሐዋርያት ጉባኤ በኋላና ከአይሁድ ወገን በሆኑት ክርስቲያኖችና ከአሕዛብ ወገን በሆኑት ክርስቲያኖች መካከል የነበረው ልዩነት ጥቂት ረገብ ካለ በኋላ፣ ቅዱስ ጳውሎስ ሲላስን አስከትሎ በ51 ዓ. ም. በተለያዩት የግሪክ አውራጃዎች ወንጌልን ለማስተማር ሁለተኛውን ሐዋርያዊ ጉዞ ጀመረ። ጳውሎስ ከዚያ በፊት የጌታን ቃል በአስተማሩባቸው በቆጵሮስና በሌሎችም ከተሞች የነበሩትን ክርስቲያኖች ከበርናባስ ጋር ለመጉብዩት አስቦ ነበር። ነገር ግን በርናባስ ማርቆስ አብሯቸው እንዲሄድ ፈለገ። ጳውሎስ ግን ማርቆስ ከዚህ በፊት ጥሎአቸው ወደ ኢየሩሳሌም በመሄዱ፣ አሁን ከእነርሱ ጋር እንዲሄድ አልፈለገም። በዚህ ምክንያት በመካከላቸው ከፍ ያለ መለያየት ተፈጥሮ ጳውሎስና በርናባስ ተለያዩ።

በርናባስ ከማርቆስ ጋር ወደ ቆጵሮስ ሄደ። ጳውሎስና ሲላስ ግን ወደ ደርቤንና ወደ ልስጥራን ሄዱ። በልስጥራንም ቅዱስ ጳውሎስ እናቱ አይሁዳዊት ክርስቲያን የሆነች፣ አባቱ ግን ክርስቲያን ያልሆነ ግሪካዊ (አረማዊ) የነበረ ጢሞቴዎስ የሚባለውን ወጣት አስከትሎ ሄደ። ጳውሎስ አይሁድን ለማስደሰት ብሎ ጢሞቴዎስን አስገረዘው። እነ ጳውሎስ በፍርግያና በገላትያ አልፈው ጢሮአዳ ሲደርሱ፣ በሌሊት አንድ የሜቄዶንያ ሰው «ወደ መቄዶንያ ተሻገርና እርዳን» እያለ ሲለምነው በራእይ አየ።¹ ከዚህ በኋላ ወደ ግሪክ አገር ተሻግሮ መጀመሪያ በፊልጵስፎስ (በፊሊጲ) የጌታን ቃል ማስተማር ጀመረ። በዚያም ልድያ የምትባለውን የልብስ ነጋዴና በቤትዋ የነበሩ ሰዎችን ሁሉ አሳምኖ አጠመቀ። በዚያ የፊልጵስፎስ ቤተ ክረስቲያን ተመሠረተች። ሆኖም በዚያ ብዙ ያላመኑ ሕዝብ ስለነበሩ በጳውሎስና በሲላስ ላይ ተነሡና በዱላ ክፉኛ ደብድበው

¹ Butler's Lives of the Saints, vol. II, p. 725.

² የሐዋ 15:1-29።

¹ የሐዋ 16:9-15።

በእስር ቤት አሳለሯቸው። ከእስር ቤቱም በታላቅ ተአምር ከተፈቱ በኋላ የእስር ቤቱ ኃላፊና መላ ቤተሰቡ አምነው ተጠመቁ። በእስር ቤቱ ኃላፊ ቤት እየተስተናገዱ እያሉ ያሳሰሯቸው ሹማምንት ከእስር እንዲለቁ ትእዛዝ አስተላለፉ። ጳውሎስ ግን «እኛ የሮም ዜጎች ስንሆን ያለፍርድ በአደባባይ ገርፈው አስረውናልና አሁን ከእስር ቤት በስውር ልንወጣ አንፈልግም፤ አነሱው መጥተው ያስወጡን፤» ሲል ተናገረ። ባለሥልጣኖችም ጳውሎስና ሲላስ የሮም ዜጋዎች መሆናቸውን በሰሙ ጊዜ እጅግ ስለ ፈሩ ራሳቸው መጥተው ከእስር ቤት አስወጡአቸው።¹

ጳውሎስና ሲላስ ፊልጵስዩስን ለቅቀው ወደ ተሰሎንቄ ሄዱ። እዚያም ለሦስት ሳምንታት ስለ መሢሕ ክርስቶስ ሞትና ትንሣኤ አስተምረው የተሰሎንቄ ቤተ ክርስቲያን ተመሠረተች። ከአይሁድ ወገንና ከአሕዛብ ወገን ብዙ ሰዎች አመኑ። ያላመኑ አይሁድ ግን ሥራ ፈቶችን በእነጳውሎስ ላይ አሳድመው ብጥብጥ እንዲነሣ አድርገው «ኢየሱስ የሚባል ሌላ ንጉሥ አለ» በማለት ሕዝቡ የሮም ንጉሠ ነገሥት ቄሣርን እንዳይታዘዙ ያደርጋሉ በማለት ከሰሎንቄቸው። የከተማውም ባለሥልጣኖች ይህን ሰምተው ተሸበሩ። ወንድሞችም ይህን በሰሙ ጊዜ አያጋ እንዳይደርስባቸው ጳውሎስንና ሲላስን ሌሊት ወደ ቤርያ እንዲሄዱ አደረጉ። በዚያም ቃሉን አስተምረው ከአይሁድም ከአሕዛብም ብዙ ሰዎች አምነው ተጠመቁ። በተሰሎንቄ የነበሩ አይሁድ ግን ይህን በሰሙ ጊዜ፣ ወደ ቢሪያ መጥተው ሕዝቡን አሳድመው ብጥብጥ እንዲነሣ አድርገው ነበር። በዚህም ምክንያት ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ኦቴና ሄደ። ሲላስና ጢሞቴዎስ ግን እዚያው ቤርያ ቀርተው ለጥቂት ጊዜ ያስተምሩ ጀመር።

ጳውሎስ የጣዖት አምልኮ በበዛባት በኦቴና እየተዘዋወረ ሲያስተምር ሳለ፣ የግሪክ ሊቃውንትና ፈላስፎች በሚሰበሰቡበት በአርዮስፋጎስ ያስተምር ጀመር። በዚያም «ለማይታወቅ አምላክ» ተብሎ የተጻፈበትን የመሠዊያ ቦታ አግኝቶ ስለማይታወቀው አምላክ ያስተምር ጀመር። በኦቴናን ቅዱስ ጳውሎስ በማስተማር ሥራው

¹ የሐዋ 16:16-40።

እምብዛም አልተሳካለትም። ሆኖም ጥቂት ሰዎች አምነው ተጠምቀው ነበር። ከነዚህም አንዱ የአርዮስፋጎስ ጉባኤ አባል የነበረ ዲዮናስዮስ ሲሆን አንዲት ደማሪስ የምትባል ሴትም ነበረች።¹

ቅዱስ ጳውሎስ ከኦቴና ተነሥቶ ወደ ቆሮንቶስ ሄደ። በዚያም ከአሕዛብና ከአይሁድ ወገን እጅግ ብዙ ሕዝብ በክርስቶስ ስም አምነውና ተጠምቀው ጠንካራ ቤተ ክርስቲያን ተቋቋመ። በዚያም ሳለ ከሮም ተሰደው የመጡ አይሁዳውያን የነበሩ አቁላንና ሚስቱን ጽርስቅላን ተዋወቀ።² ቅዱስ ጳውሎስ እያስተማረ አንድ ዓመት ተኩል በቆሮንቶስ ቆየ። ቅዱስ ጳውሎስ ከዚህ በኋላ በኤፌሶንና በቂሣርያ በኩል አድርጎ ወደ ኢየሩሳሌም ተጓዘ። ከዚያም ወደ ተነሣበት ወደ አንጾኪያ ሄደ። እዚያም በነበረበት አጭር ጊዜ ውስጥ ሁለቱን መልእክቶች ወደ ተሰሎንቄ ሰዎች አከታተሉ ጽፏል።³

6.4 ሦስተኛው የጳውሎስ ሐዋርያዊ ጉዞ 54-58 ዓ.ም

ቅዱስ ጳውሎስ በአንጾኪያ ጥቂት ጊዜያት ከቆየ በኋላ፣ ወደ ገላትያና ወደ ፍርግያ ክፍላተ ሀገር እየተዘዋወረ ከዚህ በፊት የተቋቋሙትን አብያተ ክርስቲያናት በመጉብኘት ምእመናንን አበረታታ። ቅዱስ ጳውሎስ ከዚያ ወደ ኤፌሶን ሄዶ በአካባቢው እየተዘዋወረ በማስተማር ሦስት ዓመት ያህል በዚያ ቆየ። እዚያ ሳለ በቆሮንቶስ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ ብዙ መከፋፈልና የሞራል ድቀት መኖሩን ስለሰማ፣ ለቆሮንቶስ ሰዎች የመጀመሪያውን መልእክትና ለገላትያ ሰዎች መልእክት የጻፈው በዚሁ በኤፌሶን ነው።

የወንጌል አገልግሎቱ ሥራ በኤፌሶን አካባቢ እጅግ ፍሬያማ ቢሆንም ቅሱ፣ ወግ አጥባቂዎች አይሁድና «አርጤሚስ» የምትባል ጣዖትን የሚያመልኩ አሕዛብ በቅዱስ ጳውሎስና በእርሱ የቅርብ

¹ የሐዋ 17:1-34።

² በዚያን ጊዜ የሮም ንጉሠ ነገሥት ቀላውዴዎስ አይሁድ ሁሉ ከሮም እንዲወጡ አዞ ነበር፤ የሐዋ 18:2።

³ Schaff, P., History of the Christian Church, vol. I, p. 326.

ጓደኞች በጋይዮስና በአርስጥሮኮስ ላይ ከፍተኛ ተቃውሞ አንሥተውባቸው ነበር።¹ በዚህም ምክንያት «ለሕይወታቸው ተስፋ ቈርጠው ነበር።»² ስለዚህ ከዚያ ሸሽተው አብያተ ክርስቲያናትን እየጉብኙ ወደ ግሪክ አገር ወደ መቄዶንያ፣ ወደ አካይያና ወደ ቆሮንቶስ ሄዱ። በቆሮንቶስና በአካባቢዋ እየተዘዋወሩ አብያተ ክርስቲያናትን በመጉብኘትና በማስተማር ሦስት ወር ቆዩ። ቅዱስ ጳውሎስ ዝነኛ የሆነውን መልእክቱን ወደ ሮሜ ሰዎች የላከው በዚህ በቆሮንቶስ ሳለ ነው።

በሮም አገር ክርስትናን ማን እንዳስተማረ በግልጽ አይታወቅም። ምናልባት ከሶርያ ተሰደው የሄዱ ክርስቲያኖች ሳይሆኑ አይቀሩም ተብሎ ይገመታል።³ አንዳንድ ምሁራን እንደሚሉት ደግሞ የክርስትናን ትምህርት ለመጀመሪያ ጊዜ ወደ ሮም በመጡም ቢሆን ያደረሱት በበዓለ ሃምሳ (በጳጳስቆስጤ) ጊዜ በኢየሩሳሌም የነበሩና ሐዋርያትና ደቀ መዛሙርት መንፈስ ቅዱስን ከተቀበሉ በኋላ ቅዱስ ጴጥሮስ በሰጠው ትምህርት የክርስትናን ትምህርት ተቀብለው ካስመኑት መካከል የነበሩት አይሁድ ወይም ወደ አይሁድነት የተመለሱት ከሮም የመጡት⁴ እንደሆኑ ይገመታል።⁵

እንዲሁም ቅዱስ ጳውሎስ ክርስቲያኖች ከሙሴ ሕግና ከአይሁድ የግዝረት ሥርዓት ነፃ መሆናቸውን የሚደግፈውን መልእክት ወደ ገላትያ ሰዎች የጻፈው በዚሁ በቆሮንቶስ ነው። ቅዱስ ጳውሎስ ከቆሮንቶስ ከዚህ በፊት ያቋቋማቸውን አብያተ ክርስቲያናት በመጉብኘት በመቄዶንያ አድርጎ ወደ ፊልጵስጮስ ሄደ። ከፊልጵስጮስም እሱና ጓደኞቹ በመርከብ ተሳፍረው በጢሮኦዳ፣ በሚሊጢንና በኤፌሶን አድርገው ወደ ኢየሩሳሌም ሄዱ። ቅዱስ ጳውሎስ ከአይሁድ ወገን ወደ ክርስትና በተመለሱትና ከአሕዛብ

ወገን ወደ ክርስትና በተመለሱት መካከል የነበረው ልዩነት ጨርሶ እንዲወገድ ምኞቱ ነበር። እርሱና ከአሕዛብ ወገን የሆኑት ክርስቲያኖች ለዚህና በኢየሩሳሌም ለነበረችው እናት ቤተ ክርስቲያን የነበራቸውን ምስጋናና ፍቅር ለመግለጥ ጳውሎስ በኢየሩሳሌም ለነበሩት ችግረኞች በግሪክ አገርና በመካከለኛው ምሥራቅ ከሚገኙት ክርስቲያኖች የተሰበሰበ የገንዘብ ርዳታ ይዞ በሦስተኛው ሐዋርያዊ ጉዞ መጨረሻ ላይ ወደ ኢየሩሳሌም ይዞ ሄደዋል።¹

6.5 አራተኛው የጳውሎስ ሐዋርያዊ ጉዞ 58-63 ዓ.ም

ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ኢየሩሳሌም ሲሄድ በቂሣርያ በኩል አልፎ ስለነበር፣ በዚያ ሳለ አንድ አጋቦስ የሚባል ነቢይ ጳውሎስ በኢየሩሳሌም እንደሚታሰርና ብዙ መከራ እንደሚደርስበት ትንቢት ተናግሮ ነበር። ይህን የሰሙ ወንድሞች ወደ ኢየሩሳሌም እንዳይሄድ ቢለምኑትም ጳውሎስ እምቢ ብሎ ሄደ። ጳውሎስ በቤተ መቅደስ ሳለ አክራሪ አይሁዶች ሕዝቡን ሁሉ አሳድመው ያዙት። በሰዎቹም ጩኸት ከተማው ሁሉ ታወከች። ጳውሎስንም እየጉተቱ ወሰዱት፤ ሊገሉትም ፈልገው ነበር። ነገር ግን የሮም ጦር አዛዥ ቀላውዴዎስ ሉስዮስ ይህንን ሰዎቶ ከወታደሮቹ ጋር ስለደረሰ ድብደባው እንዲቆም አድርጎ ጳውሎስን በሁለት ሰንሰለት እንዲታሰር አደረገ።² ነገር ግን ጳውሎስ የሮም ዜጋ መሆኑን ባወቀ ጊዜ ወደ ቂሣርያ ወደ አገረ ገዥው ወደ ፊልክስ በብዙ ወታደር አጅቦ ላከው። ፊልክስ ግን ከጳውሎስ ጉቦ ለመቀበል ፈልጎ ከእስር ቤት እያመላለሰና እንዳንድ ጊዜ ብቻ እያናገረው በእስር ቤት ሁለት ዓመት አቆየው። ወደ ቆላስይስና ወደ ኤፌሶን ሰዎች የላከውን መልእክታት የጻፈው በቂሣርያ በእስር ላይ እንዳለ መሆኑን አንዳንድ ሊቃውንት ይናገራሉ።³ ይህ ግን የተረጋገጠ አይደለም።

¹ የሐዋ 19:23-41።

² 2ቆሮ 1:8።

³ konidaris, J. General Church History, p. 112.

⁴ በዚያ የተሰበሰቡትም ሰዎች ሲናገሩ እንዲህ ብለዋል: «ከሮምም የመጣን አይሁድና ወደ አይሁድነትም የገባን እንገኛለን፤» የሐዋ 2:10።

⁵ Schaff, P., History of the Christian Church, vol. I, p. 366-67.

¹ ሮሜ 15:25-28፤ 1ቆሮ 16:1-4፤ 2ቆሮ 8:1-15፤ 9:1-15።

² የሐዋ 21:27-36።

³ Schaff, P., History of the Christian Church, p. 327.

ይህ በአንዲህ እንዳለ ፊልክስ በ60 ዓ. ም. ተሸሮ በምትኩ ጳርቅዮስ ፊሊጦስ ተሾመ።¹ ፊሊጦስም አይሁድን ለማስደሰት ብሎ ጳውሎስን ወደ ኢየሩሳሌም ሊልከው ባለበ ጊዜ፣ ጳውሎስ የሮም ዜጋ መሆኑን ገልጦ ወደ ሮም ንጉሠ ነገሥት ወደ ቄሣር ይግባኝ ስላለ፣ በ61 ዓ. ም. በአንድ ዩልዮስ በሚባል የመቶ አለቃ ስር እየተጠበቀ ወደ ሮም ተላከ። በጉዞውም ላይ የደረሰባቸውን ችግርና ውጣ ውረድ በሐዋርት ሥራ 27ና 28 ምዕራፍ ይመልከቱ። ጳውሎስ ሮም በደረሰ ጊዜ በዚያ የነበሩት ክርስቲያኖች እየመጡ እንዲገቡኝ ተፈቅዶለት ነበር። በአንድ ወታደር ጥበቃ ስር ሆኖ በግሉ በተከራየው ቤት እንዲኖርም ተፈቅዶለት እየተዘዋወረ ክርስቲያኖችን ለማነጋገርና የእግዚአብሔርን ቃል ለማስተማር ችሏል። በእስር ቤት እያለ ይጠብቁት ለነበሩትና ለሌሎችም ለሮም ንጉሠ ነገሥት የክብር ዘበኞች ወንጌልን በነፃነት ያስተምር ስለነበር ከወታደሮቹ ብዙዎች ወደ ክርስትና እምነት ተመልሰዋል።² ጳውሎስ የቄሣርን ፍርድ እየጠበቀ በሮም ሁለት ዓመት ያህል ተቀመጠ።³ ጳውሎስ ወደ ቆላስይስ፣ ወደ ኤፌሶን፣ ወደ ፊልጵስፎስና ወደ ፊልሞና የላካቸው መልእክቶች የተጻፉት በሮም በእስር ቤት በነበረበት ጊዜ ነው።⁴ በሐዋርያት ሥራ የጳውሎስን ሐዋርያዊ ጉዞዎች በዝርዝር የጻፈው ወንጌላዊው ሉቃስ ጳውሎስ ወደ ሮም ይግባኝ ብሎ ሲሄድ ያደረገውን ጉዞ ሲጽፍ በሮም ስለተሰጠው ፍርድ ምንም ሐተታ ሳይጽፍ ትረካውን በአጠቃላይ አቋርጧል። የፍርዱ ውጤት ምን ነበር? ጳውሎስ በነፃ ተለቀቀ ወይስ ተፈረደበት? ስለዚህ ጉዳይ የሚታወቅ ግልጥ ዜና አልተጻፈም። አንዳንድ ግልጽ ያልሆኑ ባህላዊ ትውፊቶች ጳውሎስ ከቀረበበት ክስ ነፃ እንደሆነና በነፃ እንደተለቀቀ ይናገራሉ።⁵

በጳውሎስ በሮም በሁለት ዓመት የእስር ቤት ቆይታው በመጨረሻው ላይ የታወቀው የታሪክ ምሁር ዮሴፍ ወልደ ኮርዮን

¹ የሐዋ 24:10-27::

² Schaff, P., History of the Christian Church, vol. I, pp. 327-28.

³ የሐዋ 28:30-31:: Walker, W., A History of the Christian Church, p. 27.

⁴ Schaff, P., History of the Christian Church, vol. I, pp. 328.

⁵ Ibid.; Walker, W., A History of the Christian Church, p. 27.

(Josephus) ወደ ሮም መጥቶ ስለነበር፣ በቄሣር ኔሮ ትእዛዝ በሮም ታስረው የነበሩት ብዙ የአይሁድ ካህናት ግማሽ አይሁዳዊትና የቄሣር ኔሮን ሚስት በነበረችው ፖፔያ (Poppaea) ምክንያት ስለተፈቱ፣ ምናልባትም ጳውሎስ በዚህ ምክንያት ይሆናል የተፈታው ተብሎ ይገመታል።¹ በዚያን ጊዜ የክርስትና እምነት በአሕዛብ ዘንድ እንደ አንድ የተለየ የአይሁድ እምነት ተደርጎ ነበር የሚታየው። ጳውሎስ ከእስር እንደተለቀቀ፣ ወደ ስፔን ለመሄድ ተስፋ በአደረገው መሠረት፣² ወደ ስፔን እንደሄደ ይታመናል። ስለዚህ በእርግጥ ወደ ስፔን መሄዱ በውል ባይረጋገጥም፣ ለጥቂት ጊዜ ወደ ስፔን ምናልባትም ወደ ፈረንሳይ (Gaul)³ እንደሄደና እንዳስተማረ በአንዳንድ አብያተ ክርስቲያናት ትውፊት ይነገራል።

ጳውሎስ ከስፔን ከመመለሱ በፊት በ64 ዓ.ም. ኔሮን በክርስቲያኖች ላይ ስደት አውጆ ስለነበር ጳውሎስ ሲመለስ ወዲያውኑ ተይዞ ታሰረ። በዚያን ጊዜ ሐዋርያው ጴጥሮስ ተይዞ ሮም ስለነበረ፣ ጴጥሮስ በስቅላት ሲገደል ጳውሎስ የሮም ዜጋ በመሆኑ በሰይፍ አንገቱን ተቀልቶ ተገደለ።⁴ በዚህ ዓይነት ያ ታላቅ የአሕዛብ ሐዋርያና ድል አድራጊ የሃይማኖት መምህር ሕይወቱ አለፈ። ቅዱስ ጳውሎስ ስለ ራሱ «መልካሙን ገድል ተጋድያለሁ፤ ሩጫውን ጨርሻለሁ። ሃይማኖትን ጠብቄአለሁ፤ ወደፊት የጽድቅ አክሊል ተዘጋጅቶልኛል።»⁵ ሲል በትክክል ተናግሯል። በስብከተ ወንጌል ሥራ ከሐዋርያትና ከደቀ መዛሙርት ሁሉ እጅግ አብልጦ የሠራ ቅዱስ ጳውሎስ ነው። ይህን ሁሉ ሲሠራ ግን በታላቅ ትሕትና ነው። ራሱን ከሁሉ አሳንሶ ሲናገር እንዲህ ይላል፡- «እኔ ከሐዋርያት ሁሉ ያነስሁና ሐዋርያም ተብዬ ልጠራ የማይገባኝ ነኝ፤ የእግዚአብሔርን ቤተ ክርስቲያን ያሳደድኩ ነኝና። ነገር ግን እኔ

¹ Ibid., p. 329; Josephus, Vita, c.3.

² ሮሜ 15:24፣ 28::

³ Renan, Ernest, Saint Paul, trans. By J. Lockwood, New York 1868; Schaff, P., History of the Christian Church, vol. I, n 2, p. 329.

⁴ Eusebius, Ecclesiastical History, book ii, c. 25; Schaff, P., vol. I, History of the Christian Church, vol. I, p. 329.

⁵ 1ጢሞ 4:7-8::

አሁን የሆንኩትን የሆንኩት በእግዚአብሔር ጸጋ ነው ... ያደረግሁትን ሁሉ ያደረገው ከእኔ ጋር ያለው የእግዚአብሔር ጸጋ ነው እንጂ እኔ አይደለሁም።»¹ እንዲሁም በሌላ ቦታ «ምንም እንኳ እኔ ከቅዱሳን ሁሉ የማንሰ ብሆንም ወሰን የሌለውን የክርስቶስን ባለጸግነት ለአረማውያን እንዳበሥር ይህ ጸጋ ተሰጠኝ።»² ብሏል።

ምዕራፍ 7

በመጀመሪያው ምእት ዓመት በክርስቲያኖች ላይ የደረሰ ስደት

7.1 በኔሮን ዘመን የደረሰው ስደት

ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከትንሣኤው በኋላ አስቀድሞ የመረጣቸውን 12ቱን ሐዋርያትና 72ቱን ደቀ መዛሙርት ወደ ዓለም ሁሉ ሄደው እንዲያስተምሩና የእርሱ ደቀ መዛሙርት እንዲያደርጉ ባዘዛቸው መሠረት።³ የክርስትና ሃይማኖት በፍልስጥኤም፣ በመካከለኛው ምሥራቅ፣ በአውሮፓ ምድርና በሰሜንና በምሥራቅ አፍሪካ ተስፋፍቶ ቤተ ክርስቲያን በብዙ ሚሊዮን የሚቆጠሩ ሰዎችን አግኝታ ነበር። የክርስቲያን እምነት መስፋፋት እንደጀመረ በሐዋርያትና በደቀ መዛሙርቱ ላይ በአይሁድ ባለሥልጣናትና በፍልስጥኤም ምድር የሮም ወኪሎች በሆኑ ገዢዎች ዘንድ ብዙ ችግር እንደደረሰባቸው ከዚህ በላይ አይተናል። የአይሁድ ንጉሥ ሆኖ በሮሙ ቁሣር የተሾመው ሄሮድስ

አግሪጳ በ44 ዓ. ም. ላይ በክርስቲያኖች ላይ ያገሣው ስደት በሮም ትእዛዝና መመሪያ መሠረት አልነበረም።

ከ54-68 ዓ. ም. ድረስ የሮም ንጉሠ ነገሥት (ቄሣር) የነበረው ኔሮን ግን በመጀመሪያው 10 ዓመታት የንግሥ ጊዜው በክርስቲያኖች ላይ ምንም ዓይነት ጥላቻ አላላየም። ችግርም አልፈጠረ። በ64 ዓ. ም. ላይ ግን ኔሮን አዕምሮው የተቃወሰ ሆኖ በክርስቲያኖችና በመሪዎቻቸው ላይ ኢሰብአዊ የሆነ ሥቃይና ጭፍጨፋ አድርሰዋቸው በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ክርስቲያኖች ሕይወታቸውን አጥተዋል። የክርስቲያኖች የሆኑ ተቅዋማት ሁሉ እንዲፈራርሱ ሆነዋል።

7.1.1 ኔሮን በክርስቲያኖች ላይ ያቀረባቸው የሐሰት ክሶች

በ64 ዓ. ም. በሐምሌ ወር አጋማሽ ላይ በሮም ከተማ ላይ ከባድ እሳት ተነሥቶ ለሰባት ቀናት ከተማውን ሲያጋይ ቆይቶ ከከተማው አጋማሽ የሚበልጠውን አወደመው። የጣዖት አምልኮ ቦታዎች (ቤተ መቅደሶች)፣ ታላላቅ ሐውልቶች፣ የሕዝብና የቤተ መንግሥት ሕንጻዎች በሙሉ ወደሙ። ወራቱ በጋና ሙቀት የበዛበት ስለነበረ እሳቱን ለማጥፋት በቀላሉ አልተቻለም። እንደዚያ ያለ ቃጠሎ ከዚያ በፊትም ሆነ ከዚያ በኋላ በዓለም ደርሶ አያውቅም። ብዙ ሕዝብም በቃጠሎው አለቀ። ያን እሳት ያቀጣጠለው ግማሽ እብድ የነበረው የሮሙ ቄሣር ኔሮን ነበር። ኔሮን ይህን ያደረገበት ለሁለት ነገሮች ነበር። አንደኛ ቤተ መንግሥቱን አስፋፍቶና አስወብ እንደገና ለመሥራት ፈልጎ ሰፊ ቦታ ለማግኘት፣ ሁለተኛ ታላቅ እሳት ተነሥቶ አገር ሲያቃጥል ይህን ትርጉይት ማየት ለእርሱ ታላቅ ደስታን ይሰጠው ስለ ነበር ነው።¹ በዚህ ከፍተኛ ጥፋትና ውድመት በሮም ከተማ ሕዝብ ላይ ከባድ ግዘን ደረሰ፤ ሕዝቡም እጅግ ተቈጣ። በዚህ ጊዜ እሳቱን

¹ 1ቆሮ 15:9-10።

² ኢፌ 3:8-9።

³ ማቴ 28:19-20፣ ዮሐ 20:21-23።

¹ Jules Leberton, S.J. & Jacques Zeller, trans. By Ernest Messenger, The History of the Primitive Church, vol. II, London, Burns Oates & Washbourne Ltd., 1944, p., 309; Schaff, Philip, History of the Christian Church, vol. I, pp. 380-381.

ንጉሠ ነገሥት እንዲሁም ጥምጥም ቦርም ከተማ ውስጥ ይሰራጭ ጀመር። ነገሩን ምንም እንኳን ግማሽ እብድ ቢሆን የሕዝቡ ቀጣና በከተማው የተሰራጨው ጥምጥም ቦላ አስፈራው የእሳቱን መነሻ ሰበብ በሌሎች ላይ ለማድረግ ሰይጣናዊ መንፈስ አደረበት። ስለዚህ ነገሩን በጆሌዎችና አዲሱን የክርስቲናን እምነት በሚቃወሙት አማካይነት «እሳቱን ያስነሡት ክርስቲያኖች ናቸው» የሚል የሐሰት ወሬ በመላው ከተማ እንዲሰራጭ አደረገ። ይህም ለቃጠሉው ምክንያቶችና ተጠያቂዎች ክርስቲያኖችን ከማድረጉም በላይ በዚህ ምክንያት ክርስቲያኖች ሲሠቃዩና ሲገደሉ ማየትም ለእርሱ ታላቅ ደስታን ይሰጠው ነበር።¹

7.1.2 ሮማውያን (አሕዛብ) በክርስቲያኖች ላይ ያቀረፏቸው የሐሰት ክስሶች

1. ክርስቲያኖች በዚያን ጊዜ የአሕዛብን አማልክት ስለሚጸዩና ስለሚነቅፉ በሮማውያን ዘንድ የተጠሉና እንደውም «የሮም አማልክት ጠላቶች» የሚል ቅጽል ተሰጥቷቸው ነበር። ከዚህም ሌላ ክርስቲያኖች «እምነት የሌላቸው» ወይም «እግዚአብሔር የሌላቸው (godless)» ተብለው ይጠሩ ነበር።
2. ሰማያዊ ንጉሥ ኢየሱስ ክርስቶስን ስለሚያመልኩ «የሮም ንጉሠ ነገሥትም (የቁሣር) ጠላቶች» ይባሉ ነበር።
3. እንዲሁም ከአሕዛብ ሁሉ ጋር ሳይቀላቀሉ ተለይተው ለብቻቸው ይኖሩ ስለ ነበርና ሕዝቡን ለማስደሰት ሰዎች ከሰዎች ጋር በሚዋጉበት፣ ሰዎች ከአውራሾች ጋር በሚጋደሉበት፣ እንዲሁም እስረኞች ለእንበሶች ተጥለው በሚሠቃዩበት ታላላቅ የቲያትር ቦታዎች ለማየት ክርስቲያኖች ስለማይገኙ ከሕዝብ ሁሉ የተለዩና «የሰው ዘር ሁሉ ጠላቶች» ተብለው ይጠሩ ነበር።²

¹ Schaff, Philip, op. cit., p.380.

² Jules Leberton & J. Zeller, op. cit., p. 310.

4. የክርስቶስን «ሥጋ ወደም» በመቀበላቸው «ሰው-በላዎች» ይባሉ ነበር። ሰውን ወይም ሕፃናትን እያረዱ የሚበሉ ይመስላቸው ነበር።
5. በሀገር ላይ የመሬት መንቀጥቀጥ፣ ጎርፍ፣ ረሃብ፣ አባር፣ ቸንፈርና የመሳሰሉት የተፈጥሮ ችግሮች ሲደርሱ እምነተ-ቢሶቹ ክርስቲያኖች የሮምን አማልክት ስለማያመልኩ አማልክት ተቁጥተው ነው ይህ ሁሉ የደረሰው ይሉ ነበር።

በኔሮን ግዛት ጊዜ ግን ለተነሣው ስደት ዋናው ምክንያት የሮም ከተማ መቃጠልና ለዚህም በክርስቲያኖች ላይ የቀረበው የሐሰት ክስ ሲሆን፣ በሌላ በኩል የክርስቲያኖች የሮምን አማልክት አለማምለክ ነበር። በመላዋ የሮም ከተማ የሚገኙ ክርስቲያኖችና መሪዎቻቸው እየታደኑ ተይዘው እንዲታሰሩና እንዲገደሉ ትእዛዝ ከቁሣር ወጣ። ስለዚህ በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ክርስቲያኖች እየተያዙ በሚያስቅቅ ሥቃይ ተገደሉ። በዚያን ጊዜ ክርስቲያኖች ሲያዙ በመጀመሪያ ክርስቲያኖች መሆናቸውንና በክርስትና እምነታቸው የሚቀጥሉ መሆናቸውን ነበር የሚጠየቁት። አብዛኞቹ ክርስቲያኖች ይሰጡት የነበረው መልስ አዎንታዊ ነበር። በሌላም በኩል ሮምን ያቃጠለውን እሳት የጫሩት እነሱ መሆናቸውን ይጠየቁ ነበር። በአለቃቂ ግርፋትና ሥቃይ ብዛት እሳቱን ያያያዙት እነሱ መሆናቸውን አምነው የመጨረሻውን ሥቃይ ይቀበሉ ነበር። እነዚህን ታዲያ ከብዙ ግርፋት በኋላ አንዳንዶቹን በቁርበት እየጠቀሰሉ እንዲበሏቸው ለውሾች ይጥሏቸው ነበር። ሌሎችን ደግሞ እየሰቀሉ በእሳት ያቃጥሏቸው ነበር። የቀሩትን ደግሞ ሰውነታቸውን በሰም እየነከሩ በእሳት አያይዘው ያሠቃዩአቸው ነበር።¹

በሌላ በኩል ክርስቲያኖች ሁለት ሌሎች ጥያቄዎች ይጠየቁ ነበር። 1ኛ/ በክርስቲያንነታቸው ተከሰሰው የቀረቡት ክርስቲያን መሆናቸውን ሲጠየቁ አይደለንም ወይም ከእንግዲህ ወዲያ ክደናል ከአሉና የአረማዊነትን ተግባር ከፈጸሙ ነፃ ይለቃሉ። 2ኛ/

¹ ሉሌ መልአኩ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 36; Schaff, P., op. cit., vol. I, pp. 381-383።

ክርስቲያን መሆናቸውን በይፋ ከመስከሩ ቅጣቱ ይፈጸምባቸዋል።¹ በዚህ ጊዜ ነው ቅዱስ ጴጥሮስና ቅዱስ ጳውሎስ በሰማዕትነት የሞቱት። ጴጥሮስ ተልቀው ሲገደል ጳውሎስ በሰይፍ ተሰይፎ ነው የተገደለው። ይህ ስደት ከ64-68 የቆየ ስለሆነ አንዳንድ ሊቃውንት ቅዱስ ጴጥሮስና ቅዱስ ጳውሎስ በአንድ ቀን ነው የተገደሉት ሲሉ ሌሎች ደግሞ ቅዱስ ጳውሎስ የተገደለው ከአንድ ዓመት በኋላ ነው ይላሉ።² ከላይ የተጠቀሱት በክርስቲያኖች ላይ የደረሱት መከራና ሥቃይ የተፈጸሙት አብዛኛውን ጊዜ ቫቲካን በሚባለው ኮረብታማ ሥፍራ ነበር። ታላቁ የቅዱስ ጴጥሮስ ቤተ ክርስቲያንና በዛቶሊክ ቤተ ክርስቲያን የተቋቋመው የቫቲካን መንግሥት የሚገኙት በዚሁ ሥፍራ ነው። የክርስቲያኖች ደም እንደ ጉርፍ በፈሰሰበትና አጥንታቸው በተከሰከሰበት በዚህ ሥፍራ ላይ የክርስቲያን የቫቲካን መንግሥት መቋቋሙ እጅግ ያስደስታል።

ሮማውያን ክርስቲያኖችን እስከዚህ ጊዜ ድረስ እንደ አይሁድ ወይም ከአይሁድ በጥቂቱ ያፈነገጡ ክፍሎች አድርገው ነበር የሚቆጥሯቸው። አይሁድ ግን ክርስቲያኖች ከእነሱ በጣም የተለዩና የእነርሱ ተቃዋሚዎች መሆናቸውን አበክረው ይገልጡ ነበር። በዚህም ምክንያት ሳይሆን አይቀርም በኔሮን ስደት ጊዜ በሮም የነበሩት የአይሁድ ተከታዮች ምንም ችግር ያልደረሰባቸው። ዮሴፍ ወልደ ኮርዮን የሚባለው ታዋቂው የአይሁድ ታሪክ ጸሐፊ ክርስቲያኖች በኔሮን ጊዜ የደረሰባቸውን ስደትና መከራ ሲዘግብ ስለ አይሁድ አንድ ቃል አልጻፈም።³ እንደውም አክራሪዎች አይሁድ የክርስቲያን እምነት በታላቅ ፍጥነት መስፋፋቱ በጣም ስላሳሰባቸውና ይህንንም ለመግታት ፈልገው በክርስቲያኖች ላይ የውሸት ክስና የስም ማጥፋት ዘመቻ በሮማውያን ባለሥልጣኖች ዘንድ ያካሂዱ ስለነበር በክርስቲያኖች ላይ ለተነሣው ስደት አይሁድም ሌሎች ምክንያቶች እንደሆኑ ይነገራል።⁴

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, p. 315.

² Schaff, P. op. cit., vol. I, p. 259 n2.

³ Schaff, P., op. cit., vol. I, p. 383; Josephus, Antiquae Xx. 8,2, 3.

⁴ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, p. 313; Schaff, P., op. cit., vol. I, p. 383.

7.2 የኔሮን ስደት ከሮም ከተማ ውጭ ደርሶ ነበር?

በሮምና በአካባቢዋ በሚኖሩ ክርስቲያኖች ላይ ስደት ከታወጀ በኋላ የክርስትናን እምነት ማመንም ሆነ መስበክ በጥብቅ የተከለከለና እንደ ወንጀልም ይቆጠር ነበር። ሆኖም ኔሮን በክርስቲያኖች ላይ ያስነሣው ስደት በመላው የሮም ንጉሠ ነገሥት ግዛት ውስጥ ማለት በየክፍላተ ሀገሩ ሁሉ መስፋፋቱና የክርስትናም እምነት የተከለከለ መሆኑ በውል አይታወቅም። በኋላ የተነሡ የቤተ ክርስቲያን አባቶች የጻፏቸው መጽሐፎች ግን ስደቱ እንደ ሮሙ ባይከፋም በመጠኑም ቢሆን በየክፍላተ ሀገሩ እንደነበርና የክርስትናም ሃይማኖት የተከለከለ መሆኑን ይጠቁማሉ።¹ እንዲሁም በሮሙ ቁሣር ትራጃን (ትራይጃኖስ) ዘመነ መንግሥት (98-117 ዓ. ም.) በመካከለኛው ምሥራቅ የቢታንያ ገዥ የነበረው ታናሹ ፕሊኒ (Pliny the Younger) በክርስቲያኖች ላይ ምን እርምጃ መውሰድ እንዳለበት ቁሣሩን በጠየቀ ጊዜ ቁሣሩ በመልሱ የነበረውን ሕግ በሥራ ላይ እንዲያውል የሰጠው ትእዛዝ ከዚያ በፊት በክርስቲያኖች ላይ የወጣ ጥብቅ ሕግ መኖሩንና ደብዳቤውም የክርስትና ሃይማኖት ወንጀል መሆኑን በግልጽ ያስረዳል።² በ1ጴጥ 4:16 እንደተጻፈው «ክርስቲያን በመሆኑ መከራ የሚደርስበት ሰው ቢኖር ስለ ክርስቶስ ስም እግዚአብሔርን ያመስግን እንጂ አይፈር።» የሚለው አነጋገር ምናልባት ይህ መልእክት በተጻፈበት ጊዜ ማለት በኔሮን ዘመን በክርስትና ማመን ራሱ ወንጀል መሆኑን ይገልጻል።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, p. 312; Schaff, P., op. cit., vol. I, p. 382.

² Ibid.; Walker, W. A History of the Christian Church, p. 43.

የአይሁድ የዐመፅ ጦርነትና የኢየሩሳሌም መጥፋት 70 ዓ. ም.

ከኔሮን ግዛት ጀምሮ እስከ 70 ዓ. ም. ድረስ በመላ የሮም ግዛት ውስጥ ክፋት፣ ብክለት፣ የስነ ምግባር ውድቀትና መቅሰፍት ሰፍኖ ነበር። ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ስለ ቤተ መቅደስ መፍረስና ስለ ኢየሩሳሌም መጥፋት የተናገረው ትንቢት ለብዙዎች ክርስቲያኖች የደረሰ መስሏቸው ነበር።¹ በዚሁ ጊዜ በክርስቲያኖች ላይ የደረሰው ግፍ፣ ጭፍጨፋና የጭካኔ ግድያ ኢስብአዊ የሆነ ተግባር ነበር። የዓለም መናገሻ ከተማ የነበረች የሮም ከተማ በእሳት መውደም አሕዛብን ሁሉ ያሳዘነና ተስፋ ያስቆረጠ የታሪክ ገጽታ ነበር። በዚህ ዘመን በጣም አሳዛኝ ሀገር የነበረችው ሊነገር የማይቻል ሥቃይንና ጥፋትን በራሳቸው ላይ ያመጡና የተከበሩ ሕዝቦች የሚኖሩባት የፍልስጥኤም ሀገር ነች። የኢየሩሳሌም መጥፋት ለአይሁድ ሕዝብ ብቻ ሳይሆን ለክርስቲያኖችም ጭምር በጣም አሳዛኝ ክስተት ስለሆነ ጥፋቱ እንዴት እንደተፈጸመ እንደሚከተለው ይብራራል።

8.1 የአይሁድ ዐመፅ በሮም ግዛት ላይ

የአይሁድ ጦርነት ከመጀመሩ በፊትና የኢየሩሳሌም ከተማ በሮማውያን ሠራዊት ከመከበቧ ከሰባት ዓመት በፊት አንድ ኢየሱ የሚባል ጭርንቁስ ለባሽ ባላገር በዳስ በዓል ሰሞን ሌሊትና ቀን እንዲህ በማለት እየጮኸና እያላዘነ በኢየሩሳሌም ከተማ መንገዶች ይዞር ነበር። «የጥዋት ድምፅ! የማታ ድምፅ! ከአራቱም ማዕዘን ዓለም የመጣ ድምፅ! በኢየሩሳሌምና በቤተ መቅደሱ ላይ የመጣ ድምፅ! በሙሽራውና በሙሽራይቱ ላይ የመጣ ድምፅ! በሕዝቡ ሁሉ ላይ የመጣ ድምፅ! ወዮ! ወዮ ለኢየሩሳሌም!» በዚህ ወዮ የደነገጡ

¹ ማቴ 24:1-2፣ ማር 13:1፣ ሉቃ 19:43-44፣ 21:5-6።

ዳኞች ያን ሰው አስይዘው ጩኸቱን እንዲያቆም በጅራፍ አስገረፉት። ሰውየው ስለ ግርፋቱ ምንም ቅሬታ ሳይሰማው «ወዮ ለኢየሩሳሌም!» የሚለውን ጩኸት ቀጠለ። በመጨረሻም ጩኸቱን እየጮኸ ወደ ሮማዊው አገረ ገዥ ወሰዱት። አገረ ገዥውም ስሙንና ከየት እንደመጣ ቢጠይቀውም ለጥያቄው መልስ ሳይሰጥ ያንኑ ጩኸት ቀጠለ። አጥንቱ እስከሚታይ ድረስ ቢገርፉትም በልቅሶ ዜማ ያንኑ ጩኸቱን ቀጠለ። ከዚህ በኋላ ባለሥልጣኖቹም አብድ ነው በማለት ተዉት፤ ይህ ሰው ለሰባት ዓመት በየመንገዱ እየዞረ ጩኸቱን ቀጠለ። በሰባተኛው ዓመት ኢየሩሳሌም በሮማውያን ሠራዊት በተከበበች ጊዜ በቅጽሩ ላይ እየተዘዋወረ ያንኑ ጩኸት ሲጮኸ በሮማውያን በተወረወረ የወንጭፍ ድንጋይ ግንባሩ ላይ ተመትቶ ሞተ።¹

ከ60 ዓ. ም. በኋላ የሮማውያን ግዛት በኢየሩሳሌም ላይ እጅግ እየከፋና እየከበደ ሄደ። ሮማውያን እያደር በአይሁድ ላይ የአገዛዝ ሥርዓትና ቀንበር ስላከበዱባቸው በአይሁድ ዘንድ የነበረው የነፃነት እንቅስቃሴ እጅግ እየበረታ ሄደ። በተለይም በ66 ዓ.ም. ላይ አይሁድ እጅግ የተደራጀና የተጠናከረ ዐመፅ በሮማውያን ላይ አነሡ። እንዲሁም ቀናኦያን የተባሉ ለሕጋቸው፣ ለሃይማኖታቸውና ለሀገራቸው ነፃነት አጥብቀው የሚቂረቂሩ ተነሥተው ሮማውያንን ከሀገራቸው ለማስወጣት ዝግጅት ያደርጉ ጀመር። ለጊዜው መላ የኢየሩሳሌምን ከተማና ቤተ መቅደሱን በቁጥጥራቸው ስር አደረጉ።

የሮሙ ቁሣር ኔሮን አይሁድ ማመፃቸውን እንደሰማ በ67 ዓ. ም. ላይ ዝነኛውን ጆኔራል ቬስፓስያንን (Vespasian) ከስድሳ ሺህ የጦር ሠራዊት ጋር ወደ ፍልስጥኤም ላከው። ቬስፓስያንም በሶርያ ወደብ ከተማ በቋጦሌማይስ (Ptolemais) በኩል አድርጎ በገሊላ ወደ ሰፈረውና እጅግ ጠንካራ ወደሆነው ወደ አይሁድ ተቃዋሚ ኃይል ሠራዊት ዘምቶ ድል አደረገ፤ ነገር ግን በሮም አንድ ያልተጠበቀ ነገር ስለተፈጸመ ጦርነቱን አቋርጦ ወደ ሮም ተመለሰ። የተመለሰውም ግማሽ እብዱ ቁሣር ኔሮን ራሱን

¹ Josephus, Bell. Jud., in 7 books; Schaff, Philip. op. cit., vol. I, pp. 391-393.

በመግደሉ የፖሊቲካ ችግር በሮም ስለ ነበር ነው። ከ68-69 ባለው ሁለት ዓመታት ውስጥ በሮም ሦስት ቁሣሮች በተከታታይ ነግሠው አንዳቸውም መንግሥቱን ለማስተዳደር ባለመቻላቸው ከሥልጣን ወርደው በመጨረሻ ጀግናው ቬስፓስያን በ69 ዓ. ም. በሕዝቡ ሙሉ ድምፅ ተመርጦ የሮም ቁሣር ሆኖ ነገሠ። ቬስፓስያንም ፍቅርንና ችግርን የተመላ ጀግናም የነበረውን የራሱን ልጅ ፕሎስን (Titus) በአይሁድ ላይ የተጀመረውን ጦርነት እንዲመራ ወደ ፍልስጥኤም ሾሞ ላከው።

ፕሎስ (Titus) ከ80 ሺህ የሚበልጥ የሠላጠነ ሠራዊት ይዞ በኢየሩሳሌም ከተማ ትይዩ ባለች ደብረ ዘይት በምትባል ኮረብታማ ሥፍራ ኢየሩሳሌምን ፊለፊት ሆኖ ይቁጣጠር ጀመር። በመጨረሻም ፕሎስ በሚያዝያ ወር 70 ዓ.ም. ልክ ብዙ ሕዝብ ከሚሰበሰቡበት ከፋሲካ በዓል በጊላ ከተማውን አስከብሮ የዐመፁን መሪዎች እጃቸውን እንዲሰጡ ቢጠይቅም ማንም ፈቃደኛ አልነበረም። እንደውም እጅ እንስጥ የሚሉትን ሁሉ በጭካኔ እየገደሉ ብዙ ሕዝብ አለቀ።¹ ከተማዋ በመከበቧ እህልና ውሀ ከውጭ መግባት ስላልቻለ ብዙ ሕዝብ በረሀብ አለቀ። ይህ ሁሉ ሕዝብ በረሀብና በጦርነት እያለቀ እጃቸውን ላለመስጠት ያደረጉት ጭካኔ እጅግ የሚያስደንቅ ነበር።

በመጨረሻ የፕሎስ ወታደሮች አንዱን ምሽግ the castle of Antonia የተባለውን ሰብረው በመግባት የተሰበሰበውን ሕዝብ ሁሉ ያላንዳች ርጎራኔ በመጨፍጨፍ በብዙ ሺህ የሚቁጠር ሕዝብን ፈጁ። ወታደሮቹ የያዙትን የተቀጣጠለ እንጨትና ችቦ በየቤቱና በቤተ መቅደሱ ላይ በመወርወር መላ ከተማዋና ቤተ መቅደሱ ጭምር በእሳት ጋዩ። በያቅጣጫው እሳት እየተወረወረበት ስለተቀጣጠለ ቤተ መቅደሱን ከቃጠሎ ለማዳን የተደረገው ሙከራ ውጤት አላስገኘም።² የኢየሩሳሌም ቤተ መቅደስ በእሳት ጋይቶ የፈራረሰው በነሐሴ ወር 70 ዓ. ም. ሲሆን፤ በአበው ትውፊት እንደሚነገረው የመጀመሪያው ቤተ መቅደስ በናቡከደነፆር

የተቃጠለው በዚሁ በነሐሴ ወር ነው።¹ የሴፍ ወልደ ኮርዮን በማጋነን እንዳለው በዚህ በሮማውያን ወረራ የተገደሉት የአይሁድ ሕዝብ ቁጥር አንድ ሚሊዮን አንድ መቶ ሺህ ነው። ከእነዚሁ ውስጥ አሥራ አንዱ ሺህ በረሀብ ነው ያለቁት።² የሮሙ ቁሣር ቬስፓስያንና ፕሎስ ይህንን ታላቅ ድል ብዙ ሕዝብ በተሰበሰበበት በሮም ከተማ ሰባት መቶ የአይሁድ ምርኮኞችን አሰልፈው አከበሩት።

8.2 የኢየሩሳሌም መጥፋት በክርስቲያኖች ላይ ምን ጉዳት አመጣ?

አይሁድ በኃያሉ በሮም መንግሥት ላይ ዐምፀው ጦርነት ባነሡ ጊዜ ክርስቲያኖች ጌታ አሕዛብ ኢየሩሳሌምን ከበው እንደሚያስጨንቁትና እንደሚያጠፉት የተናገረውን ትንቢት ባማስታወስ ከተማዋን ጥለው ጠፉ። የዮርዳኖስን ወንዝ ተሻግረው ወደ ፔላ ከተማና (Pella) ወደ ዴካፖሊስ (አሥሩ ከተሞች) መኖር ጀመሩ። የጥንት ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ አውሳብዮስ «የኢየሩሳሌም መጥፋት በመንፈስ ተገልጦላቸው ከአራት ዓመት በፊት ከዮርዳኖስ ወንዝ ማዶ ወዳለው አገር ሄደው ተቀመጡ» ይላል።³ በዚያም ከአይሁድ ወገን የነበሩት ክርስቲያኖች በደንብ ተደራጅተው እንደ ነበር አንዳንድ ፍንጮች ይናገራሉ። ሆኖም ስለነሱ የተጻፈ ዝርዝር ታሪክ አይገኝም። ይህ አስደንጋጭ የኢየሩሳሌም መጥፋት ግን በክርስቲያኖችም ላይ ቢሆን ጥልቅ ስሜትንና ከባድ ጋዘንን እንዳሳደረባቸው ይታወቃል። የኢየሩሳሌም መጥፋት ለአይሁድ አስቃቂ ቢሆንም ለክርስቲያኖች ግን መጠነኛ ጥቅም ሰጥቷል። ይህ ሁኔታ ሁለቱ ሃይማኖቶች ፈጽሞ የተለያዩ መሆናቸውን አረጋግጧል። ሮማውያንም ይህንኑ ተገንዝበዋል። ከዚያ በጊላ አሕዛብ ክርስቲያኖችን እንደ አንድ የአይሁድ ወገን

¹ Schaff, P., op. cit., vol. I, p. 398.

² Josephus, Bell. Jud. VI. 9, 2-4.

³ Eusebius, Ecclesiastical History, III, 5.

¹ Schaff, Philip. Op. cit., vol. I, pp. 395-396.

² Josephus, Bell. Jud., book VI. 1, 3, 4, 5.

አድርገው መቀጠራቸውን ትተው የተለየ እምነት ተከታዮች መሆናቸውን ተረድተዋል። ሆኖም ብሉይ ኪዳን ለአይሁድም ሆነ ለክርስቲያኖች ቅዱስ መጽሐፍ ስለሆነና አብርሃምና ሌሎች የብሉይ ኪዳን አባቶች በመንፈስ የሁለቱም አባቶች ስለሆኑ፣ የነሱ መለያየት ፍጹምነት የለውም።

ምዕራፍ 9

ወንጌላዊው ዮሐንስ የዘመነ ሐዋርያት መጨረሻው ቅዱስ

ወንጌላዊው ዮሐንስ የዘብዴዎስ ልጅና የሐዋርያው የያዕቆብ ታናሽ ወንድም ነው። እነሱም የትውልድ ቦታቸው በገሊላ ባሕር አጠገብ የምትገኝ ቤተሳይዳ የምትባል አነስተኛ መንደር ናት። የእነዚህም ሐዋርያት ሥራ ከአባታቸው ከዘብዴዎስ ጋር ዓሣ ማጥመድ ነበር። ጌታችን ኢየሱስ በገሊላ ባህር ዳር ሲመላለስ ጴጥሮስንና ወንድሙን እንደርያስን እንዲከተሉት ከጠራቸው በኋላ፣ አለፍ ብሎ የዘብዴዎስ ልጆች ያዕቆብና ወንድሙ ዮሐንስ መረባቸውን ሲጠግኑ እንዲከተሉት ጠራቸውና ሁሉም ተከተሉት። ማርቆስ በወንጌሉ ዮሐንስና አባቱ ሠራተኞች እንዳሏቸው መናገሩ ዮሐንስ ከባለጸጋ ቤተሰብ መሆኑን ይገልጣል።¹ በተለይ ቅዱስ ዮሐንስ «ጌታችን ይወደው የነበረ ደቀ መዝሙር» በመባል ይታወቃል። ይህ ሐዋርያ ዮሐንስ ከሁለቱ ሐዋርያት ከጴጥሮስና ከያዕቆብ ጋር ከጌታ ከኢየሱስ የማይለኝና ከእርሱ ጋር በቅርብ የሚገኝ ነበር። ለምሳሌ 1ኛ/ ጌታችን ኢየሱስ የኢያኢሮስን ልጅ ለማዳን ወደ ቤቱ ሲገባ እነዚህ ሦስቱ ሐዋርያት ብቻ ነበር ወደቤት እንዲገቡ የተፈቀደላቸው።² 2ኛ/ ጌታችን በደብረ ታቦር መልኩ በተለወጠ ጊዜ ወደ ተራራው ይዟቸው የወጣው እነዚህን ሦስቱን

¹ ማር 1:20።

² ማር 5:37፣ ሉቃ 8:51።

ብቻ ነበር።¹ 3ኛ/ ጌታ በአይሁድ ከመያዙ በፊት ወደ ጌቴሴማኒ የአትክልት ቦታ ለመጸለይ በሄደ ጊዜ እነዚህን ሦስቱን ብቻ ነበር ይዞ የሄደው።² በሌላ በኩል ጌታ ኢየሱስ ከስቅለቱ በፊት ሄደው የፋሲካን ምግብ እንዲያዘጋጁ የላካቸው ጴጥሮስንና ዮሐንስን ብቻ ነበር።³ እንዲሁም ያዕቆብና ዮሐንስ ጌታችን ኢየሱስ በምድር መንግሥትን የሚመሠርት መስሏቸው በሚነግሥበት ጊዜ እንዳቸው በቀኝ እንዳቸው በግራው እንዲቀመጡ ጌታን ለመነት። የቀሩትም ዐሥሩ ይህንን ሰምተው በሁለቱ ላይ ተቈጡ።⁴

አንዳንድ ሊቃውንት ወንጌላዊው ዮሐንስ በሥጋ የጌታ የአክስቱ ልጅ እንደሆነ ይናገራሉ። እነሱ እንደሚሉት ዮሐንስ በጻፈው ወንጌል ላይ «በመስቀሉ አጠገብ እናቱና የእናቱ እጎት....» በማለት የራሱን ስም በማናቸውም ቦታ እንዳልገለጠ ሁሉ የእናቱን የሰሎሜን ስምና የአክስቱን የድንግል ማርያምን ስም አልጠራም።⁵ ጌታም በመስቀሉ ላይ ሆኖ በመጨረሻ ጊዜ ለእናቱ «እነሆ ልጅሽ!» እንዲሁም ለዮሐንስ «እነሆ እናትህ!» ያለው «የእጎት ልጅ ባይወልዱትም ልጅ፣ አክስትም ባትወልደውም እናት» እንደሚባለው የቅርብ ዝምድናቸውን የሚያሳይ ነው።

በሌላ በኩል ዮሐንስ ኢየሩሳሌም በነበረቸው እናት ቤተ ክርስቲያን ዘንድ «አዕማድ» ተብለው ከሚጠሩት ሦስቱ ሐዋርያት ጴጥሮስና ያዕቆብ ሦስተኛው እርሱ ነበር።⁶ እንዲሁም በማርቆስ ወንጌል እንደተጻፈ ጌታ ዮሐንስንና ወንድሙን ያዕቆብን በአኔርጌስ ወይም ደቂቀ ነጉድጓድ (የነጉድጓድ ልጆች) ብሎ ሰይሟቸዋል።⁷ ይህ ምሳሌያዊ አነጋገር ነው። ነጉድጓድ በዕብራውያን ዘንድ የእግዚአብሔር ድምፅ ነው። ደመና በሰማይ ላይ ውሀ ተሸክሞ ታላቅ ድምፅን ማለት ነጉድጓድን እንደሚያሰማ ሁሉ፣ ያዕቆብና

¹ ማቴ 17:1፣ ማር 9:2፣ ሉቃ 9:28።

² ማቴ 26:37፣ ማር 14:33።

³ ሉቃ 22:8።

⁴ ማር 10:35-41፣ ማቴ 20:20-23።

⁵ ዮሐ 19:25፣ Schaff, P., op. cit. vol. I, p. 414.

⁶ ገላ 2:6-10።

⁷ ማር 3:17።

የሐንስም የእግዚአብሔርን ቃል ሰምተው ለዓለም የነገሩትን ያህል ስለሚያሰሙ «ደቂቀ ነገሩን» እንደ ተባሉ ሊቃውንት ይናገራሉ።

ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ከሙታን በተነሣ ጊዜ ማርያም መግደላዊት ከሌሎች ቅዱሳት አንስት ጋር መቃብሩን ለመገባወጥ ሄዳ መቃብሩ ተከፍቶ ጌታ ግን አለመኖሩን ባየች ጊዜ፣ ማርያም ወደ ሐዋርያት ሄዳ «ጌታዬን ከመቃብር ወስደውታል፤ ወዴትም እንደ ወሰዱት አላውቅም፤» ብላ በነገረቻቸው ጊዜ፣ ጴጥሮስና ይህ የሐንስ ወደ መቃብሩ እየሮጡ ሲሄዱ የሐንስ ቀድሞ እንደ ደረሰ እናነባለን።¹

ቅዱስ የሐንስ በወንጌሉና በሦስቱ መልእክታቱ እንደሚታየው ማንም ደቀ መዝሙር እንደእሱ ብርሃንንና ጨለማን፣ እውነትንና ሐሰትን፣ ክርስቶስንና የክርስቶስ ተቃዋሚን በማወዳደር ያስተማረ የለም። የክርስቶስን ትምህርት ያልተቀበሉትን ዲያብሎስ ወይም የዲያብሎስ ልጆች እያለ ይወቅሳቸዋል።² ሐዋርያው የሐንስ በመልእክታቱ እንደጻፈው የክርስቶስን እምነት የማይቀበል ሁሉ ውሸታም፣ ወንድሙን የሚጠላ ደግሞ ነፍሱ ገዳይ፣ ኃጢአትን የሚሠራ ሁሉ የዲያብሎስ ልጅ ነው። እንዲሁም በየሐንስ ትምህርት ምስጢረ ሥጋዊን የማይቀበሉ ሁሉ የክርስቶስ ተቃዋሚዎች ስለሆኑ ማንም ሰላም እንዳይላቸው ያዛል።³

ከበዓለ ሃምሳ (ጳንጠቆስጤ) በኋላ በመጀመሪያዎቹ ዓመታት ቅዱስ የሐንስ ከቅዱስ ጴጥሮስ ጋር ሆኖ በኢየሩሳሌም ቤተ መቅደስ፣ በኢየሩሳሌምና በአካባቢዋ እየተዘዋወረ ያስተምር ነበር።⁴ በሐዋርያት ትእዛዝ መሠረት ሐዋርያው ቅዱስ የሐንስ ከቅዱስ ጴጥሮስ ጋር ወደ ሰማርያ ሄዶ ወንጌላዊው ፊልጶስ አስተምሮ ያሳመናቸውን የሰማርያ ሰዎች የበለጠ አስተምሮ መንፈስ ቅዱስን እንዲቀበሉ አድርጓል።⁵ በሐዲስ ኪዳን ውስጥ በተለይም በሐዋርያት

ሥራ ውስጥ ስለ ሐዋርያው የሐንስ ሕይወትና ሐዋርያዊ ተልእኮ ከዚህ በላይ ከተገለጸው በቀር ሌላ ብዙ የተጻፈ አይገኝም።

ከሐዋርያት ጉባኤ (50 ዓ. ም) በኋላ አንዳንድ ትውፊቶች እንደሚናገሩት ቅድስት ድንግል ማርያም የአረፈችው በዚሁ ዘመን ስለሆነ ከእርሷ እረፍት በኋላ ወንጌላዊው የሐንስ ኢየሩሳሌምን ለቅቆ ወደሌላ ቦታ ምናልባትም ወደ ታናሽቱ እስያ እንደ ሄደ ይነገራል።¹ ቅዱስ የሐንስ በታናሽቱ እስያ የሚገኙት አብያተ ክርስቲያናት የበላይ ኃላፊና አባት እንደ ነበረ በየሐንስ ራእይ ላይ እናነባለን።² ከሐዋርያት በኋላ የተነሡ የጥንት አባቶች እነ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ)፣ የእስክንድርያው ቀሌምንጦስ፣ ኢሪኔኦስ፣ ጦርጥልያኖስ፣ አርጌኒስና አውሳብዮስ (Eusebius) ሌሎችም የዚህን እውነተኛነት ከማረጋገጣቸውም በላይ ኤፌሶን የየሐንስ መኖሪያና አብዛኛውን የሕይወቱን ፍጻሜ ዓመታት ያሳለፈው በዚሁ መሆኑን ያስረዳሉ።³ እንዲሁም አንድ ሌላ ትውፊት ወደ መስጴጦምያና ፋርስ አካባቢ ወደምትገኝ ፓርቲያ (Parthia) ወደምትባል አገር ሄዶ ወንጌልን ለመጀመሪያ ጊዜ የሰበከ ወንጌላዊው የሐንስ እንደሆነ ይናገራል።⁴

በቄሣር ዶሚጥያኖስ ጊዜ በክርስቲያኖች ላይ በተነሣው 2ኛው ስደት ጊዜ፣ በእስያ የነበረው የእስያ ገዥ ቅዱስ የሐንስን አግኝቶ ዋና የክርስቲያኖች መሪ በመሆኑ አስሮ ወደ ሮም ላከው። የሮም ቤተ ክርስቲያን ትውፊት እንደሚናገረው በዚያ ውሀ ሞልቶበት በሚፈላ ታላቅ የብረት ጋን ውስጥ ቅዱስ የሐንስን እንዲወረውሩት ያደርጋል። የፈላው ውሀ በተአምር ቀዝቅዞለት ከብረት ጋን ውስጥ በደኅና ወጣ። ይህም በምትሃት የሆነ መስሎአቸው፣ የሐንስን ፍጥሞ ወደምትባል ደሴት በግዞት ተላከ።⁵ የየሐንስ ራእይ (1.9)

¹ ሐዋርያው የሐንስ እስከ 50 ዓ. ም. ድረስ በዚያው በፍልስጥሊም ምናልባትም በአደገበት በገሊላ አውራጃ እየተዘዋወረ ያስተምር እንደነበረ ይነገራል።

² ራእይ 1:4, 9, 11, 20።

³ Irenaeus, Adv. Haer. III. 1, 1; 3, 4 etc.; Eusebius, H. E. V. 20; Clemens Alex., *Quisdivis salvetur*, c42.

⁴ *Butler's Lives of the Saints*, vol. IV, p. 1625.

⁵ Ibid. p. 1627.

¹ ዮሐ. 20:1-8።

² ዮሐ. 8:43-44።

³ 1ዮሐ 1:6,8,10; 2:18; 3:8, 15; 4:1; 2; 2ዮሐ 10,11.

⁴ ዮሐዋ 3:1-26; 4:1-31።

⁵ ዮሐዋ 8:14-25።

የክርስትና እምነት መስፋፋት በመጀመሪያው አምስት ምዕራፍ ዓመታት

በመጀመሪያው ሦስት መቶ አመታት ውስጥ የክርስትና ሃይማኖት እጅግ በማያስደስት ሁኔታ ላይ ነበረ። ትልቁ ቂስጦንጢኖስ እስከተነሣበት ጊዜ ድረስ የክርስትና ሃይማኖት እንደሌሎቹ የአሕዛብ እምነቶች በሮም ንጉሠ ነገሥት ግዛት ውስጥ ለመኖርም ሆነ ለመስፋፋት አንዳችም ዕውቅና (religio licita) አልነበረውም። ለመጀመሪያ ጊዜ በሮማውያን ዘንድ እንደ አንድ የተናቀ የአይሁድ ሃይማኖት ክፍል ነበር የሚታየው። ከዚህም ሌላ የክርስትናን ሃይማኖት መቀበል በሞት የሚያስቀጣና ንብረትንም የሚያስወርስ ወንጀል ሆኖ ነበር ይቆጠር የነበረው። የክርስትና ሃይማኖት መምህራን በዝቅተኛ ኑሮ የሚኖሩ በዕውቀትም ምንም የማይታወቁ ከመሆናቸውም በላይ ብሉይ ኪዳንን በመቀበላቸው በሮማውያን የተጠሉት የአይሁድ ወገኖች ሆነው ስለተቁጠሩ በግሪኮችና በሮማውያን ዘንድ እጅግ የተናቁ ነበር።

እነዚህ ሁሉ ችግሮች ቢታዩም የክርስትና ሃይማኖት በሁሉም ንብረተሰብ ታላቅ ዕውቀትም ባላቸውና ዕውቀት በሌላቸውም መካከል በሚያስደንቅ ሁኔታና እርምጃ ተስፋፍቶ ሲታይ የዚህ እምነት ምንጩና መሠረቱ እግዚአብሔር መሆኑን ያረጋግጣል። የሮም ነገሥታት ክርስትናን ለማጥፋት ስደትን አውጀው ክርስቲያኖችንና መሪዎቻቸውን ጳጳሳትን በልዩ ልዩ ሥቃይና መከራ አሠቃይተው በገድሏቸውም የክርስቲያኖች ሰማዕታት ደም ለክርስትና ተክል እንደ ፈላሽ ውኃ ሆኖ አለምልሟት መልካም ፍሬን እንድታፈራ አድርጓታል። ለዚህ ነው አንድ የላቲን ቤተ ክርስቲያን አባት ጦርጥልያኖስ «እናንተ

እና ከሐዋርያት በኋላ የተነሡ አባቶች እንደሚያስረዱት ቅዱስ ዮሐንስ በደሴተ ፍጥም ሳለ ነው በስሙ የሚጠራውን የራእይ መጽሐፍ (አቡቀለምሲስን) የጻፈው።

ወንጌላዊው ዮሐንስ ወደ ፍጥም የተጋዘው መቼና በየትኛው የሮም ቁሣር ዘመን እንደሆነ ብዙ ሰዎችን ያከራክራል። ጦርጥልያኖስ የሚባለው የላቲን አባት ሊጽፍ ወንጌላዊው ዮሐንስ በቁሣር ኔሮን ስደት ጊዜ እንደ ጴጥሮስና እንደ ጳውሎስ ሮም ስለ ነበር፤ በዘይት ተነክሮ እንደ ሌሎቹ ክርስቲያኖች ሊቃጠል ሲል በተለምዶ እሳቱ ጠፍቶለት ወደ ፍጥም ተጋዘ ይላል።¹ ሌሎች ሊቃውንት እንደሚሉት ዮሐንስ ወደ ፍጥም የተጋዘው በሮሙ ቁሣር ዶምጥያኖስ ዘመን (81-96 ዓ. ም.) በተነሣው ስደት ጊዜ ነው። ይህ በጣም የሚደገፍ ነው። ቅዱስ ዮሐንስ ከፍጥም ወደ ኤፌሶን የተመለሰው ጨካኝ ቁሣር ዶምጥያኖስ በ96 ዓ. ም. ከተገደለ በኋላ ኔርቫ (Nerva) የተባለው ቁሣር የተጋዙት ሁሉ ከግዛት እንዲመለሱ በአዘዘ ጊዜ በ97 ዓ. ም. ነው። የሞተው ግን በጣም አርጅቶ በዘጠና ሁለት ዓመቱ በ98 ዓ. ም. በቁሣር ትራያኖስ (Trajan) ዘመን በኤፌሶን ነው። በእርጅናውም ምክንያት ምእመናን ወደሚሰበሰቡበት ተሸክመው ነበር የሚወስዱት። እዚያም ይናገር የነበረው «ልጆቼ እርስ በርሳችሁ ተዋደዱ፤» የሚለውን አነጋገር ብቻ ነበር።² ቅዱስ ዮሐንስ በስሙ የሚጠራውን ወንጌል፤ ሦስቱን መልእክታትና ራእዩን በዕድሜ ከመግፋቱ በፊት ነበር የጻፋቸው።

¹ Schaff, P. op. cit., vol. I, p. 385n2. J. Lebreton & J. Zeiller, op.cit., vol. II. p. 322.

² Butler's Lives of the Saints, vol. IV, pp. 1628-1631.

ስትቂርጡን እኛ በብዛት እናቁጠቀጣለን። ብሎ የተናገረው። ከዚህ ቀጥሎ ቤተ ክርስቲያን በመጀመሪያው ሦስት መቶ ዓመታት እንዴት እንደተስፋፋች በመጠኑ ለመመዝገብ እንሞክራለን።

10.1 ለክርስትና መስፋፋት የረዱ ምክንያቶች

ለክርስትና ፈጣን መስፋፋት የረዱ ስምንት ምክንያቶች ናቸው። እነዚህም 1ኛ/ የክርስትና ሃይማኖት የድኅነት (አዳኝ) ሃይማኖት መሆኑ ነበር። በዚያን ጊዜ የነበሩ ሕዝቦች ሁሉ ድኅነትን (አዳኝን) ፈላጊዎች ሲሆኑ፤ ነገር ግን ከላይ እንደተጠቀሰው በዚያን ጊዜ የነበሩ የአሕዛብ ሃይማኖቶች ሁሉ ድኅነትን (አዳኝን) ለማግኘት ተስፋ የሚሰጡ አልነበሩም።¹ 2ኛ/ እያንዳንዱ ክርስቲያን ክርስትናን ለመስበክና ለማስፋፋት የነበረው ቅንነት (ጉጉት) ከፍተኛ ያለ ነበር። ለመስበክና ለማስፋፋት የነበረው ቅንነት ከፍተኛ ያለ ነበር። እንደዛሬ በዚያን ጊዜ ሐዋርያዊ ድርጅቶች ወይም ማኅበሮች አልነበሩም። እያንዳንዱ ማኅበረ ምእመናን እንደ ሐዋርያዊ ድርጅት አልነበሩም። እያንዳንዱ ማኅበረ ምእመናን እንደ ሐዋርያዊ ድርጅት ስለ ነበር፤ ለብዙ ወንጌልን ለማስፋፋት ይጥር ነበር። 3ኛ/ የክርስትና ሃይማኖት ስለሚመጣው ጽድቅና ኩነኔ የሚያስተምረው ትምህርትና እምነት የሰውን ልብ ጠልቆ ይገባ ነበር። 4ኛ/ በዚያን ጊዜ የነበሩት መምህራን ያሳዩት የነበሩት ተአማራቶች ሕዝቡን ሁሉ ይማርክ ነበር። 5ኛ/ ክርስትና መለኮታዊ እውነት ስላለው ሕዝቡ ሁሉ በቀላሉ ይቀበሉት ነበር። 6ኛ/ የክርስቶስ ትምህርትና የክርስቶስ አርአያ (ምሳሌ) ፍጹምና የተሟላ በመሆኑ ሁሉን ያስደስታል። 7ኛ/ ክርስትና የሚያስተምረው የሕይወት ስነ ሥርዓትና የሰነ ምግባር ትምህርት ከሁሉ የበለጠና በጊዜው የነበሩት ሃይማኖቶች ወይም ፍልስፍናዎች የማያስተምሩት አዲስ ትምህርትና ሥርዓት ነበር። 8ኛ/ በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥ ከላይ እንደተጠቀሰው መላውን ግዛቶች የሚያገናኙ አውራ ጎዳናዎች ስለነበሩ፤ ከዚህም ሌላ ሮማውያን በመላው ግዛታቸው

¹ ከዚህ በላይ ገጽ 27-29 ይመልከቱ.

ውስጥ ሰላም (Pax Romana) እና ጸጥታ ስለነበር፤ ይህ ሁኔታ ለክርስትና መስፋፋት እጅግ ረድቷል።¹

10.2 የክርስትና መስፋፋት በመካከለኛው ምሥራቅና በእስያ

እስያ የሰው ዘር መገኛና የሥልጣኔ ምንጭ እንደሆነች ሁሉ የክርስትናም መገኛ ሆናለች። የክርስትና መሠረትና መገኛ የሆነው የእስያ ክፍል ከሆኑት ከይሁዳና ከገሊላ አውራጃዎች ነው። ሐዋርያት ራሳቸው መጀመሪያ ክርስትናን ያስተማሩትና ያስፋፉት በፍልስጥኤም፤ በሶርያና በትንሽዋ እስያ ነበር። ቅዱስ ጴጥሮስ፤ ቅዱስ ዮሐንስ፤ ቅዱስ ጳውሎስና ተከታዮቹ እነ በርናባስ፤ ማርቆስ፤ ጢሞቴዎስ፤ ሲላስና ሉቃስ አብዛኛውን ጊዜ ሐዋርያዊ ተልእኮአቸውን ያከናውኑት በመካከለኛው ምሥራቅ ሀገሮችና በግሪክ አገር ነው። ከ109-111 ዓ. ም. ድረስ የሮሙ ቄሣር የትራጃን እንደራሴ ሆኖ በመካከለኛው ምሥራቅ የቢታንያ ገዥ የነበረው ወጣቱ ፕሊኒ (Pliny the Younger) ስለ ክርስትና መስፋፋት ለሮሙ ቄሣር ዘገባ ሲያቀርብ «የክርስትና ሃይማኖት በመካከለኛው ምሥራቅ በሚገኙት ከ ተሞች ብቻ ሳይሆን በየመንደሩ ሁሉ፤ በሴቴም በወንድም፤ በልጁም በአዋቂውም መካከል እየተስፋፋ ነው። የጣዖታት ቤተ መቅደሶች የሚገቡበት አጥተዋል። ለመሥዋዕት የሚቀርቡትንም እንስሳት ሥጋ የሚበላ ጠፍቷል »² በማለት በክርስቲያኖች ላይ ምን እርምጃ መውሰድ እንዳለበት የጠየቀው ምክር የሚያሳየው ክርስትና በዚያ አካባቢ ምን ያህል እንደተስፋፋ ነው።

¹ ከዚህ በላይ ገጽ 23 ይመልከቱ.

² J. Lebreton & J. Zeiller, The History of the Primitive Church, vol. II, London, 1944, pp. 314-316; Schaff, P.: History of the Christian Church, vol. II, p. 46.

10.3 የክርስትና እምነት በፋርስና በሕንድ

በሁለተኛው መቶ ዓመት ላይ ክርስትና ወደ ኤዲላና ሜሶጶጣሚያ ዘልቆ እንደገባ ይታወቃል። ከዚያም አልፎ ወደ ፋርስ፣ ሜድ (ሜድያ)፣ ባክትርያና ጳርጤ ደርሷል። በበዓለ ሃምሳ (ጳንጠቆስጤ) ጊዜ ከነዚህ አገሮች ብዙ ምእመናን ወደ እየሩሳሌም እንደመጡ ይታወቃል።¹ ምናልባትም ከነዚህ ሰዎች መካከል የመጀመሪያውን የክርስትናን እምነት ጭላጭል ወደ እነዚህ ሀገሮች አድርሰው ይሆናል። እንዲሁም የጥንት ትውፊት እንደሚናግረው ከሐዋርያት ሁለቱ ቶማስና በርተሎሜዎስ በእነዚህ ሀገሮች በኩል አድርገው እስከ ሕንድ ድረስ ወንጌልን እንዳስተማሩ ይነገራል። በተለይም ሐዋርያው ቶማስ በቀይ ባሕርና በሕንድ ውቅያኖስ በኩል አድርጎ በደቡብ ሕንድ ኬራላና አካባቢዋን ከዚያም አልፎ ወደ ምሥራቅ ሕንድ ማድራስ ድረስ ተገብ ወንጌልን እንዳስተማረ በሰፊው ይነገራል።² ከቶማስ በኋላ ሶርያ ውስጥ ካላቸው ኤዲላ ከምትባል ሀገር ብዙ ሶርያውያን ወንጌላውያን ከነጋዴዎች ጋር ደቡብ ሕንድ ኬራላ ሄደው ክርስትናን አስፋፍተዋል ይባላል። አሁን ሕንድ የሚገኙት ክርስቲያኖች በተለይም የማላባር ክርስቲያኖች ሐዋርያው ቶማስ የቤተ ክርስቲያናቸው የመጀመሪያ መሥራች እንደነበረ በጥብቅ ይናገራሉ።³ ሐዋርያው ቶማስ ሕንድ አገር ድረስ ሄዶ ወንጌልን ማስተማሩን የሚገልጥ በቃል ሲወርድ ሲዋረድ ከመጣ ትውፊት በስተቀር የጽሑፍ ማስረጃ እምብዛም አይገኝም። በምሥራቅም ሆነ በምዕራብ የሚገኙ የአብያተ ክርስቲያናት ትውፊቶች እንደሚገልጡት የሐዋርያው ቶማስ የስብከት ድልድሉ ምሥራቅ ወደ እስያ እንደሆነ ይናገራሉ። ሆኖም ይህንን በተጨማሪም የሚያረጋግጡ ጽሑፎች አይገኙም። ሐዋርያው ቶማስ ወደ ሕንድ ሄዶ ማስተማሩን አበክረው የሚናገሩት የሶርያ ቤተ ክርስቲያን

¹ የሐዋ 2:8-11.

² ሉሊ መልአኩ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ትንሣኤ ማሳተሚያ ድርጅት፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 152.

³ C. B. Firth, *An Introduction to Indian Church History*, The Wesley Press, Mysore, India, 1960, pp. 2-3.

ትውፊታዊ ጽሑፎች ናቸው። በሶርያ ትውፊት መሠረት ቅዱስ ቶማስ በ52 ዓ. ም. ላይ በምሥራቅ አፍሪካ (ኢትዮጵያ) በኩል አድርጎ ወደ ኮቺን (Cochin) አጠገብ ክራንጋኖር (Cranganore) የሚባል ቦታ ደርሶ በዚያ ለሚገኙት የአይሁድ ማኅበረሰብ ክርስትናን እንደ ሰበከና ከእነርሱም ብዙዎችንና በጎረቤትም ከሚገኙ የብራሕማን እምነት ተከታዮች አያሌዎችን ወደ ክርስትና እንደመለሰ ይነገራል።¹ ከዚህም ቦታ ወደ ምሥራቅ ማላካ (Malacca) እና ማድራስ (Madras) እንደሄደና እንዳስተማረ፣ ከዚያም አልፎ ቻይና ድረስ ሄዶ ማስተማሩን ትውፊቱ ይናገራል። ከቻይናም ወደ ሕንድ ተመልሶ በማድራስ ለብዙ ጊዜ ካስተማረና ብዙዎችን ወደ ክርስትና ከመለሰ በኋላ፣ በማድራስ የነበሩት የብራሕማን እምነት ተከታዮች የቶማስ ትምህርት የእነርሱን እምነት የሚጻረርና የሚያጠፋ መሆኑን ተገንዝበው ተነሡበትና በብዙ ሥቃይ አሠቃይተውት በ72 ዓ. ም. በሰማዕትነት አረፈ። በሶርያ ትውፊት መሠረት የሐዋርያው ቶማስ አጽም በአንድ የሶርያ ነጋዴ ተወስዶ በኤዲላ በክብር እንዳረፈ ይናገራል።² በ1288 ዓ. ም. እና በ1292 ዓ. ም. ደቡብ ሕንድን የጉበኘው የቪኒስ ተጓዥ ማርኮ ፖሎ (Marco Polo) ሕንድ በነበረበት ጊዜ የቅዱስ ቶማስ መቃብር ነው ብለው አንድ የተወሰነ ቦታ አሳይተውታል። እርሱ እንደጻፈው ክርስቲያኖችና እስላሞችም ጭምር ለመሳለም ወደዚህ ሥፍራ መንፈሳዊ ጉዞ ያደርጉ ነበር። በ14ኛው፣ በ15ኛውና በ16ኛው መቶ ዓመት ላይ ወደ ደቡብ ሕንድ የተጓዙ የአውሮፓ ተጓዦች ሁሉ የተለያዩ ቦታዎችን የቅዱስ ቶማስ መቃብር ነው እያሉ እንዳስገቡበት ተናግረዋል።³

የጥንት ቤተ ክርስቲያን አባቶች ስለ ሐዋርያው ቅዱስ ቶማስ የሚሉት ነገር በጣም ጥቂት ነው። እስቲ ይህንኑ እንመልከት፤ ከሦስተኛው መቶ ዓመት አጋማሽ በኋላ አንዳንድ አባቶች ስለ ቶማስ ጥቂት ይላሉ። እነዚህም አባቶች በደፈናው ሐዋርያው ቶማስ

¹ Ibid., p. 3.

² Ibid., p. 5.

³ Ibid., p. 4; J. M. Philip, *The Indian Church of St. Thomas*, L.M. Press, Nagercoil, 1950, pp. 15-16.

የሰብከት እጣው ምሥራቅ መሆኑን ብቻ ሲገልጡ፤ ወደየትኛው ምሥራቅ መሆኑን አይገልጡም። በብዛት ሕንድን እንደሚሉ ይታወቃል። ቅዱስ ጎርጎርዮስ ዘእንዚናንዙ፤ ቅዱስ ኤፍሬም ሶርያዊ፤ ቅዱስ አምብሮስና ቅዱስ ዮሐንስ ወደ ሕንድ መሄዱን ይገልጻሉ።¹ ዮሐንስ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሐዋርያትን ሁሉ በሄዱበት ቦታ ሁሉ ከእነሱ ጋር እንደነበር ሲገልጥ እንዲህ ይላል፡- «በሁሉ ቦታ ይገኛል። ከቶማስ ጋር በሕንድ፤ ከጴጥሮስ ጋር በሮም፤ ከጳውሎስ ጋር በእልዋሪቆን (ግሪክ አገር)፤ ከቲቶስም ጋር በቀርጤስ፤ ከአንድርያስም ጋር በአካይያና ከእያንዳንዱም ደቀ መዛሙርት ጋር በየሀገሩ ይገኛል።»²

በአራተኛው መቶ ዓመት ላይ የነበረው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ አባት አውሳብዮስ ግን የሐዋርያው የቶማስ የሰብከት ዕጣው ፓርትያ እንደሆነ ይናገራል።³ አውሳብዮስ ይህንን ዜና ያገኘው በሦስተኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ ከነበረው ከእስክንድርያው ትምህርት ቤት ሊቅ ከአርጌኒስ (Origen) እንደሆነ ይናገራል። በሁለተኛውና በሦስተኛው መቶ ዓመት ላይ የተነሡ የግናስቲክና ሌሎች መናፍቃን የራሳቸውን የኑፋቂ ትምህርት ለመግለጽ የእውነተኛችን ሐዋርያት ስም በመጠቀም በጻፏቸው መጻሕፍት የሐዋርያትን የሰብከት ተልእኮ ጽፈዋል። እነዚህ መጻሕፍት ምንም እንኳን በስሕተት የተሞሉ ቢሆኑም በውስጣቸው አንዳንድ ዕውነት ይገኛቸዋል። ከእነዚህም አንዱ «የቶማስ ሥራ» (Acts of Thomas) የሚባለው ነው። በዚህ መጽሐፍ መሠረት 12ቱ ሐዋርያት በኢየሩሳሌም ተሰብስበው እያንዳንዳቸው ለሰብከት ወዴት እንደሚሄዱ ለመወሰን ዕጣ በተጣጣሉ ጊዜ ለቶማስ ሕንድ ደረሰው። ቶማስ ግን ወደ ሕንድ ለመሄድ ፈቃደኛ አልሆነም። ጌታም እንኳ በሕልም ተገልጦ ያለ ፍርሃት እንዲሄድ ቢነግረውም ለመሄድ አልፈቀደም ይላል። ይህ በእንዲህ እንዳለ አንድ የሕንድ ነጋዴ በዚያ

ይገኛል። ይህ ነጋዴ ጉንዳፎሩስ የሚባል የሕንድ ንጉሥ ቤተ መንግሥቱን የሚሠራለት መሐንዲስ (ባሪያ) ፈልጎ እንዲያመጣለት አገዛዙት ነበር። ጌታ በዚያ ቦታ እንዳንድ ታላቅ ጌታ ተገልጦ ቶማስን ይዞት እንዲሄድ ያዘዋል። ነጋዴውና ቶማስም ወደ ሕንድ ተገዘው ወደ ንጉሡ ይደርሳሉ። ንጉሡም የቤተ መንግሥቱን ዓይነትና ቦታውን ከአሳየው በኋላ በስድስት ወር ውስጥ እንዲጨርስ ነግሮትና ለቶማስ ብዙ ገንዘብ ሰጥቶት ወደ ሩቅ አገር ይሄዳል። የቶማስ ዋና ዓላማ ለንጉሡ ሰማያዊ ቤተ መንግሥት ለማዘጋጀት እንጂ ምድራዊ ቤተ መንግሥት ለመሥራት አልነበረም። ስለዚህ ወዲያውኑ ገንዘቡን ለድሆች አከፋፍሎ የሰብከት ሥራውን ይቀጥላል። ንጉሡም ተመልሶ ስለ ቤተ መንግሥቱ ቶማስን ቢጠይቀው ቤተ መንግሥቱን ሠርቶ እንደጨረሰ ይነግረዋል። ነገር ግን ስለ ዘለዓለማዊ ሕይወት ይነግረውና ቤተ መንግሥቱ በወዲያኛው ዓለም እንደሚጠብቀው ነገረው። ንጉሡ ግን በመልሱ ባለመደሰት፤ ቶማስን ከባድ ቅጣት ለመቅጣት አስቦ ወደ እስር ቤት ያስገባዋል። በዚህ ጊዜ ውስጥ መልካም ሰው የነበረ የንጉሡ ወንድም ሞቶ መላእክት ወስደው በሰማይ ታላላቅ የተዋቡ ቤቶችን እንዲኖርበት ያስመርጡታል። እርሱም አንድ የሚያምር ታላቅ ቤት ይመርጣል። መላእክቱ ግን «ይህም ያ ክርስቲያኑ ቶማስ የገነባለት የወንድምህ የንጉሡ ቤት ነው።» ይሉታል። እርሱም ወደ ምድር ሄጄ ከወንድሜ ገዝቼ እንድመጣ ፍቀዱልኝ ይላቸዋል። እነሱም ይፈቅዱለትና ይሄዳል። ወንድምየው ንጉሡም ወንድሙ ከሞት ተነሥቶ በመምጣቱና ስለ ቤተ መንግሥቱ እጅግ ተደንቆ ቶማስን ከእስር ቤት እንዲፈታ ያደርገዋል። ቶማስም ንጉሡንና ቤተሰቡን ሁሉ ወንድሙንም በመንግሥቱም ብዙ ሰዎችን አስተምሮ አጠመቃቸው።¹ የቶማስን በሕንድ አገር ማስተማር የጥንት የቤተ ክርስቲያን አባቶች በጥቂትም ቢሆን ስለተናገሩና በደቡብ ሕንድ በሚገኙት ክርስቲያኖችም ዘንድ ጎልቶ ስለሚነገር የዚህ ታሪክ ዕውነተኛነት ታማኝ ነው ተብሎ ይነገራል።

¹ ስለ ጥቅሱ Medlycott, A. E., India and the Apostle Thomas, David Nutt, 1905, pp. 42-45 ይመልከቱ።

² Ibid.

³ Eusebius, Ecclesiastical History, III, 1. ፓርትያ የሚገኘው በፋርስ ግዛት ውስጥ ነው።

¹ C. B. Firth, An Introduction to Indian Church History, pp. 9-10.

አንዳንድ ሊቃውንት ደግሞ ብዙ የጥንት አባቶችና አውሳብዮስም ቅዱስ ቶማስ ያስተማረው በፓርትያ ስለሆነ፤ ፓርትያ ደግሞ የሚገኘው በሰሜን ሕንድና በምዕራብ ፓኪስታን መካከል ስለሆነ ቶማስ ያስተማረው በሰሜን ሕንድ እንጂ በደቡብ ሕንድ አይደለም ይላሉ።¹ ሆኖም በሰሜን ሕንድ መሠረታቸው ከጥንት ዘመን የሆነ ክርስቲያኖች አሁን ፈጽሞ ስለማይገኙ ይህ አስተሳሰብ ትክክል ሊሆን አይችልም። በሌላ በኩል ደግሞ ቶማስ በደቡብ ሕንድ ማስተማሩን የሚገልጡ ብዙ ምልክቶች ይገኛሉ። እነዚህም 1ኛ/ በደቡብ ሕንድ ጥንታውያን አብያተ ክርስቲያናትና መሠረታቸው ከጥንት ዘመን የሆኑ አያሌ ክርስቲያኖች ይገኛሉ። ቶማስም በዚህ ቦታ እንዳስተማረ የሚገልጥ ጠንካራ ትውፊትና እምነት በምእመናኑ ዘንድ አለ። 2ኛ/ በሌላ በኩል ደግሞ ደቡብ ሕንድ በተለይም ማላባርና የጥንቱ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት የንግድ ግንኙነት እንደነበራቸው ይታወቃል።² ይህ ሁሉ ሐዋርያው ቶማስ በደቡብ ሕንድ ማስተማሩን ያስረዳል። ሁለቱንም የሚያስታርቅ ሀሳብ አለ። የኸውም ቶማስ በደቡብ ሕንድም በሰሜን ሕንድም አስተምሯል የሚለው ነው። ሐዋርያው ቶማስ ሁለት ጊዜ ወደ ሕንድ እንደ ተጓዘ ይነገራል። አንድ ጊዜ በሰሜን በኩል በመስጴጦምያ፤ በፋርስና በፓኪስታን በኩል አድርጎ ወደ ሰሜን ሕንድ ሔዶ እንዳስተማረ ይገለጣል። እዚህ ለጥቂት ጊዜ ካስተማረ በኋላ ወደ ኢየሩሳሌም ይመለሳል። ከጥቂት ጊዜ በኋላ ግን በግብጽና በደቡብ አረብ አገር አድርጎ ሁለተኛ ሐዋርያዊ ጉዞውን ወደ ደቡብ ሕንድ ይጀምራል። በዚህ ጊዜ ነው ደቡብ ሕንድን በሰፊው ያስተማረው። ከዚህም አልፎ ወደ ምሥራቅ ሕንድ በመጓዝ በማድራስ፤ በባንጋሎርንና በአካባቢው አስተምሯል።³

በቂና ተከታታይ የታሪክ ምንጮች ስለማይገኙ፤ የሕንድን ቤተ ክርስቲያን ታሪክ በተከታታይ መጻፍ እጅግ አስቸጋሪ ነው።

አንዳንድ ጊዜ ብቻ ስለ ሕንድ በሚጻፉ መጻሕፍት ላይ ስለ ቤተ ክርስቲያን ብዙ ያልሆነ አንዳንድ ጨረፍታ ይገኛል። አንዳንድ ግልጽ የሆነ ታሪክ ያለው የሕንድ ቤተ ክርስቲያን ከሶርያ፤ ከፋርስና ከመስጴጦምያ ጋር ያላት ግንኙነት ነው። ከመጀመሪያ ጀምሮ የሕንድ ቤተ ክርስቲያን ራሷን ችላ ስላልቆመች ጳጳሳትና ኢጲስቆጶሳት የሚላኩላት ከሶርያና ከመስጴጦምያ ነበር። የቤተ ክርስቲያኑም ቋንቋ ለብዙ ዘመናት ሱሪስት (Syriac) ነበር። እንዲሁም ከክርስቲያኖች መካከል እጅግ የበዙ ትውልዳቸው ከሶርያና ከፋርስ የሆኑ ክርስቲያኖች በዚያው አገር ይኖሩ ነበር። እነዚህ ግን ከጊዜ በኋላ ከሀገሩ ተዋላጆች ጋር በጋብቻ በመቀላቀል ሕንዳውያን ሆነዋል።¹

ከዘመነ ሐዋርያት በኋላ ባሉት ሁለት መቶ ዓመታት ውስጥ ስለ ሕንድ ቤተ ክርስቲያን የሚታወቅ ነገር ምንም የለም። ጨርሶ ባዶ ነው። ሐዋርያው ቶማስ ካስተማረበት ጊዜ ጀምሮ ክርስቲያኖች እንዴት እንደ ነበሩ ማወቅ ፈጽሞ አይቻልም። አንዳንድ ሰዎች በጣም አስተማማኝ ያልሆነ ዘገባ በመስጠት፤ ከቶማስ በኋላ ክርስቲያኖች ለብዙ ዘመናት ያለ አንዳች መሪና ሰባኪ እንደኖሩ ይናገራሉ።² በሁለተኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ እጅግ ታዋቂ የነበረው የእስክንድርያ ትምህርት ቤት መምህር የነበረው ፓንዴኖስ የተባለ ግብጻዊ ፈላስፋ ከእስክንድርያው ፓትርያክ ከቅዱስ ዲሜጥሮስ ተልኮ ወደ «ሕንዶች ምድር» ሄዶ እንዳስተማረ አውሳብዮስ ይናገራል።³ ፓንዴኖስ ሕንድ በነበረበት ጊዜ ሐዋርያው በርተሎሜዎስ ለማስተማር ሕንድ ሳለ ከኢየሩሳሌም ይዞ የሄደውን በዕብራይስጥ ቋንቋ የተጻፈ የማቴዎስን ወንጌል ቅጂ እንዳገኘ አውሳብዮስ ጽፏል። ፓንዴኖስ ሕንድ ሳለ ለብራሕማኖችና ለሕንድ ፈላስፎች ክርስትናንና ፍልስፍናን አስተምሯል። ሆኖም አንዳንድ ሊቃውንት ፓንዴኖስ ያስተማረበት ቦታ «የሕንዶች ምድር» የተባለው ደቡብ ሕንድ ሳይሆን ደቡባዊ አረብ ነው ብለው

¹ Ibid., p. 15; Keay, F. E., A History of the Syrian Church in India, I. S. P. C. K., 1951, p. 14.
² Brown, L. W., The Indian Christians of St. Thomas, C. U. P., 1956, p. 59.
³ Daniel, K. N. The South Indian Apostolate of St. Thomas, Serampore Coll., n.d., pp. 147-148.

¹ C. B. Firth, op. cit., p. 18.
² Mingana, A., The Early Spread of Christianity in India, Manchester Univ., 1926, p. 43.
³ Eusebius Ecclesiastical History, V, 10; Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 23.

ይከራከራሉ።¹ በሦስተኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ላይ (295-300) ዱዲ (ዳዊት) የሚባል የመስጴጦምያ ጳጳስ ሀገረ ስብከቱን ትቶ ወደ ሕንድ አገር ሄዶ እንዳስተማረና እጅግ ብዙ ሰዎችን አላምኖ እንዳጠመቀ ይነገራል።² ሆኖም ዱዲ የሄደው ወደየትኛው የሕንድ ክፍል እንደሆነና ምን ያህል ጊዜ እንደቆየ፣ በእዚያም ክርስቲያኖች አግኝቶ እንደሆነ ምንም የተገለጸ ነገር የለም።

ከአምስተኛው መቶ ዘመን ጀምሮ የሕንድ ቤተ ክርስቲያን ከሶርያ ቤተ ክርስቲያን ጋር የቀረበ ግንኙነት ታደርግ እንደነበረ አንዳንድ ፍንጮች ይገኛሉ። በ425 ዓ. ም. ማር ኮማይ የሚባል ሶርያዊ ቅዱስ ጳውሎስ ወደ ሮም ስለጻፈው መልእክት ትንተና ሲሰጥ ይህን መልእክት ከግሪክኛ ወደ ሱሪስት ሲተረጎም ዳንኤል የሚባል ሕንዳዊ ካህን እንደረዳው ይጽፋል።³ ይህ በሌላ በኩል በዚያን ጊዜ የሕንድ ቤተ ክርስቲያን ቋንቋ ሱሪስት መሆኑን ያስረዳል። በ470 ዓ. ም. ማኒ የሚባል ሶርያዊ ምሁር የፋርስ ጳጳስ ከግሪክኛ ወደ ሱሪስት የተተረጎመውን የአንጾካውያን ምሁራንን የእነ ዲዮዶር ዘጠርሴስ (Diodore of Tarsus) እና የሞፕሱኤስቲያ ቲዎዶሮስን (Theodore of Mopsuestia) ድርሰቶች ቅጂአቸውን ወደ ሕንድ እንደላከ ይናገራል።⁴ እነዚህን ድርሰቶች የላከው በሕንድ ሱሪስት የሚያነቡ ሰዎች መኖራቸውን ቢያውቅ ነው።

በ522 ዓ. ም. አካባቢ አንድ ኮዝማስ የሚባል የእስክንድርያ የጂኦግራፊ ምሁርና ነጋዴ ጌላም መነኩሴ የሆነ፣ በሕንድ ውቅያኖስ በኩል አድርጎ ወደ ሩቅ ምሥራቅ ሲሄድ በሕንድ አገር ውስጥ ብዙ ክርስቲያኖችና ካህናት ያሉባቸው አብያተ ክርስቲያን በተለያዩ ቦታዎች እንዳገኘ «ዓለም-አቀፍ የክርስቲያን ቦታዎች አቀማመጥ» (Universal Christian topography) በተሰኘው መጽሐፉ አትቷል።⁵ የሚገርመው ኮዝማስ በሄደባቸው ሀገሮች

¹ Mingana, A., op. cit., p., 71.

² Mingana, A., op. cit., 18.

³ Ibid., p. 27f.

⁴ Ibid., p. 28.

⁵ Ibid., pp. 29-30; Kidd, B. J., The Church of Eastern Christendom, Faith Press, 1927, p. 31.

ባገኛቸው አብያተ ክርስቲያናት ሁሉ ያገኛቸው የቤተ ክርስቲያን መሪዎች በሙሉ የተላኩት ከፋርስ መሆናቸው ነው። ይህም በፋርስ ጠንካራ ቤተ ክርስቲያን እንደነበረች ያስረዳል። በዚያን ጊዜ በፋርስና በመስጴጦምያ የነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ቋንቋ ሱሪስት (ሶርያ) ስለነበረና በሕንድም ይጠቀሙ የነበሩት በዚሁ ቋንቋ ስለነበረ፣ በእነዚህ ቦታዎች በእስልምና መስፋፋት ምክንያት ክርስትና በመጥፋቱ የሕንድ ቤተ ክርስቲያን ግንኙነት ከሶርያ ቤተ ክርስቲያን ጋር ሆኗል። በዚያን ዘመን በፋርስም ሆነ በመስጴጦምያ እንዲሁም በሕንድ ለነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ዋናው መዲናቸው የአንጾካ ቤተ ክርስቲያን ስለነበረች፣ የአንጾካ ሊቀ ጳጳስ ወይም ፓትርያርክ እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ የእነዚህ ሁሉ ፓትርያርክ ነበር።

ከላይ እንደተገለጠው ክርስትና ከመጀመሪያው አንሥቶ ወደ ምሥራቅ በተለይም ወደ ፋርስና ባቢሎን ከዚያም አልፎ እስከ ፓኪስታንና ሰሜን ሕንድ ድረስ በስፋት ተስፋፍቶ ነበር። ነገር ግን ከአራተኛው መቶ ዓመት ጀምሮ የፋርስ መንግሥት እያየለና እየተስፋፋ መሄድ ሲጀምር፣ የፋርስ መንግሥት ከሮም መንግሥት ጋር ቅራኔ በመፍጠሩ ከሮም ግዛት ጋር ግንኙነት የነበራቸውን ድርጅቶች በተለይም ቤተ ክርስቲያንን የሮም መንግሥት ሃይማኖት አድርገው ስለሚቆጥሩት ይህም የክርስትና ሃይማኖት የፋርስንና የአካባቢውን ሃይማኖት ዞሮአስትሪያኒዝምን የሚያዳክምና የሚያጠፋ ሆኖ ስላገኘት በክርስቲያኖች ላይ ታላቅ ተጽእኖና ከባድ ሰደት ያደርሱ ጀመር።¹

በክርስትና ሃይማኖት ላይ የተነሣው ከባድ ጠላትነት በሰባተኛው መቶ ዓመት ላይ እስልምና ተነሥቶ መካከለኛውን ምሥራቅ፣ ፋርስንና ባቢሎንን እንዲሁም አካባቢውን ሁሉ ጭምር በአጥለቀለቀው ጊዜ እጅግ አየጠነከረ በመሄዱ፣ የክርስትና እምነት እየመነመነና እንደውም በብዙ ቦታ እየጠፋ ሄዷል። በዚህም ምክንያት በሕንድ ውስጥ የነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ከመስጴጦምያና ከሶርያ ጋር የነበራቸው ግንኙነት በመቋረጡ በፊት ያደርጉ እንደነበረ ጳጳሳትንና መምህራንን ከሶርያ ለማስመጣት ለብዙ

¹ Firth, C. B., op. cit., p. 34.

ዓመታት ሳይችሉ በመቅረታቸው ያለ ጳጳሳት ኖረዋል። በሌላ በኩል ግን መካከለኛው ምሥራቅ መጀመሪያ በፋርስ ግዛት፣ በኋላ ደግሞ በእስላሞች ወረራ አገዛዝ ስር በወደቀች ጊዜ ክርስቲያኖች ብዙ ሥቃይና መከራ ስለጸናባቸው ብዙ ክርስቲያኖች ካህናትም ጭምር በብዛት ሶርያን፣ ፋርስንና መስጴጦምያን ለቅቀው በመሰደድ ወደ ደቡብ ሕንድ በመሄዳቸው በሕንድ ለስብከተ ወንጌል መስፋፋት እጅግ ረድቷል። በሌላ በኩል ደግሞ በእነዚህ የእስልምና አክራሪነት በጠነከረባቸው ሀገሮች ውስጥ ይኖሩ የነበሩት ክርስቲያኖች ሥቃዩን ባለመቻል ብዙዎቹ ወደ አስልምና ተመልሰዋል።¹ በደቡብ ሕንድ የማላባር ቤተ ክርስቲያን ለተወሰነ ጊዜ ረጃህ ከሚባሉ ከሒንዱ አማኞች ገዢዎች ራስን በራስ የማስተዳደር ነፃነት አግኝተው ከ9ኛው እስከ 16ኛው መቶ ዓመት ድረስ የክርስቲያኖች አስተዳዳሪ ንጉሥ እንደነበራቸው ይነገራል።

በኬራላ (ደቡብ ሕንድ) የነበረችውን ያዕቆባዊት (ተዋሕዶ) ቤተ ክርስቲያን ለማጠናከር የሶርያ የያዕቆባዊት (ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ) ቤተ ክርስቲያን የትምህርት ማእከል ከነበረችው ከኤዲሳና ከፋርስ ጳጳሳት፣ ካህናትና መምህራን በየጊዜው ወደ ሕንድ ይላኩ ነበር። የሕንድ ያዕቆባዊት ቤተ ክርስቲያን በ19ኛውና በ20ኛው ምእት ዓመታት የነበረችበትን በሁለተኛው መጽሐፍ ይመልከቱ።

10.4 ክርስትና በግብጽ አገር

ግብጽ ከብሉይ ኪዳን አባቶች ከአብርሃም፣ ከይስሐቅ፣ ከያዕቆብና ከሌሎች አበው ታሪክ ጋር አዎንታዊና አሉታዊ ግንኙነት ነበራት። ግብጽ ለእስራኤላውያን የመሸሸጊያና የመጠጊያ በሌላ ጊዜ ደግሞ የባርነት አገር ነበረች፤ የአይሁድ ቅዱስ መጽሐፍ ብሉይ ኪዳን ለመጀመሪያ ጊዜ ወደ ሌላ ቋንቋ (ወደ ግሪክኛ) የተተረጎመው በግብጽ ጥንታዊት ከተማ በእስክንድርያ ነበር። የግብጽ ጥንታዊት ከተማ እስክንድርያ የጥበብ፣ የዕውቀትና የስነ ጽሑፍ ከተማ

ነበረች። በዓለም ታላቅ ቤተ መጻሕፍት የተቋቋመው በእስክንድርያ ነው። የአይሁድ ዕውቀት፣ የግሪክ ጥበብና ፍልስፍና የተገናኙበትና ለመዋሐድ የሞከሩበት በዚችው ከተማ ነበር። የፕላቶንና የአርስጣጣሊስ ፍልስፍናዎች ከአይሁድ ሃይማኖት ጋር የቀረበ ግንኙነት ለማድረግ የሞከሩትም በዚችው ከተማ ነበር።

የአፍሪካ ምድር ክፍል በሆነችው በግብጽ አገር ክርስትና የደረሰው በመጀመሪያው መቶ ዓመት ላይ በመጀመሪያዎቹ ሐዋርያትና ደቀ መዛሙርት ነው። ክርስትናን በመጀመሪያ ለግብጽ የሰበከ ወንጌላዊው ማርቆስ እንደነበረ የጥንት ቤተ ክርስቲያን ትውፊት ያረጋግጣል። ቅዱስ ማርቆስ ዘሩ አይሁዳዊ ሲሆን ቤተሰቦቹ ይኖሩ የነበረው በሰሜን አፍሪካ ፔንዳፖሊስ በምትባል በዛሬዬቱ ሊቢያ ልዩ ስሙ ቀሬና በሚባል ከተማ ነበር። ወንጌላዊው ማርቆስም የተወለደው በዚሁ በቀሬና ነው። አባቱ አረስቶቡሎስ ይባል ነበር፤ እናቱም በሐዲስ ኪዳን እጅግ የታወቀችው ከጌታ ዕርገትና መንፈስ ቅዱስ በጽርሐ ጽዮን ከወረደላቸው በኋላ ሐዋርያትና ደቀ መዛሙርት አሁድና ሌላም ጊዜ ለጸሎት በቤቷ ይሰበሰቡበት የነበረችው ማርያም ናት። ስለዚህም አባቶች እንደሚሉት ይህች የማርያም ቤት ክርስቲያኖች ይሰበሰቡባት የነበረች የመጀመሪያቱ ቤተ ክርስቲያን ነች።¹ የማርቆስ ቤተሰቦች እጅግ መንፈሳውያንና እግዚአብሔርን የሚፈሩ ሀብታሞች ነበሩ። ማርቆስ ገና ሕፃን ሳለ ዘላን ሽፍቶች መንደራቸውን ወርረው የነበራቸውን ሀብትና ንብረት ሁሉ መንጎቻቸውንም ጭምር ዘርፈዋቸው ሄዱ። ከዚህ በኋላ በቀሬና ኑሮ ስለከበዳቸው፣ ቤተሰቡ በሙሉ ወደ ፍልስጥኤም ሄደው በኢየሩሳሌም አካባቢ መኖር ጀመሩ።² በኢየሩሳሌም ሳሉ ልጃቸው ማርቆስ በጊዜው የሚሰጠውን ከፍተኛ የሃይማኖት ትምህርት እንዲማር ከማድረጋቸውም በላይ፣ የዕብራይስጥንና የግሪክኛ ቋንቋዎችን በሚገባ እንዲያውቅ አድረገዋል።

¹ የሐዋ 12:12.

² Iris Habib el Masri, The STORY OF THE COPTS, The true story of Christianity in Egypt, Book I, the Coptic Bishopric for African affairs, 1956, pp. 1-2.

¹ Browne, L. E., The Eclipse of Christianity in Asia, C.U. P., 1933, see chapter VII.

ማርቆስ ከጌታ 72ቱ ደቀ መዛሙርት አንዱ እንደሆነ የቤተ ክርስቲያን ትውፊት አበክሮ ይናገራል። እንዲሁም ጌታ የመጨረሻውን ራት ከሐዋርያቱ ጋር የበላውና ቀጥሎም ጌታ ከተሰቀለ በኋላ እስከ ትንሣኤው ድረስ ሐዋርያት ተዘግተው የተሰበሰቡበት ቤት የማርቆስ እናት ቤት እንደሆነ አንዳንድ ትውፊቶች ይናገራሉ።¹

የጌታ ሐዋርያትና ደቀ መዛሙርቱ መንፈስ ቅዱስን ከተቀበሉ በኋላ ወንጌልን ለማስተማር በእየሀገሩ ሲለማሩ፤ ጳውሎስና በርናባስ የበርናባስን የአጎት ልጅ ማርቆስን² አስከትለው ለስብከተ ወንጌል ሥራ ወደ ቆጵሮስ ሄዱ። እዚያም ከነጳውሎስ ጋር ሲያስተምር ከቆየ በኋላ በስብከተ ወንጌል ሥራ የሚደርሰውን ከባድ ችግር ስላልቻለ ጽንፍልያ ሲደርሱ ከእነርሱ ተለይቶ ወደ ኢየሩሳሌም ተመለሰ።³ በ50 ዓ. ም. በኢየሩሳሌም ከተደረገው ከሐዋርያት ጉባኤ በኋላ ጳውሎስና በርናባስ ሁለተኛውን ሐዋርያዊ ጉዞ ለመጀመር በተነሡ ጊዜ በርናባስ ማርቆስን አስከትሎ ለመሄድ ሲፈልግ ጳውሎስ ግን ማርቆስ ከዚያ በፊት ተለይቷቸው በመሄዱ ተቀይሞ ኑሮ ማርቆስን ለማስከተል ስላልፈለገ ጳውሎስና በርናባስ ተለያዩ። በርናባስና ማርቆስ ግን ወደ ቆጵሮስ ሄደው ማስተማራቸውን ቀጠሉ።⁴ ማርቆስ ከበርናባስ ጋር ቆጵሮስ ሲያስተምር ከቆየ በኋላ ወደ ትውልድ አገሩ ፔንዳፖሊስ በመንፈስ ቅዱስ ታዞ ወንጌልን ለማስተማር ሄዶ ለጥቂት ዓመታት ሲያስተምር ቆይቷል።⁵ ፔንዳፖሊስ በጌታ ጊዜ ቀሬና ስትባል ዛሬ ሊቢያ ትባላለች። በሐዋርያት ሥራ እንደምናነበው በበዓለ ሃምሳ (ጳንጠቆስጤ) ጊዜ በዓሉን ለማክበር ጥቂት አይሁድ ከፔንዳፖሊስ ወደ ኢየሩሳሌም ሄደው ነበር።⁶ ምናልባትም የክርስትና ትምህርት

¹ Ibid, p. 1; ማር. 14:13-15።

² ማርቆስ የበርናባስ የአጎቱ ልጅ ነው እንጂ በርናባስ የማርቆስ አጎት ወይም አቶ ሉሌ እንዳለው ማርቆስ የበርናባስ የአጎት ልጅ አይደለም፤ ቆላ. 4:10.

³ ዮሐዋ 13:13.

⁴ ዮሐዋ 15:36-40.

⁵ Iris Habib el Masri, op. cit., 2; Coptic Synaxarium, vol. 1, p. 127.

⁶ ዮሐዋ. 2:10.

በእነዚህ ሰዎች በመጠኑ ሳይደርስ እንዳልቀረ ይነገራል። በኋላ ግን ማርቆስ ብዙ የተማረ ሕዝብ ወደሚኖርባትና ለሮም ንጉሠ ነገሥት ግዛት እንደ ሁለተኛ ዋና ከተማ ወደምትቁጠረው የአይሁድና የግሪክ ሊቃውንት ማዕከል ወደሆነችው ወደ እስክንድርያ መጣ።

የግብጽ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ስንክሳር እንደሚገልጠው ቅዱስ ማርቆስ እስክንድርያ እንደደረሰ የሕዝቡን ሁኔታ ለማወቅ በእግሩ ከተማዋን ለብዙ ሰዓት ይዞር ጀመር። በዚህ ጊዜ የጫማው ጠፍሮ ስለተበጠለበት ጫማውን ለማሠራት አንያኖስ ወደተባለ አይሁዳዊ ጫማ ሰፊ ዘንድ ሄደ። አንያኖስ ጫማውን ሲሰፋለት ወስፈው በድንገት እጁን ወግቶ ያቆስለዋል። «አምላኬ!» «ኤስታዎስ» ብሎ ጮኸ። ቅዱስ ማርቆስም «አምላኬ!» ብሎ የአምላክን ስም በመጥራቱ ተደስቶ አፈር በምራቁ ለውሶ ቀስሎን ቀብቶ በተአምር ወዲያውኑ ቀስሎን አዳነለት። ጫማውን ሰፍቶ እስከሚጨርስለት ድረስ እዚያው ሱቁ ውስጥ ተቀምጦ ስለ እግዚአብሔር አብና ስለ ልጁ ስለ ኢየሱስ ክርስቶስ ወደዚህ ዓለም መምጣትና የሰውን ልጅ ስለማዳኑ አስተምሮት በክርስቶስ አሳመነው። ከዚያም አንያኖስ ማርቆስን ወደ ቤቱ ወስደውና ቅዱስ ማርቆስ መላ ቤተሰቡን አስተምሮና አሳምኖ አጠመቃቸው። ከዚያም በኋላ የአንያኖስን ጉረቤቶችና ቀጥሎም በእስክንድርያና በአብዛኛው የግብጽ አገር ወንጌልን አስተምሮ ብዙ ሕዝብ ወደ ክርስትና መልሶ አጥምቋል።¹

በግብጽ ሳለ የጣዖት አምላኪዎችና ካህናቶቻቸው ቅዱስ ማርቆስ ተከታዮቻቸውን ወደ ክርስትና ሃይማኖት ስለ ወሰደባቸው በቅዱስ ማርቆስ ላይ በጠላትነት ስለተነሡበት፤ ምእመናን ከዚያ ለጥቂት ጊዜ ዘወር እንዲል ጠየቁት። እርሱም ክርስቲያኖችን እንዲጠብቅለት ማንበረ ምእመናኑን ሰብስቦ ለግብጽ ቤተ ክርስቲያን አንያኖስን ጳጳስ አድርጎ ሾመላቸው። እንዲሁም ሌሎች 12 ቀሳውስትንና 7 ዲያቆናትን ሾሞላቸው እርሱ ወደ ትውልድ አገሩ

¹ የግብጽ ቤተ ክርስቲያን ስንክሳር ግንቦት (May 8) 8 ቀን።

ወደ ፔንዳፖሊስ ተመልሶ ሄደ።¹ በዚያም የነበሩትን ክርስቲያኖች በማጠንከርና በማጽናናት ላይ ሳለ ማርቆስ በግብጽና በፔንዳፖሊስ የፈጸመውን ታላቅ ሥራ ሰምተው ጴጥሮስና ጳውሎስ በሮም ሳሉ ማርቆስን ወደ ሮም ሄዶ እነርሱን እንዲረዳቸው ስለጠየቁት በ62 ዓ. ም. ወደ ሮም እንደሄደ ይነገራል።² ቅዱስ ጳውሎስ በሮም ሳለ በጻፋቸው መልእክቶች ላይ አንደኛ «ማርቆስ ለአገልግሎት ስለሚጠቅመኝ ከአንተ ጋር ይምጣ»³ ሲል ለጢሞቴዎስ ጽፎለታል። ሁለተኛ «የበርናባስ የአጎቱ ልጅ ማርቆስም ሰላምታ ያቀርብላችኋል።»⁴ ብሎ ለቄላስይስ ሰዎች የጻፈው፣ እንዲሁም ደግሞ ለፊልሞና ሲጽፍ «የሥራ ተበባሪዎቼ የሆኑት ማርቆስና ሰላምታ ያቀርቡላችኋል።»⁵ ያለው ማርቆስ በሮም ከተማ ከጳውሎስ ጋር መሆኑን ያስረዳል። በሌላ በኩል ደግሞ ቅዱስ ጴጥሮስ እንደዚሁ ከሮም በጻፈው የመጀመሪያ መልእክቱ ላይ «ልጄ ማርቆስ ሰላምታ ያቀርብላችኋል።»⁶ ብሎ የጻፈው አንደኛ ማርቆስ በሮም ከተማ መገኘቱን፣ ሁለተኛ ቅዱስ ጴጥሮስ ለማርቆስ ምን ያህል ቅርቡና መምህሩ መሆኑን ይገልጣል። አንዳንድ ሊቃውንት በተለይም ግብጻውያን ቅዱስ ጴጥሮስ የመጀመሪያውን መልእክቱን የጻፈው በግብጽ አገር ሆኖ ነው ይላሉ። ቅዱስ ማርቆስ በስሙ የሚጠራውን ወንጌል የጻፈው በግብጽ አገር ሆኖ ቅዱስ ጴጥሮስ እዚያው በነበረበት ጊዜ ከእርሱ ትምህርት እየወሰደና ከእርሱ ጋር እየተመካከረ ነው ይላሉ።⁷ ሌሎች ሊቃውንት ግን ማርቆስ ወንጌሉን የጻፈው በሮም ከተማ ሆኖ ከቅዱስ ጴጥሮስ ጋር በመመካከርና ከእርሱም በመማር ነው ይላሉ። ጌታ በሚያስተምርበት ወቅት

¹ Severus, bishop of Ashmunein, History of the patriarchs of Alexandria, chapter on St. Mark.

² ሉሌ መልእክት, የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 67-68.

³ 2ጢሞ. 4:11.

⁴ ቄላ. 4:10.

⁵ ፊልሞና 24.

⁶ 1ጴጥ. 5:13.

⁷ Schaff, P. op. cit. vol. II, p. 25.

ማርቆስ ሕዋን ስለነበረ ጌታ ያስተማረውን ሁሉ ያገኘው ከቅዱስ ጴጥሮስ መሆኑን ብዙ ሊቃውንት ይዘግባሉ።¹

ቅዱስ ጴጥሮስና ቅዱስ ጳውሎስ በሮም በኒሮን ስደት ጊዜ በሰማዕትነት ከሞቱ በኋላ፣ ወንጌላዊው ማርቆስ ወደ ግብጽ ተመልሶ የክርስትናን ትምህርት ማስፋፋት ጀመረ። ይህንን የተመለከቱ የጣዖት አምልኮ ተከታዮችና ካህናቶቻቸው ተነሣስተው ቅዱስ ማርቆስን በታላቅ ሥቃይና መከራ አሠቃይተው እንዲሞት አድርገዋል። የጣዖት አምልኮ ተከታዮችና ካህናቶቻቸው የቅዱስ ማርቆስን አስከሬን በእሳት ለማቃጠል አስበው ብዙ እንጨት ሰብስበውና እንድደው አስከሬኑን ሲያቃጥሉ ሲሉ መብረቅና ነጉድጓድ የተላቀለ ከባድ ዝናም ተነሥቶ ሕዝቡን ሁሉ በታተናቸው። ወዲያውኑ ክርስቲያኖች ፈጥነው አስከሬኑን በመውሰድ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ቀበሩት። በ9ኛው ምእት ዓመት ላይ ከቪኑስ የመጡ ነጋዴዎች አስከሬኑን ሰርቀው ቪኑስ በሚገኘው ካቴድራል ውስጥ እንዲቀመጥ አደረጉት። ቅዱስ ማርቆስ የቪኑስ ከተማ ጠባቂ ቅዱስ ብለው ከብዙ ጊዜ ጀምሮ የካቴዲካ ክርስቲያኖች ያምኑበት ነበር። በኋላ ግን በእስክንድርያው ፓትርያርክ በፖፕ ቲሮሉስ 6ኛ ጥያቄ መሠረት በሰኔ ወር 1968 (E.C.) የሮም ፖፕ ጳውሎስ 6ኛ ለእስክንድርያ ለጉዳጽ ቤተ ክርስቲያን እንዲመለስ አድርገዋል።²

የግብጽ ቤተ ክርስቲያንና ሌሎችም መምህራን ቅዱስ ጴጥሮስ የእስክንድርያ የመጀመሪያው ሕጲብቶስ፣ ነው ሲሉ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ እሳት እውቀቱን በቤተ ክርስቲያን ግን የእስክንድርያ የመጀመሪያው ሕጲብቶስ ለኒያናል (62-85)፣ ሲሆን ሁለተኛው ሕጲብቶስ ደግሞ ለባሊሶስ (85-98)፣ ነበር ሲል ይጽፋል።³ ያም ሆነ ይህ እነዚህ ሕጲብቶሳት ግርቁል ያፈራቸውና፣ ከማርቆስ በታላ ክርስትናን በመላጥ ግብጽና በእስክንድርያ ያስፋፋ ናቸው። ዶ/ር ፊልሃ ሻፍ (Philip Schaff) የግብጽ ቤተ ክርስቲያን ወደ ማእከላዊና ላዕላይ ግብጽ እንዲሁም ወደ ኑባያና ኢትዮጵያ የወገኗልን

¹ HarperCollins Bible Dictionary, Harper San Francisco, 1996, p. 653.

² Iris Habib el Masri, op. cit., Book I, p. 5.

³ Eusebius, Ecclesiastical History, III, 14.

ትምህርት አድርሰዋል ሲል ጽፏል።¹ ወደፊት እንደምንመለከተው የግብጽ ቤተ ክርስቲያን ከአራተኛው መቶ ዓመት አጋማሽ በኋላ እንጂ ከዚያ በፊት ወደ ኢትዮጵያና ወደ ኑብያ የወንጌል መልእክተኞችን እንደላኩት የሚገልጥ ማስረጃ አይገኝም።

ከመጀመሪያው አንሥቶ እስከ ሦስተኛው መቶ ዓመት ድረስ የወንጌል ትምህርት ከተስፋፋባቸውና አብያተ ክርስቲያናት ከተመሠረቱባቸው አገሮች ውስጥ የግብጽን ያህል ክርስትና የተስፋፋበትና አብያተ ክርስቲያናት በብዛት የተቋቋሙበት አገር አይገኝም። በ235 ዓ. ም. በአስክንድርያ በተደረገው አህጉራዊ ሲኖዶስ 20 ጳጳሳት ከአስክንድርያ አካባቢ ተገኝተዋል።² ይህ ሁኔታ በግብጽ አገር ቤተ ክርስቲያን ምን ያህል እንደተስፋፋች ያመለክታል።

10.5 ክርስትና በኢትዮጵያ

ከክርስትና በፊት ብዙዎቹ የአፍሪካ ሀገሮች በጣዖታትና በተፈጥሮ አካላት ማለት በዛፎች፣ በተራሮችና በመሳሰሉት በሚታዩ ነገሮች ሲያመልኩ፣ ኢትዮጵያ ለብዙ ዘመናት የአይሁድ እምነትን በመከተል በአንድ እግዚአብሔር ብቻ ስታምንና እርሱን ብቻ ስታመልክ ኖራለች። የአይሁድ እምነት በኢትዮጵያ የተጀመረው ከክርስቶስ ልደት በፊት በመጀመሪያው ሺህ ዓመት መግቢያ ላይ በንግሥተ ሳባና በንጉሥ ሰሎሞን ዘመን መሆኑን ቅዱሳት መጻሕፍትና ታሪክ ይነግረናል። ንግሥተ ሳባ ንጉሥ ሰሎሞንን እንደ ጉበኝቶ የሚያስረዱት ቀዳሚዎቹ የመጽሐፍ ቅዱስ የመረጃ ምንጮች አሉ። እነዚህም 1ኛ ነገሠት ምዕራፍ 10:1-13 እና 2ኛ ዜና መዋዕል 9:1-12 ናቸው።³ ሆኖም የንግሥተ ሳባ ታሪክ

በኢትዮጵያ¹፣ በደቡብ ዐረቢያ² እና በአይሁድ የሥነ ጽሑፍ ትውፊት³ ሰፊ ማብራሪያ ተሰጥቶታል። ይህ ጉዳይ በመካከለኛው ምሥራቅና በአካባቢው አንድ ዓቢይ ርእስ ሆኗል። ኢትዮጵያ ከአይሁድ ጋር የነበራት ግንኙነት በተለይም በሃይማኖትና በባህል መስክ በመላው የኢትዮጵያ ኅብረተሰብ የአኗኗር ሥርዓት ውስጥ ሥር ሰደው በኖሩ የአይሁድ ወይም አይሁድ መሰል ልማዶች ሊረጋገጡ ይችላሉ።

ንግሥተ ሳባ ንጉሥ ሰሎሞንን እንደጉበኝቶ

¹ Sergew Hable Sellassie, Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270, Addis Ababa, 1972, pp. 36-38.

² Ibid.; W. Arbery, trans., the Koran Interpreted London, 1937, pp. 384-85; E. Ullendorf, "Hebraic-Jewish Elements in Abyssinian Church", JSS 1(1956) p. 233.

³ Detailed accounts are given in the work of F. Josephus of the 1st century A.D. and in the Babylonian Talmud of the 3rd century A.D. F. Josephus, Jewish Antiquities, ed. by J. Thackeray & R. Marcus (Loeb Classical Library, London, 1961) vol. VIII pp. 165-175; The Babylonian Talmud, Seder Nezikan, trans. by A. Epstein (London, 1935) p. 76. The Babylonian Talmud interprets the accounts about the Queen of Sheba in 1 Kings 10:1-10 in a metaphorical sense.

¹ Philip Schaff, History of the Christian Church, vol. II, p. 25.

² Ibid..

³ በሁሉም የብሉይ ኪዳን ታሪኮች አንዳንድ ትናንሽ ነገር ግን አስፈላጊ ያልሆኑ ልዩነቶች ይታያሉ። እነዚህ ልዩነቶች ለሰሎሞንና ለሳባ አፈታሪኮች እድገት አስፈላጊነታቸው ትንሽ ቢሆንም ጽሑፍን ለማስተላለፍ ዘዴ ብዙ ጠቀሜታ አላቸው።

እነዚህም ልማዶች እንደ ተዳሚት ሰንበት አካባቢ፤ በምግብ አጠቃቀም ረገድ ንጹሕና ንጹሕ ባልሆኑ እንስሳት መካከል ልዩነት ማድረግ፤ ሥርዓታዊ ንጽሕናና የግዝረት ሥርዓቶች ናቸው። 1ኛ/ የአይሁድ ሰንበት (ትዳሚ) በመላ ኢትዮጵያ በጥብት የሚከበር መሆኑ የተረጋገጠ ነው። በኢትዮጵያ የትዳሚት ሰንበትን በጥብት መከበር አስመልክቶ W. C. Harris እንዲህ ይላሉ፡ «በሬና አህያ አርፈው ይውላሉ። የእርሻ ሥራ ይቆማል። የቤት ጥቃትን ሥራም አይሠራም። ተነን መሉ ሥራ አልባ መንፈስ ሰፍኖ ይውላል።»¹ 2ኛ/ በአሪት ዘሊዋውያን ምዕራፍ 11 በሚያዘው የአመጋገብ መመሪያ መሠረት ሽሆናው ያልተሰነጠቀ እንደ ገመልና ጥንቸል ያሉ እና የማያመነክሩ እንደ አሳማ ያሉ እንስሳት በኢትዮጵያ እንዳይበሉ በጥብት ይከለከላል። 3ኛ/ የግዝረት ሥርዓትም በኢትዮጵያ በሰፊው በተግባር የሚገለጽ ነው። የሆነ ሆኖ የግዝረት ልማድ የአይሁድ ሃይማኖት ወደ ኢትዮጵያ ከመግባቱ በፊት ጀምሮ የኢትዮጵያ አዋላች የሆኑ አገሮችን ጨምሮ በዓለም ሕዝቦች መካከል የተስፋፋ በመሆኑ፤ የግዝረት ልማድ ከዚያ በፊት ጀምሮ የነበረ ነው ማለት ትክክለኛ ሊሆን ይችላል። ሆኖም የኢትዮጵያ ግዝረት ከብሉይ ኪዳን ጋር ተያያዥነት እንዳለው ማስረዳት ይቻላል። ይኸውም ወንድ ልጅ በተወለደ በ8ኛው ቀን መገዘሩ ይህ በኢትዮጵያና በአይሁድ ብቻ የሚደረግ ሥርዓት ነው። ይህ ሐት ኢትዮጵያ ግዝረትን ተግባራዊ በማድረግ ረገድ በብሉይ ኪዳን ትእዛዝ ተጽእኖ ሥር እንደ ነበረች የሚያረጋግጥ ነው። ይሁን እንጂ ከወንድ ግርዛት በተጨማሪ ኢትዮጵያ እንደ አብዛኛዎቹ ጎረቤቶች ሀገሮች የቤት ግርዛትንም ስትፈጽም ኖራለች። ይህ ልማድ ግን በብሉይ ኪዳን አይገኝም። ስለዚህ ኢትዮጵያ የግዝረትን

¹ Harris, W. C., *The Highlands of Ethiopia*, vol. 3, London, 1844.

ልማድ ከሁለቱም ማለት ከአይሁድ ሃይማኖትና ከጎረቤቶቿ እንደ ወረሰች ተአማኒነት ያለው ይመስላል።¹

ከላይ ከተጠቀሱት ሌላ ብዙ የአይሁድ ባህላዊና ሃይማኖታዊ ሥረዓቶች ለምሳሌ የቤቶችና የሕፃናት ገጣጊ ሁሉ፤ በቤተ ክርስቲያን የሚታዩት የካህናቱ ልበሰ-ተክህና፤ ካባው፤ ድርቡ፤ ጸናጽሉና ከበሮው ከአይሁድ ሥርዓት ጋር ይመሳሰላል።² በሌላ በኩል ደግሞ ከክርስትና በፊት የአይሁድ ኃይልና የብሉይ ኪዳን እምነት በኢጥዮጵያ አካባቢ አገሮች በግብጽና በየመን በመጠኑ ተስፋፍቶ ስለነበር፤ ኢትዮጵያ ከእነዚህ ሀገሮች ጋር በነበራት የንግድና የባህል ግንኙነት ምክንያት ምናልባት የአይሁድ እምነት ከእነዚህ አገሮች ደርሷት ይሆናል ብለው አንዳንድ ምሁራን ያስባሉ።³ አንዳንድ ሊቃውንት ደግሞ ከልደተ ክርስቶስ በፊት በ6ኛው መቶ ዓመት በሆነው በባቢሎን ምርኮ ጊዜ ወደ ግብጽ ተሰደው አሂዱት ብዙ አይሁድ መካከል ጥቂቶች ወደ ኢትዮጵያ ሄደው ስለነበር፤ ምናልባት እነዚህ ስደተኞች የአይሁድን እምነትና ሥርዓት ወደ ኢትዮጵያ አስገብተው ያሆናል ብለውም ያስባሉ።⁴

ያም ሆነ ይህ እነዚህ ሁሉ ከክርስትና በፊት በኢትዮጵያ የአይሁድ እምነት መኖሩን ያረጋግጣል።

ክርስትና ወደ ኢትዮጵያ የገባው ባሕርያት ሥራ ምዕራፍ 8 ላይ እንደተገለጸው ከ72ቱ አርድአትና ከ7ቱ ጻያቶች አንዱ የነበረው ወንጌላዊው ፊልላስ በእግዚአብሔር ትእዛዝ በጋዛ የኢትዮጵያዊቷን የንግሥት ሕንደኤን ጳንደረባ (ባለሟል በደርገድ) ባጠመቀው ጊዜ ነው። ጳንደረባው የአይሁድን እምነት ይከከል ስለነበረ በ34 ዓ. ም. ወደ ኢየሩሳሌም ሄዶ በቤተ መቅደስ ስለግዚአብሔር ከሰገደና እግዚአብሔርን ከአመልከ በጊላ ወደ አገሩ ሲመለስ በሠረገላው ላይ ሆኖ ስለ መሢሕ ክርስቶስ መከራተ ሥቃይና ሞት የሚናገረውን የኢሳይያስን መጽሐፍ 53፡7-8 ያነብብ

¹ E. Ullendorff, *Ethiopia and the Bible*, pp. 105-109.
² አባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፤ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፤ ሁለተኛ እትም፤ አዲስ አበባ፤ 1991፤ ገጽ 16.
³ የሳይኛውን መጽሐፍ ገጽ 13 ይመልከቱ።
⁴ ከላይ የተጠቀሰውን መጽሐፍ ገጽ 13-14 ይመልከቱ።

ነበር። ሐዋርያውም ነቢዩ የሚናገረው ስለ መሢሕ ክርስቶስ መሆኑንና ትንቢቱም መፈጸሙን ነግሮት ስለ ኢየሱስ ክርስቶስ ስቀለት፤ ሞትና ትንሣኤ ከአስተማረውና ከአሳመነው በኋላ አጥምቆት ጃንደረባው ወደ አገሩ ተመለሰ።

እዚህ ላይ ብዙ ሰዎች አንድ ጥያቄ ያነሣሉ፤ ይኸውም ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ መጽሐፉን ያነብብ የነበረው በምን ቋንቋ ነበር? በእርግጥ ጃንደረባው መጽሐፉን ያነብብ የነበረው በምን ቋንቋ እንደነበረ በቀላሉ መናገር አይቻልም። በዕብራይስጥ ወይስ በግሪክኛ ወይስ በግዕዝ ነበር የሚያነብበው? አንዳንድ ሊቃውንት እንደሚሉት በግዕዝ ሊሆን አይችልም፤ ምክንያቱም ግእዝ ከክርስቶስ ልደት በፊትም ሆነ ከክርስቶስ ልደት በኋላ እስከ ሦስተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ ድረስ ራሱን ችሎ የጽሑፍ ቋንቋ ከመሆን ደረጃ ያልደረሰ እንደነበር ብዙ ምሁራን ያምናሉ።¹ እንዲሁም ከክርስቶስ ልደት

ወንጌላዊው ፊልጶስ ኢትዮጵያዊውን ጃንደረባ እንዳጠመቀው

¹ Sergew Hable Sellassie, Ancient and Medieval Ethiopian History, pp. 44, 120.

በኋላ እስከ አራተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ በኢትዮጵያ ምንም ዓይነት ወይም መጠን ያለው የጽሑፍ ሥራ በግእዝ እንደነበረ ማስረጃ አይገኝም።

ስለዚህ ጃንደረባው መጽሐፉን ያነብብ የነበረው በግእዝ መሆኑ ያጠራጥራል። አንዳንድ የኢትዮጵያ ሊቃውንት በዚያን ዘመን የዕብራይስጥ ቋንቋ በብዙ ኢትዮጵያውያን ዘንድ ይታወቅ እንደነበርና ጃንደረባውም መጽሐፍ ቅዱሱን ያነብ የነበረው በዕብራይስጥ ቋንቋ ሊሆን እንደሚችል ያምናሉ። ይህ ግን ሊሆን የሚችል አይመስልም፤ ምክንያቱም ራሳቸውን የእስራኤል ዘሮች አድርገው በከፍተኛ ደረጃ የሚቆጥሩ ፈላሻዎች እንኳ ያሏቸው አምስቱ የአሪት መጻሕፍት በሙሉ በግዕዝ እንጂ በዕብራይስጥ አልተጻፉም። ከሁሉም በላይ እነዚህ መጻሕፍትና የነበሯቸውም ሌሎች የሃይማኖትና የጸሎት መጻሕፍት በሙሉ በግእዝ እንጂ በዕብራይስጥ የተጻፉ አልነበሩም።¹ በአስተማማኝ ጃንደረባው ያነብብ የነበረው የሰባ ሊቃናትን የግሪክኛ ትርጉም (Septuagint) ነበር ማለት ይቻላል። ምክንያቱም ያንጊዜ የግሪክኛ ቋንቋ በኢትዮጵያ በተለይም በቤተ መንግሥቱ አካባቢ በሰፊው ይነገር ነበር።² እንዲሁም ያነበበው የነበረው ምንባብ ከዕብራይስጡ ምንባብ (Masoretic text) ይልቅ በአመዛኙ በግሪክኛ የተተረጎመውን የሰባ ሊቃናቱን ትርጉም (Septuagint) ይመስላል።

ሐዋርያው ፊልጶስ ጃንደረባውን ያጠመቀው በ34 ዓ. ም. ላይ እንደሆነ ይታወቃል። ጃንደረባውም በፊልጶስ ትምህርት አምኖና ተጠምቆ ወደ አገሩ ወደ ኢትዮጵያ ከተመለሰ በኋላ የክርስትናን ዜናና የተማረውን ትምህርት ቢያንስ በቤተ ምንግሥቱ አካባቢ እንዳስተማረ ይታመናል፤ ምክንያቱም ከሦስተኛው መቶ ዓመት አጋማሽ ቀደም ብሎ ክርስትና በኢትዮጵያ በይፋ በተሰበከ ጊዜ ኢትዮጵያውያን ለክርስትና እምነት እምብዛም እንግዳ አልነበሩም። በሌላ በኩል ደግሞ በበዓለ ሃምሳ (ጳንጠቆስጤ) ዕለት በሐዋርያት ስብከት እምነው ከተጠመቁት ሦስት ሺህ ሰዎች መካከል

¹ Sergew Hable Sellassie, op. cit., p. 44.
² Ibid., p. 120; Ullendorff, E. Ethiopia and the Bible, London, Oxford University Press, 1968, p. 10.

[illegible]

⁴ Sergew Hable Sellassie, 1972, p. 98.

155

ቅዱስ ፍሬምናጦስ ከሣቴ ብርሃን አባ ሰላማ

ከሚጽዮስ ጋር የተጓዙት ሁለቱ ወጣቶች ትልቁ ፍሬምናጦስ ትንሹ ደግሞ ኤዴስዮስ ይባሉ ነበር። የኤዴስዮስ ሌላው ስሙ ሲድራኮስ ይባላል። በቀይ ባሕር ላይ በመርከብ ሊጓዙ ምግብና ውሀ ስላለቀባቸው ለጉዞአቸው የሚሆን ምግብና ውሀ ለመፈለግ (አገርም ለመጉብኘት ይባላል) የኢትዮጵያ የንግድ ማእከል በነበረችው የባሕር ጠረፍ አዱሊስ አጠገብ አረፉ። ኢትዮጵያ ያንጊዜም የቅኝ ግዛትን ትከላከል ኖሮ፣ የሮማውያንን የቅኝ ግዛት መስፋፋት በመቃወም በመርከቡ ውስጥ የነበሩት ሰዎችም በመልክ

ሮማውያንን በመምሰላቸው ትላልቆቹን ሚሮጽዮስንና የመርከቡን ቀዛፊዎች በሙሉ ይዘው እዚያው ገደሉአቸው። ወጣቶቹን ፍሬምናጦስንና ኤዴስዮስን ግን ለአካባቢው ገዥ ለባሕር ነጋሽ ወስደው አስረከቡ።

ባሕረ ነጋሹም ሁለቱን ወጣቶች ወደ አክሱም ወስዶ የጦር ምርኮኞች አመጣን ብሎ ለንጉሡ ለአልአሜዳ አስረከበ። እነዚህም ሁለት ወጣቶች በጥቂት ጊዜ ውስጥ በቤተ መንግሥቱና በንጉሡ ዘንድ ተወዳጅነትንና ታማኝነትን በማግኘታቸው፣ ንጉሡ ኤዴስዮስን የቤተ መንግሥቱ የጠጅ ቤት ኃላፊ አደረገው።

ፍሬምናጦስ ግን አጅግ ብልህና ዐዋቂ በመሆኑ የቤተ መንግሥቱ በጅሮንድና ጸሐፊ አድርጎ ሾመው።¹

በዚያን ጊዜ ንጉሡ ኤዛናና ሳይዛና የሚባሉ በኢትዮጵያ ግን አብርሃና አጽባሐ የሚባሉ ሁለት ሕፃናት ልጆች ነበሩት። ታዲያ ፍሬምናጦስና ኤዴስዮስ በቤተ መንግሥቱ በተዘጋጀው ልዩ ትምህርት ቤት ከአብርሃናና ከአጽባሐ ጋር ግእዝና በጊዜው የሚሰጡትን ትምህርቶች ለሰባት ዓመታት ተምረው ግእዝ በሚገባ አውቀዋል። ንጉሡ አልአሜዳ ግን ብዙ ዘመን አልቆየም። ታሞ ሊሞት በተቃረበበት ጊዜ ሲናዘዝ ልጆቹ አካለ መጠን አድርሰው መንግሥቱን ለመምራት እስከሚችሉ ድረስ ንግሥቲቱ አሕየዋ (ሶፍያ) በሞግዚትነት መንግሥቱን እንድታስተዳድር ሥልጣን ሰጠ። ፍሬምናጦስና ኤዴስዮስ ግን ከፈለጉ ወደ አገራቸው በሰላም እንዲመለሱ ፈቀደላቸው። ንግሥቲቱም በነብዛዜው መሠረት ፍሬምናጦስና ኤዴስዮስ ወደ አገራቸው ለመመለስ እንደሚችሉ ነግራቸው ነገር ግን ልጆቻቸው አድገው አልጋውን እስኪወርሱና መንግሥቱን ማስተዳደር እስኪችሉ ድረስ፣ ከባዱን የመንግሥቱን አስተዳደር ሥራ እንዲረዷት ስለሰመነቻቸው ሁለቱም ተስማምተው ሥራቸውን በመቀጠል ንግሥቲቱን ሲረዷት ቆዩ።

¹ Rufinus, op.cit., Migne PL, vol. XXI, col. 479; የሩፊኑስ ጽሑፍ የእንግሊዝኛ ትርጉም በA. Jones and E. Monroe, A History of Ethiopia (Oxford, 1955), pp. 26-27 ይመልከቱ።

ሁለቱ ወጣቶች በቤተ ምንግሥቱ የተጣለባቸውን ተግባር ከማከናወናቸውም በላይ፤ በተለይ ፍሬምናጦስ አስተዳዋ በኢትዮጵያዊው ጃንደረባና በሌሎችም ሐዋርያት የተሰበከውን የክርስትና ሃይማኖት የሚስፋፋበትን መንገድ ይቀይስ ጀመር። በአክሱም ከተማ ለንግድ ሥራ ክርም ግዛት ይመጡ የነበሩትን ክርስቲያን ነጋዴዎችን ጥዋትና ማታ እንዲሁም በዕለተ ሰንበት ጸሎት የሚያደርሱበት የጸሎት ቤት በሚያርፉበት ከተማ ሁሉ እንዲሠሩ ስለደፋፈራቸውና ቦታም እንዲያገኙ ስለረዳቸው ብዙ የጸሎት ቤቶች ተሠርተው የሀገሩም ሰዎች የጸሎት ተካፋዮች ሆነው ነበር ይባላል። ፍሬምናጦስም ተመሳሳይ የጸሎት ቤት በቤተ መንግሥቱ ውስጥ ለራሱና ለኢዲዮስ በመሥራቱ ለመንግሥ የሚዘጋጁትንም ልዑላን አብርሃንና አጽብሐን የክርስትናን ትምህርት በሚገባ አስተምሮ ክርስትናን እንዲተብሉ አድርጓቸዋል። ሁለቱ ልዑላን አድገው የአባታቸውን አልጋና መንግሥት ከወረሱ በኋላ፤ ኢዲዮስ ወደ ሀገሩ ወደ ጢርስ ለመመለስ ስለፈለገ አስፈቅዶ ተመለሰ። ፍሬምናጦስ ግን በአክሱም የነበረው የክርስትና ሁኔታ እጅግ አሳስቦት ስለነበር፤ ከላይ እንደተገለጸውም በኢትዮጵያ የነበረው እምነት ብቻ እንጂ ክህነት፣ ጥምቀት፣ ቱርባንና ሌሎች ምሥጢራት ቤተ ክርስቲያን ስላልነበሩ፤ እነዚህንም ምሥጢራት የሚፈጽሙ ሥልጣን ክህነት የነበራቸው ካህናትና ኢጲስቆጶሳትም ስላልነበሩ፤ ፍሬምናጦስ ወደ ጥንታውያን አብያተ ክርስቲያናት ዘንድ ሄዶ ጳጳስ ማምጣት እጅግ አስፈላጊ መሆኑን ተገነዘበ። ይህንንም በሚገባ ለነገሥታቱ አጽንቶ አስረዳቸው። ነገሥታቱም ፍሬምናጦስ የአገራቸውን የኢትዮጵያን ቋንቋና ባህል እንዲሁም የውጪን አገር ቋንቋና ባህል አሳምሮ የሚያውቅ ስለነበረ፤ ከእርሱ በቀር ሌላ ተስማሚ ሰው ስላልነበረ እሱ ራሱ ወደ እስክንድርያ ሄዶ ምሥጢራት ቤተ ክርስቲያንን የሚፈጽሙ ካህናትንና ጳጳስን እንዲያመጣላቸው ወደ እስክንድርያ ላኩት። ፍሬምናጦስም በአክሱም ቤተ መንግሥት ተልኮና ለእስክንድርያው ፓትርያርክ የነገሥታቱን መልእክት ይዞ ለኢትዮጵያ አቅራቢያ ወደሆነቸው ወደ እስክንድርያ (ግብጽ) በ325 ዓ. ም. ጉዞውን ጀመረ።

በዚያን ጊዜ ማለት በ325 ዓ. ም. የኒቅያ ዓለም-አቀፍ ጉባኤ ስለነበረ፤ በጊዜው የነበረው የእስክንድርያ ፓትርያርክ አቡነ አለእስክንድርስና ሌሎች ቋንቋት በእስክንድርያ አልነበሩም። በአርዮስ ክህደት ምክንያት ለተጠራው ለመጀመሪያው ዓለም-አቀፍ ሲኖዶስ (ጉባኤ) ወደ ኒቂያ ሄደው ነበር። ፓትርያርክ አለእስክንድርስና ረዳቱ አትናቴዎስ አርዮስን ተከራክረው አሸንፈውና አውግዘው ከኒቂያ እስከሚመለሱ ድረስ አንድ ዓመት ያህል ፈጀ። ፍሬምናጦስም በትዕግሥት እነሱን ጠብቆ ሲመለሱ የኢትዮጵያን ጉዳይ ለእስክንድርያው መንበር ኃላፊ ለአቡነ አለእስክንድርስ አቀረበ። ጉዳዩም በመጠናት ላይ እንዳለ ፓትርያርክ አለእስክንድርስ ታሞ በ328 ዓ. ም. ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ። በአለእስክንድርስም ፈንታ እጅግ መንፈሳዊና የተማረ፤ አርዮስንም ተከራክሮ የረታ አትናቴዎስ በአንድ ድምፅ ተመርጦ በመንበሩ ተተካ። ቅዱስ አትናቴዎስም ወዲያውኑ የኢትዮጵያን ጉዳይ ለእስክንድርያ ሲኖዶስ አቅርቦ በጉዳዩ በሰፊው ከተወያዩ በኋላ፤ ከፍሬምናጦስ በስተቀር የኢትዮጵያን ቋንቋና ባህል ጠንቅቆ የሚያውቅ ሌላ ሰው ስለማይገኝና ከዚህም በላይ ፍሬምናጦስ እጅግ መንፈሳዊ ሰው ስለነበረ፤ ፍሬምናጦስን «ኢጲስቆጶስ ዘአክሱም ወዘኩላ ኢትዮጵያ» ተብሎ በቅባትና በአንብሮት እድ በ330 ዓ. ም. ተሾመ። በዚህ ዓይነት ፍሬምናጦስ የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ጳጳስ ሆኖ ወደ ኢትዮጵያ ተመለሰ።

ቅዱስ ፍሬምናጦስም የጽጽብና ማዕርገ ሥልጣን ተቀብሎ ከተመለሰ በኋላ፤ ወዲያው ኤዛናንና ሳይዛናን ከበፊቱ የበለጠ አስተምሮ አጠመቃቸው። የክርስትና ስማቸውንም «አብርሃና አጽብሐ ብሎ ሠየማቸው። ከዚያም በመላ ኢትዮጵያ የክርስትናን እምነት ከመላ ሥርዓቱ ጋር አሰፋፍቶ ማስተማሩን ጀመረ። ብዙ ሰዎችንም በሚገባ አስተምሮ ዲያቆናትንና ቀሳውስትን በመሾም የወንጌል ትምህርት እንዲስፋፋ፤ ምስጢረ ጥምቀት፤ ምስጢረ ቱርባንንና ሌሎችንም ምስጢራት ቤተ ክርስቲያን እንዲፈጽሙና እንዲጠናከሩ አደረገ። ለሰባት ወንጌል ሥራ እንዲረዳው የአይሁድ

ተከታዮች ሊቀ ካህን የነበረውን እንበረምን አስተምሮና አጥምቆ «ሕዝበ ቀድሱ» በሚል ስም ኤጲስቆጶስ አድርጎ ሾመው ይባላል።¹

በዚያን ጊዜ ቅዱስ ፍሬምናጦስ ትልቅ ትኩረት የሰጠው ለቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም ሥራ ነበር። የትርጉም ሥራ ከመጀመሩ በፊት ግን የኢትዮጵያን የሥነ ጽሑፍ ሥርዓት ማስተካከል እጅግ አስፈላጊ መሆኑን ስለተረዳ፣ ከዚያ በፊት የነበሩትን የግእዝ ፊደሎች ማሻሻል አስፈላጊ ሆኖ አገኘው። በፊት ይደረግ የነበረውን የአጻጻፍ ሥርዓት በማሻሻል ማለት ከቀኝ ወደ ግራ የመጻፍንና የማንበብን ልማድ አስቀርቶ ከግራ ወደ ቀኝ የመጻፍንና የማንበብን ዘዴ የፈጠረና ያስተማረ ፍሬምናጦስ ነው። አንዳንድ ሊቃውንት እንደሚሉት ከግራ ወደ ቀኝ መጻፍ የተጀመረው ፍሬምናጦስ ወደ ኢትዮጵያ ከመምጣቱ ከብዙ ዓመታት በፊት በበጥሊሞስ ዘመን ነው፤ ይህም የሆነው በበጥሊሞስ ዘመን በስፋት ተስፋፍቶ የነበረውን የግሪክን ቋንቋ በመከተል ነው ይባላል።² ከዚህም ሌላ ቅዱስ ፍሬምናጦስ ግእዝ ብቻ የነበሩትን ፊደሎች በቀላሉ ለማንበብ እንዲመች በግእዝ ፊደሎች ላይ ካካዕብ እስከ ሳብዕ ያሉትን ድምፅ ሰጭ ቅጥሎችንና ምልክቶችን በመጨመር የግእዝ ፊደሎችን አሻሽሎአቸዋል። እነዚህም የድምፅ ሰጭ ቅጥሎችና ምልክቶች መቼ መጨመር እንደጀመሩ በውል መናገር ይቻላል። በአራተኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ይኖር በነበረው በንጉሥ ኤዛና ዘመን በድንጋይ ላይ የተቀረጹ ጽሑፎች ላይ ሁለት ጽሑፎች ይገኛሉ፤ ሁለቱም ጽሑፎች ግን በግእዝ ፊደሎች ብቻ ነው የተጻፉት።³ ስለዚህ ድምፅ ሰጪዎች ቅጥሎችና ምልክቶች የተጨመሩት በፍሬምናጦስ ጊዜ መሆኑ የተረጋገጠ እውነት ነው። እንግዲህ የስነ ጽሑፍ ችግር ከተወገደ በኋላ፣ ቅዱስ ፍሬምናጦስ የቅዱሳት መጻሕፍትን ትርጉም በመጠኑም ቢሆን

¹ ሉሌ መልአኩ, የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ, ገጽ 25፤ በዚያን ጊዜ ሥርዓት ስላልተሠራ ሊሆን ይችላል እንጂ፤ አንድ ጻጻስ ብቻውን ኤጲስቆጶስ ሊሾም አይችልም።

² Budge, Sir E. A. Wallis, *A History of Ethiopia, Nubia & Abyssinia*, Oosterhout, Netherland, 1966, pp. 552-553.

³ Ibid., p.556.

እንደጀመረ ይታወቃል። ሆኖም በሰላማ ጊዜ ከመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ምን ያህል መጻሕፍት እንደተተረጉሙ በውል አይታወቅም። ሊቃውንት እንደሚሉት የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም በአንድ በተወሰነ ጊዜ አልተከናወነም። በተለይ ዲልማንና ኡሌንዶርፍ (A. Dillman and E. Ullendorff) እንደገለጹት ይህ ትርጉም ከሁለትና ከሦስት መቶ ዓመታት በላይ የወሰደ የቀስ በቀስ ሂደትና ብዙ ተርጓሚዎች የተሳተፉበት የረዥም ጊዜ ውጤት ነው።¹ የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም በቅዱስ ፍሬምናጦስ ጊዜ እንደተጀመረና በ6ኛው መቶ ዓመት በ2ኛው አጋማሽ ላይ በተሰዋቱ (9ኛ) ቅዱሳት ጊዜ እንደተፈጸመ ብዙ ምሁራን ያምናሉ። በቅዱስ ፍሬምናጦስ ጊዜ ግን እንደተተረጉሙ የሚታመነው 4ቱ ወንጌሎችና ሌሎች የጸሎት መጻሕፍት ናቸው።

ቅዱስ ፍሬምናጦስ ከረዳቱ ከእንበረምና እንዲሁም ከሾማቸው ከካህናቱና ከዲያቆናቱ ጋር ሆኖ በመላው ሀገር የክርስትናን ሃይማኖት በትጋት ያስፋፋ ጀመር። የአክሱም ነገሥታትም ለስብከተ ወንጌል ሥራው ያልተቆጠበ ድጋፍ ይሰጡት ነበር። ፍሬምናጦስ በመላ ኢትዮጵያ የወንጌል ብርሃንን በማዳረሱ፣ እንዲሁም በትምህርት፣ በማኅበራዊ አገልግሎትና ሰላምንም በማስፈን ለኢትዮጵያ ታላቅ አስተዋጽኦ በማበርከቱ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ሐዋርያትን «እናንተ የዓለም ብርሃን ናችሁ» ብሎ እንደጠራቸው፣ የኢትዮጵያ ካህናትና ምእመናን በአንድነት ቅዱስ ፍሬምናጦስን «ሰላማ ከሣቱ ብርሃን» (ብርሃንን የሚገልጥ) ብለው ሠይመውታል። ከዚህም በላይ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ለፍሬምናጦስ የቅድስና ማዕረግ በመስጠት በስሙ ጽላት ቀርጾ ቤተ ክርስቲያን አንጻ ዓመታዊ በዓሉን ሐምሌ 26 ቀን ታከብራለች። በቅዱስ ፍሬምናጦስም ስም በትግራይ ዓቢይ አዲ በሚባል ሥፍራ የተሠራ ቤተ ክርስቲያንና ገዳም ይገኛል፤ በምዕራብ አዲስ አበባም ከጥቂት ዓመታት በፊት በቅዱስ ፍሬምናጦስ ስም ቤተ ክርስቲያን ተሠርቷል። ፍሬምናጦስ ለክርስትና ሃይማኖት

¹ Ullendorff, E., *Ethiopia and the Bible*, Oxford Univ. Press, 1968, pp.31-72; Sergew Hable Selaassie, op. cit., pp.119-121.

መስፋፋት ሰላደረገው ታላቅ አስተዋጽኦ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ብቻ ሳትሆን የካቶሊክና የፖሪክ ኦርቶዶክስ አብያተ ክርስቲያናት የቅድስና ክብር ሰጥተዋል። የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን በእ. አ. ጥቅምት 27 ቀን የቅዱስ ፍሬምናጦስን በዓል ስታከብር፤ የፖሪክ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ደግሞ እ. አ. ኅዳር 30 በዓሉን ታከብራለች። የእስክንድርያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ግን ስለ ቅዱስ ፍሬምናጦስ ምንም የበዓል ቀን አለማድረግ ያስደንቃል።

የክርስትና ሃይማኖት በኢትዮጵያና በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥ እንዴት እንደተሰበከ ሲመረመር እጅግ የተለያየ ነው። በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት (በመካከለኛው ምሥራቅና በአውሮፓ) ክርስትና በመጀመሪያ የተሰበከውና ተቀባይነትን ያገኘው በተራው ሕዝብ ሆኖ ወደ መኳንንቱና ወደ ነገሥታቱ ሊደርስ የቻለው ሦስት መቶ ዓመታት ያህል ዘግይቶ ነበር። በኢትዮጵያ ግን በተቃራኒው ክርስትና በመጀመሪያ የተሰበከውና ተቀባይነትን ያገኘው በነገሥታቱና በቤተ መንግሥቱ አካባቢ ነበር። ክርስትና መጀመሪያ በምዕራቡ ዓለም በነገሥታቱ ዘንድ ተቀባይነትን ባለማግኘቱ ክርስቲያኖች ሥቃይና ስደት ይደርስባቸው ነበር። በኢትዮጵያ ግን ክርስትና መጀመሪያ በነገሥታቱና በንጉሣውያን ቤተሰብ ዘንድ ተቀባይነትንና ድጋፍን ስላገኘ በቀላሉ ወደ ተራው ሕዝብ ደርሶ ለመስፋፋት ችሏል። በምዕራቡ ዓለም የክርስትና ሃይማኖት የመንግሥትን ድጋፍ ያገኘውና የመንግሥትም ሃይማኖት ሊባል የቻለው ከሦስት መቶ ዓመታት በላይ ክርስቲያኖች ከባድ ሥቃይና ስደት ከደረሰባቸው በኋላ ሲሆን፤ በኢትዮጵያ ግን ክርስትና ከመጀመሪያ እንሥቶ ሕጋዊ የመንግሥት ሃይማኖት ሆኖ ነው የጀመረው።

በ337 ዓ. ም. ላይ ትልቁ ቆስጠንጢኖስ ከሞተ በኋላ በቀስጥንጥንያ የነገሠው ልጁ ቆስጣንዲያስ (ዳግማዊ ቆስጠንጢኖስ) በኒቅያ ጉባዔ የተወገዘውን የኦርቶዶክስ የኑፋቄ ትምህርትና እምነት ተከታይ ስለነበረ፤ በመላ መንግሥቱ የኦርቶዶክስ እምነት እንዲስፋፋ ለማድረግ ቆርጦ ተነሥቶ ነበር።¹ በዚህም ምክንያት የኦርቶዶክስ ዋና

ተቃዋሚና የኦርቶዶክስ እምነት ደጋፊ የነበረውን የእስክንድርያውን ፓትርያርክ ቅዱስ አትናቴዎስን ከፓትርያርክነት ሥልጣኑ አውርዶ ወደ ግዛት በመስደድ በእርሱ ቦታ ኦርቶዳዊውን የተጸደቀውን ሊተ ጳጳስ አባ ጊዮርጊስን ሹሞ ነበር።¹ ሌሎችም ኦርቶዶክሳውያንን ሊቃነ ጳጳሳትና ኢጲስቆጶሳት ከመላው ግዛቱ ከመንበራቸው እያስነሣ በኦርቶዳዊውን ጳጳሳት ተከቷቸው ነበር። ንጉሡ ይህ አልበቃ ብሎት ከግዛቱ ውጭ የነበሩትንም ኦርቶዶክሳውያን ጳጳሳትንም ማሳደድ በመጀመሩ፤ በኢትዮጵያ ወንድማማች ነገሥታት ለአብርሃና ለአጽብሐ ደብዳቤ ጽፎ ፍሬምናጦስን ወደ እስክንድርያ እንዲልኩትና በምትኩ በደቡብ አረብ የነበረውን በትውልዱ ሕንጻዊ የሆነውን ኦርቶዳዊ ኢጲስቆጶስ ቴዎፍሉስን እንዲሾም አደራ ይላቸዋል። ፍሬምናጦስ ግን በእስክንድርያ የኦርቶዶክስ እምነት መቀበሉ ከተረጋገጠ በኋላ ወደ ኢትዮጵያ እንደሚመለስ ያረጋግጥላቸዋል። አብርሃና አጽብሐ ግን እንደ መምሕራቸው እንደ አቡነ ፍሬምናጦስ ኦርቶዶክሳውያን በመሆናቸው፤ ለኒቅያ ጉባዔ ውሳኔና ለቅዱስ አትናቴዎስ እምነት የነበራቸውም ድጋፍ የማይለወጥ በመሆኑ የኦርቶዳዊውን ንጉሠ ነገሥት ጥያቄ ፈጽሞ አልተቀበሉትም።² ፍሬምናጦስም ያለ አንዳች ችግር የሰብከተ ወንጌል ተግባሩን ሲያከናውን ኖሮ ሕይወቱን በሙሉ በኢትዮጵያ አሳለፈ።

ከቅዱስ ፍሬምናጦስ አረፍት በኋላ የክርስትና ሃይማኖት በኢትዮጵያ እንዴት እንደሆነች በጣም ግልጽ አይደለም። የእክሱም መንግሥት ከፍሬምናጦስ አረፍት በኋላ ጳጳስ ከግብጽ ማምጣት ቀጠለ ወይስ አቋረጠ? በዚህ ጊዜ ኢትዮጵያ ከግብጽ ጋር ግንኙነት ማድረግን የሚገልጥ ምንም ፍንጭ አይገኝም። በኢትዮጵያ የነበሩትን የጳጳሳት ዝርዝር ስንመለከት ግን ከፍሬምናጦስ ቀጥሎ የነበሩት ጳጳስ አቡነ ሚናስ የሚባሉ ናቸው። እሳቸው ከግብጽ

¹ Iris Habīb el Masri, *The Story of the Copts, the True Story of Christianity in Egypt*, Book I, pp. 124-126; አባ ጎርጎርዮስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 121.

² አባ ጎርጎርዮስ ሊተ ጳጳስ ዘሸጥ፤ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ፤ ትንሣኤ ዘገባኤ ማተሚያ ቤት፤ 1974፤ ገጽ 22፤ እንዲሁም የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 121.

¹ Schaff, Philip, *History of the Christian Church*, vol. III, pp. 37-37, 634.

ተሾመው መምጣታቸው ወይም እዚሁ በፍሬምናጦስ ከመሞቱ በፊት ተሾመው እንደሆነ አይታወቅም። የሆነ ሆኖ በአምስተኛውና በስድስተኛው መቶ ዓመታት ውስጥ የሚገኙት የቤተ ክርስቲያን ጽሑፎች ጳጳሳቱ ሁሉ ከግብጽ እየተሾሙ ይመጡ እንደነበር ይጠቁማሉ። ሌላው ጥያቄ በአንድ ወቅት በኢትዮጵያ ከአንድ በላይ ጳጳሳት ይኖሩ ነበር ወይ የሚለው ነው። ሶዞሜኖስ የተባለው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ የእስክንድርያው ፓትርያርክ አቡነ ቴዎፍሎስ ወደ ሁለተኛው የቀስጥንጥንያ ታላቅ ጉባኤ ሲሄድ ብዙ ጳጳሳትን ከግብጽ እንዲሁም ሌሎች ጳጳሳትን ከሕንድ ይዞ እንደሄደ ጽፏል። እዚህ ላይ ሕንድ ማለቱ ኢትዮጵያ ማለቱ እንደሆነ ግልጽ ነው።¹ በጥንት ጊዜ አዱሊስ ታላቅ ከተማ ስለነበረች የራሷ ጳጳስ ነበራት ይባላል። ስለዚህም አንድ አጠራጣሪ ዜና ይሰማል። ይኸውም በ451 ዓ. ም. በተደረገው የኬልቂዶን ጉባኤ ጊዜ የአዱሊስ ጳጳስ ተካፍሎ ነበር የሚለው ነው። ይህ እውነት ከሆነ ኢትዮጵያ በአንድ ጊዜ ከአንድ በላይ ጳጳሳት ነበሯት ማለት ነው።²

10.5.2 የተስፋቱ (9ኙ) ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ መምጣት

ቅዱስ ፍሬምናጦስና የእርሱ ረዳቶች የጀመሩትን በመላ ኢትዮጵያ የክርስትና ሃይማኖትን የማስፋፋትን ተግባር በ480 ዓ. ም. አካባቢ ከመካከለኛው ምሥራቅ የመጡ ተስፋቱ ቅዱሳን በበለጠ ስላከናወኑ ኢትዮጵያን በእውነት የክርስቲያን አገር ሊያሰኙአት ችለዋል። ተስፋቱ ቅዱሳን ሁሉም መነኮሳት ነበሩ። እነዚህ 9ኙ ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ የመጡት ብዙ አባቶች ያስተማሩትንና መከራ የተቀበሉበትን የኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖትን በመከተላቸውና በ431 ዓ. ም. በኤፌሶን ጉባኤ የተወገዘውንና በኋላ ግን በ451 ዓ. ም. በኬልቂዶን ጉባኤ በሌላ መልክ የቀረበውን የሁለት ባሕርይና የሁለት ፈቃድ እምነትን አንቀበልም በማለታቸውና የኬልቂዶንን ጉባኤ ውሳኔ በመቃወማቸው

የኬልቂዶን ጉባኤ ተከታይና ደጋፊ በነበረው በቢዛንታይን መንግሥትና በኬልቂዶናውያን ቤተ ክርስቲያን መሪዎች ይደርስባቸው የነበረውን የክፋ ሥቃይና መከራ በመሸሽ ነበር። ተስፋቱ ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ በመጡ ጊዜ የአፄ ካሌብ አያት ዳግማዊ አልአሜዳ (476-486)¹ የኢትዮጵያ ካህናትና ሕዝብ ክርስቲያን በላቀ የፍቅር ስሜት የሞቀ አቀባበል አደረጉላቸው። ዘጠኙ ቅዱሳን በእምነት ወደሚመስሉአቸውና በጋለ ስሜት ወደተቀበሉአቸው ሕዝብ አገር በመምጣታቸው እጅግ ተደስተው ኢትዮጵያንም እንደ ትውልድ አገራቸው በመቀጠር ሐዋርያዊ አገልግሎታቸውን በስፋት ያከናወኑ ጀመር። የእነዚህም የዘጠኙ ቅዱሳን ስማቸውና የትውልድ ሀገራቸው የሚከተለው ነው፡-

ስም	የመጡበት አገር	የመሠረቱት ገዳም
አባ ዘሚካኤል (አረጋዊ)	ሮም/ቀስጥንጥንያ	ደብረ ዳሞ
አባ ሊቃኖስ	ቀስጥንጥንያ	ደብረ ቆናጽል
አባ ጳንጦሌዎን	ቀስጥንጥንያ/ሮም	ደብረ አስቦ/ጳንጦሌዎን
አባ ይስሐቅ/ገሪማ	ቀስጥንጥንያ/ሮም	ደብረመደራ/አክሱም አጠገብ
አባ ጉባ	ቂልቅያ (አርሜንያ)	ገርአልታ/አክሱም አጠገብ
አባ ይምአታ	ቆሲ/ቆሳይት፣ ደሴት	ገርአልታ
አባ ጽሕማ	አንጾኪያ	ጼዴንያ
አባ አሌፍ	ቂሣርያ	ብዝሃን (ደብረ ሃሌ ሉያ)
አባ አፍጼ	ትንሽዋ እስያ	ዮሃ (ዮሐ)

ዘጠኙ ቅዱሳን ከሁሉ አስቀድሞ ለስብከተ ወንጌል ሥራቸው እንዲረዳቸው በጊዜው የሀገሪቱ ቋንቋ የነበረውን የግእዝ ቋንቋ

¹ Sergew Hable Sellassie, op.cit., p.110.

² Ibid, pp. 110-111.

¹ Ibid, pp. 116, 126.

መግር ደመሩ። ሌላም ለሰብዛተ ወንጌል ተግባራቸው የሚያስፈልጋቸውን ዕውቀት ሁሉ እስኪያጠናቅቁ ድረስ 12 ዓመት ያህል በእኩልም ተቀመጡ። ከዚህ በኋላ ነው ለሰብዛተ ወንጌል ወደተለያዩ አትጣጫዎች የተሠማሩት። ዘጠኙ ቅዱሳን ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ሦስት ታላላቅ አገልግሎቶችን አበርክተዋል።

1ኛ/ የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም፡- በፍሬምናጦስ ጊዜ ተጀምሮ የተተረጎሙት ጥቂቶች መጻሕፍት ብቻ ስለነበሩ፤ የቀሩትን የሐዲሳትንና የብሉያትን መጻሕፍት በሙሉ የተተረጎሙልን 9ኛ ቅዱሳን ናቸው። 2ኛ/ የምንኩስና ሕይወትንና ሥርዓትን በስፋት ለኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ያስተዋወቁና በብዙ ቦታ ገዳማትን የመሠረቱት ዘጠኙ ቅዱሳን ናቸው። እነዚህ ዘጠኙ ቅዱሳን ወደ ኢትዮጵያ ከመምጣታቸው በፊት ወደ ግብጽ ሄደው በአባ ጳውሎስ ገዳም ለጥቂት ዓመታት እንደተቀመጡና በዚያም ሥርዓተ ገዳምን በበለጠ እንዳጠኑ ይነገራል።¹ ወደ ኢትዮጵያም ከመጡ በኋላ ቅዱሳት መጻሕፍትን በሚተረጎሙበት ጊዜ እስካሁን ድረስ የኢትዮጵያ ገዳማት የሚተዳደሩበትን የአባ ጳውሎስን ሥርዓተ ገዳምና ቅዱስ አትናቴዎስ የጻፈውን የአባ እንጦስን ታሪክ ተርጉመዋል። በአጠቃላይ እነዚህ ሁሉ በኢትዮጵያ መጽሐፈ መነኮሳት በሚባለው ተጠቃለዋል። በርግጥ 9ኛ ቅዱሳን ከመምጣታቸው ትንሽ ቀደም ብሎ ሌሎች «ጸድቃን» የሚባሉ መነኮሳት ከግብጽ መምጣታቸው ይታወቃል። እነዚህም መነኮሳት ክርስትናን ገና ያልተቀበሉ ሰዎች ወደሚኖሩበት መጠራ ወደሚባል አካባቢ ሄደው ሲያስተምሩ ከእነርሱ ጥቂቶቹ እንደተገደሉ ገደብ ጸድቃን የሚባለው መጽሐፍ ይተርካል።² በኢትዮጵያ ሁለት ዓይነቶች ገዳማት አሉ። እነዚህም የማኅበራዊና የተራት ገዳም ይባላሉ።

¹ Ibid, p.120.

² Sergew Hable Sellassie, 1972, 126 n20.

10.5.3 ስለ ቅዱሳት መጻሕፍት ትርጉም

ከላይ እንደተገለጸው በቅዱስ ፍሬምናጦስ ጊዜ የተተረጎሙት 4ቱ ወንጌሎችና ሌሎች የጸሎቶች መጻሕፍት ብቻ ነበሩ። የቀሩትን ቅዱሳት መጻሕፍት የተተረጎሙት ከ5ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ጀምሮ እስከ 6ኛው መቶ ዓመት መጨረሻ ድረስ ባለው ጊዜ ውስጥ ከላይ የጠቀስናቸው 9ኛ ቅዱሳንና ምናልባትም የእነርሱ ደቀ መዛሙርት ናቸው። እነዚህ ላይ መጽሐፍ ቅዱስ ወደ ገእዝ የተተረጎመው ከምን ቋንቋ ወይም ቋንቋዎች ነው? የሚለው ጥያቄ በብዙ ሰዎች ይጠየቃል። ይህን ለመመለስ ጥቂት አስቸጋሪ ነው። እንደ እነ ኢዮብ ሱዶልፍ (J. Ludolf) ያሉ ሊቃውንት እንደሚሉት ብሉይ ኪዳን የተተረጎመው ከግሪኩ የሰብዓ ሊቃናት ትርጉም ሲሆን ሐዲስ ኪዳንም በቀጥታ ከግሪኩ ምንክብ ነው።¹ ይህም ሊሆን የቻለው አንደኛ ግሪክኛ በእነዚያ ዘመናት የምሥራቃዊ ሮም ግዛት መደበኛ ቋንቋ በመሆኑና በእኩልም መንግሥትም ዘመን ግሪክኛ በአጠቃላይ ሁኔታ ጥቅም ላይ ውሎ ስለነበር ነው። ሁለተኛ ፍሬምናጦስም ሆነ ዘጠኙ ቅዱሳን የመጡት ግሪክኛ በስፋት ይነገርበት ከነበረው ከመካከለኛው ምሥራቅ ስለሆነ ግሪክኛ ጠንቅቀው ያውቁ ነበር። በተለይ የብሉይ ኪዳንን ትርጉም በተመለከተ ከላይ እንደተጠቀሰው ከሰብዓ ሊቃናት ትርጉም (Septuagint) መተርጎሙ ጥርጥር የለውም። ሆኖም በዚያን ጊዜ የሰብዓ ሊቃናት ትርጉም (Septuagint) መጠነኛ ለውጦች የተደረጉባቸውና ጥቂት የሚለያዩ ሁለት ቅጂዎች ነበሩት። እነዚህም በሶርያ በሰፊው በሥራ ላይ ውሎ የነበረው Lucian Recension (የሱስያን ቅጂ) እና በግብጽ ይሠራበት የነበረው Hesychian Recension (የሄሲኬያን ቅጂ) የተባሉት ነበር። ከነዚህ ውስጥ ተርጓሚዎቹ በይትኛው ነው የተጠቀሙት? በዚያን ጊዜ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን የእስክንድርያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ጥገኛ ስለነበረች፤ የብሉይ ኪዳን ትርጉም በሄሲኬያን ቅጂ (Hesychian Recension) ላይ የተመሠረተ ለመሆኑ ብዙዎች

¹ Ludolf, H., *Historia Aethiopica*, (Frankfort, 1681), Lib. II, Cap. 4, 2-7.

ይገምታሉ። ብዙ ምሁራን ግን በተለይም ሊትማን (Littman) በዚህ አይስማሙም። ምክንያቱም ዘጠኙ ቅዱሳን ከሶርያ ስለመጡ ብሉይ ኪዳን ከሉስያን ቅጅ መተርጉሙን አጥብቀው ያምናሉ።¹

ይሁንና ተርጓሚዎቹ መጽሐፍ ቅዱስን ሲተረጉሙ የግሪክኛን መጽሐፍ ብቻ ተጠቀሙ ማለት አይደለም። ተርጓሚዎቹ የመጡት ከሶርያ ስለሆነ በሶርያ ይጠቀሙበት የነበረውን የፔሺታ (Peshitta) መጽሐፍ ቅዱስንም አልተጠቀሙበትም ለማለት ጥቂት ያዳግታል። ከሶርያ ቋንቋ በብድር የተወሰዱ እንደ ሃይማኖት፣ ገሃነም፣ አሪት፣ ጣዖት፣ ቊርባን፣ መሥዋዕት ወዘተ. የመሳሰሉ ቃላት በግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ መገኘትና ጥቅም ላይ መዋል ተርጓሚዎቹ ከሶርያ ቋንቋ ጋር የተለማመዱና ለተርጉማቸውም የሶርያን መጽሐፍ ቅዱስ ተጠቅመው ሊሆን ይችላል የሚል ጠንካራ ስሜት በአንዳንድ ምሁራን ዘንድ እስካሁን ድረስ አለ።² አንዳንድ ሊቃውንት እንደሚሉት ደግሞ ትክክል የሚመስለው ዘጠኙ ቅዱሳን ከሶርያ በመምጣታቸውና የሶርያንም ቋንቋ በደንብ ያውቁ ስለነበር፣ በተርጉሙ ሥራ ጊዜ የሶርያ መጽሐፍ ቅዱስ ከግሪክኛው መጽሐፍ ቅዱስ ጋር በመቀናጀት ተግባር ላይ ውሏል የሚለው አስተሳሰብ እጅግ የሚደገፍ ነው። ስለዚህ ለግእዝ መጽሐፍ ቅዱስ ትርጉም የግሪክና የሶርያ የሁለቱም ቅዱሳት መጻሕፍት በተለይ የግሪኩ ተወዳዳሪ በሌለው ዋና መሠረትነት በተግባር ላይ ውሏል የሚለው ሀሳብ በጣም አሳማኝነት ያለው ነው።³

በሌላ በኩል ብዙ የኢትዮጵያ ባህላዊ የብሉይ ኪዳን ሊቃውንት ጊዜውን በትክክል ሳይወስኑ ብሉይ ኪዳን የተተረጎመው ከክርስቶስ ልደት በፊት ነው ይላሉ።⁴ ይሁንና ይህ አስተያየት በጣም አጠራጣሪ ነው። ይህንን ሀሳብ ታላቁ ሊቅ አለቃ ኪዳን

ወልድ ክፍሌና ሌሎች አውሮፓውያን ሊቃውንት አይቀበሉትም።¹ ብዙ ሊቃውንት ግእዝ ከክርስቶስ ልደት በፊት ራሱን ችሎ የጽሑፍ ቋንቋ ከመሆን ደረጃ ያልደረሰ እንደነበር በእርግጠኛነት ይናገራሉ።² ከላይ በመጠኑ እንደተገለጸው በእርግጠኛነት ለመናገር ከክርስቶስ ልደት በኋላ ከሦስተኛው ምእት በፊት በኢትዮጵያ ምንም ዓይነት መጠን ያለው የጽሑፍ ሥራ ወይም ስነ ጽሑፍ እንዳልነበረ ብዙ ሊቃውንት ያምናሉ።

ሐዋርያው ፊልጶስ በእግዚአብሔር ትእዛዝ የኢትዮጵያዊቷን የንግሥት ሕንደኬን ጃንደረባ እንዲገናኘውና እንዲያጠምቀው ወደ ጋዛ ሄዶ ሲገናኘው ጃንደረባው የመሢሐን ሥቃይ፣ መከራና ሞት የሚናገረውን የኢሳይያስን መጽሐፍ 53:7-8 ያነብ ነበር። ከላይ እንደተጠቀሰው ጃንደረባው በአስተማማኝ መጽሐፉን ያነብ የነበረው በግእዝ ሳይሆን በግሪክኛ የተጻፈውን የሰብዓ ሊቃናትን ትርጉም ነበር።³ በዚያን ጊዜ የግሪክኛ ቋንቋ በኢትዮጵያ በተለይም በቤተ ምንግሥቱ አካባቢ በሰፊው ይነገር ነበር።⁴ እንዲሁም ያነብ የነበረው ምንባብ ከዕብራይስጡ (Masoretic text) ምንባብ ይልቅ የሰብዓ ሊቃናቱን ትርጉም (Septuagint) በአመዛኙ ይመስላል።

በ4ኛውና በ6ኛው መቶ ክፍለ ዘመን መካከል ቅዱሳት መጻሕፍት ወደ ግእዝ ሲተረጉሙ በሰብዓ ሊቃናት ((Septuagint) ውስጥ ያሉ የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት በሙሉ፣ ከአዋልድም መጻሕፍት አብዛኛዎቹ እንደተተረጎሙ ይታመናል። እንደዚሁም መጽሐፈ ሄኖክ፣ ኩፋሌ፣ ዕርገተ ኢሳይያስ፣ ባሮክ፣ መልእክተ ኤርምያስ፣ የሄርማስ መጽሐፈ ኖላዊ፣ የቀሌምንጦስ መልእክታት፣ ዲዲስቅልያና ትእዛዝ ሐዋርያት በዚሁ ክፍለ ዘመን ተተረጎመዋል። እዚህ ላይ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ጥንታዊ ትውፊት ቀናናዊና

¹ E. Littman, 1909, 224ff.

² E. Ullendorff, 1968, 39n, 6; Sergew Hable Sellassie, 1972, 120-121.

³ Vööbus, A., *Die Sperum eines alterem aethiopischem Evangelientextes in Liecht der literarischem Monumente* (Stockholm, 1951), p. 8; Idem, *Early Versions of the New Testament*, (Stockholm, 1954), p. 250.

⁴ Sergew Hable Sellassie, 1972, 44, 120.

¹ አለቃ ኪዳን ወልድ ክፍሌ፣ መጽሐፈ ሰዋስው ወግስ ወመዝገበ ቃላት ሐዲስ፣ አርትስቲክ ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ 1948 ዓ. ም. ገጽ 16-17።

² Sergew Hable Sellassie, 1972, p. 68.

³ Sergew Hable Sellassie, 1972, 120; Ullendorff, E., 1968, 10.

⁴ Ibid.

ቀናናዊ-ባልሆኑ ወይም አዋልድ መጻሕፍት መካከል ለግልጽ ልዩነት አለማድረጉን ማስተዋል ያስፈልጋል። ሁሉም በመንፈስ ቅዱስ አጋዥነት የተጻፉና ቀናናዊ ናቸው ተብለው በአኩል ደረጃ የሚታዩ ናቸው።

10.5.4 የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን ዜማ

በሁሉም አብያተ ክርስቲያናት ምእመናን እግዚአብሔርን የሚያመሰግኑትና የሚያገለግሉት ቅዱሳት መጻሕፍትንና የጸሎት መጻሕፍትን በማንበብ ብቻ አይደለም። በዘመነ ብሉይ ካህናትና ምእመናን እግዚአብሔርን የሚያመሰግኑትና የሚያገለግሉት በመዝሙርና በዜማ አየራዊ ለመዘመርም ጭምር ነበር። በመጽሐፍ ቅዱስ እንደምንረዳው ልቦ አምላክ ዳዊት እሱ ብቻ ሳይሆን ምእመናን ሁሉ ፈጣሪያቸውን የሚያመሰግኑበት በስሙ በሚጠራው መጽሐፍ የሚገኙትን አብዛኞቹን መዝሙሮች ጽፏል። ዳዊት በዘመኑ 288 መዝሙራን እንደነበሩት አባቶች ይገልጽልናል። እነዚህም መዝሙራን በ4 አለቆች ማለት አላፍ፣ ቆሬ፣ ኤማንና ኤደትም በሚባሉ ደመሩ ነበር።¹ መዝሙራኑና ሴዋውያኑ በ4 ክፍሎች ተከፍለው የተለያዩ የሙዚቃ መሣሪያዎችን እየመቱና እየነፉ ጌታን በመዘመር ያመሰግኑ ነበር።² በዘመነ ብሉይ የእሥራኤል ሕዝብ የተለያዩ በዓላት ስለነበሯቸው በየበዓላቱ ከዳዊት መዝሙር የተለያዩ መዝሙሮችን ነበር የሚዘምሩት። መዝሙሮቹንም ይዘምሩ የነበሩት በተለያዩ መሣሪያዎች ማለት በክብር፣ በመሰንቆ፣ በመለከት፣ በጸናጽል፣ በበገና፣ በእምቢልታ፣ በዋሽንት ወዘተ. እየተጠቀሙ ነበር።

¹ ትረጓሚ ወገኔል ዘማቴዎስ 13:35 ይመልከቱ።

² 1ዬና መዋ. 6:31-44፣ 2ዬና መዋ. 29:25-31፣ ነህ. 12:28-47።

1.5.5 ቅዱስ ያሬድና ዝማሬው

ተስዓቱ ቅዱሳን ከመምጣታቸው በፊት የኢትዮጵያ ክርስቲያናት በምን ዓይነት መዝሙር እግዚአብሔርን ያመሰግኑ እንደነበር እምብዛም አይታወቅም። በ6ኛው መቶ ዘመን ላይ አንድ ታላቅ የዜማና የመዝሙር ደራሲ ተነሥቶ ለኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን አንድ ሐዲስ መንፈሳዊ ዜማ አስገኘለት። ይኸውም ስመጥሩው ቅዱስ ያሬድ ነው። ቅዱስ ያሬድ በአክሱም ከተማ ሚያዝዩ 5 ቀን 505 ዓ. ም. ተወለደ። አባቱ አብዩድ እናቱ ደግሞ ክርስቲና ወይም ታውክልያ ይባላሉ። የያሬድ አባት አብዩዩ ያሬድ በተወለደ በ7 ዓመቱ ስለሞተበት እናቱ ክርስቲና የአክሱም ገበዝ ወደነበረው ጌዴዎን ወደተባለው ወንድሟ ዘንድ ወስዳ እንዲያሳድግለትና እንዲያፅኑት ሰጠችው። ያሬድ ሲቅ ወደነበረው አጉቱ ዘንድ እየተማረ ሳለ ትምህርት አልገባው ብሎት ይቸገር ነበር። ስለዚህ አጉቱ በደንብ የማያመና እየመሰለው ይቂጣውና ይገርፈው ስለነበር፣ ያሬድ ጠፍቶ ወደ እናቱ ዘንድ ለመሄድ ጉዞ ይጀምራል። በመንገድ ላይ ደክሞት አንድ ዛፍ ሥር አርፎ ሳለ አንድ ትል ዛፉ ላይ ወጥቶ ፍሬውን ለመብላት ሲሞክር ያያል። ትሉ 6 ጊዜ እየወደቀ እየተነሣ ከሞክረ በኋላ በሰባተኛው ትሉ ተሳክቶለት ዛፉ ላይ ወጥቶ ፍሬውን ሲበላ ተመለከተ። እሱም ለ6 ዓመታት ነበር ትምህርቱን ለመማር የሞከረው። ያሬድ እሱም እንደ ትሉ ተግባሩን ጠንክሮ ቢማር እንደሚሳካለት ተገንዝቦ ወደ ትምህርት ቤቱ ተመለሰ። አጉቱንም ይቅርታ ጠይቆ ትምህርቱን ቀጠለ። ወዲያውኑ ያሬድ በትምህርቱ አላት ሆነ፤ ትምህርት ሁሉ ገባው። ለጥቂት ጊዜ ውስጥ የግእዙን መጽሐፍ በደንብ ማንበብ ቻለ፤ እንዲሁም የብሉያትንና የሐዲሳትን መጻሕፍት ትርጓሜ በአጭር ጊዜ ውስጥ ከመምህሩ ከጌዴዎን አጠናቆ አወቀ። መምህሩ ጌዴዎንም ከሞተ በኋላ በመምህሩ ተተክቶ የብሉይና የሐዲስ መምህር ሆኖ በአክሱም ሊያስተምር ኖሯል።¹

¹ ጥዑመ ልሳን ካሣ (ርእስ ደብር)፣ ያሬድና ዜማው፣ ትንሣኤ ዘጉባኤ ማ. ቤት፣ አዲስ አበባ፣ 1981 ዓ. ም. ገጽ 67።

ያሬድ የቅዱሳት መጻሕፍትን ትርጓሜ እያስተማረ ሳለ እጅግ መንፈሳዊ ሰው ስለነበረ፤ በአክሱም ጽዮን ቤተ ክርስቲያን መጀመሪያ በዲቁና በኋላ ደግሞ በቅስና ያገለግል ነበር። ገድሎ እንደሚለው ከዕለታት በአንድ ቀን በአንድ ጫካማ ቦታ ሆኖ ሲጸልይ ሦስት እርግቦች ከሰማይ ወርደው በሰው አንደበት እሱን እያመሰገኑ ከገነት እሱ ከ24ቱ ካህናት ሰማይ ማኅሌትን እንዲማር ሲነግሩት እንደመጡ አስረዱትና ተሰወሩ። ወዲያውኑ ያሬድ በተመስጦ ወደ ሰማያዊት ኢየሩሳሌም ሄዶ 24ቱ ካህናት ሰማይና የሰማይ መላእክት ልዑል እግዚአብሔርን በልዩ ልዩ ዓይነት ዜማዎችና የሙዚቃ መሣሪያዎች በልዩ ልዩ ዜማዎች እየዘመሩ ሲያመሰግኑት ሰማ። ይህንንም ዜማ ሲያሰላስል ሳለ 3ቱ ወፎች መጥተው በበለጠ ዜማውን አስተማሩት ይባላል።

ቅዱስ ያሬድና ዓፄ ገብረመስቀል

ከዚያም እንደተመለሰ ወደ አክሱም ጽዮን ቤተ ክርስቲያን ገብቶ «ሃሌ ሉያ ለአብ፤ ሃሌ ሉያ ለወልድ፤ ሃሌ ሉያ ወለመንፈስ ቅዱስ፤ ቀዳሚሃ ለጽዮን ሰማየ ሣረረ፤ ወበዳግም አርአዮ ለሙሴ ዘክመ ይገብር ግብራ ለደብተራ፤» ትርጉሙም «ለአብ ምስጋና ይገባል፤ ለወልድም ምስጋና ይገባል፤ ለመንፈስ ቅዱስም ምስጋና ይገባል፤ ከጽዮን አስቀድሞ ሰማይን ፈጠረ፤ ዳግመኛም ለሙሴ የድንኳኑን ሥራ አሳየው፤» ብሎ በአማረ ድምፅ ዘመረ። ይህንንም የቅዱስ ያሬድን ዜማ የሰሙ ሰዎች ሁሉ ንጉሡ ዓፄ ገብረ መስቀልና ንግሥቲቱ ጭምር ወደ ቤተ ክርስቲያን እየሮጡ በመሄድ ዜማውን ሲያደምጡት ውለው አመሹ ይባላል።¹

ቅዱስ ያሬድ እግዚአብሔር እንደ ገለጸለት ዘወትር የሚዘመረውን መዝሙርና ማኅሌት፤ አርያምና ስብሐተ ነግሀ፤ አርባዕትና ሠለስት፤ ዕዝልና ሰላም እንዲሁም የመሳሰሉትን በየዕለተ ሰንብታቱና በየዘመኑ ሊዘመሩ የሚገባቸውን የክረምቱንና የመጸውን፤ የበጋውንና የፀደዩን፤ የዘርና የልምላሜ ጊዜውን ወዘተ. ሁሉንም እንደየወገኑ አድርጎ በማስማማት የምስጋና መዝሙሩን አዘጋጀ።

የያሬድ ዜማ ዓይነቶች (ድምፆች) በሦስት ይከፈላሉ፤ እነዚሁም ግእዝ፤ ዕዝልና አራራይ ናቸው። ከእነዚህ ከሦስቱ የተለየ ዜማ ወይም ድምፅ ከቶ አይገኝም። የጥንት አባቶች እነዚህን ሦስቱን የዜማ ዓይነቶች በአብ፤ በወልድና በመንፈስ ቅዱስ ይመስሏቸዋል፤ ግእዝ በአብ፤ ዕዝል በወልድ፤ ዓራራይ ደግሞ በመንፈስ ቅዱስ ይመሰላሉ።

የቅዱስ ያሬድ ዜማ በሦስት ክፍሎች ይከፈላል ቢባልም፤ አንዳንድ የዜማ ምንባቦች (ቀለሞች) በሦስቱም የዜማ ዓይነቶች የሚዘሙ አሉ። እንዲሁም አንዳንድ መዝሙሮች በግእዝና በዕዝል ወይም በግእዝና በዓራራይ ወይም በዕዝልና በዓራራይ የሚዘሙ አሉ።² የቅዱስ ያሬድ ዋናው የዜማ ድርሰት ድን ተብሎ ይጠራል።

¹ የላይኛውን ዋቢ መጽሐፍ ገጽ 24 ይመልከቱ።

² ሊ. ሥ. ሀብተ ማርያም ወርቅነህ፤ ጥንታዊ የኢትዮጵያ ትምህርት፤ ብርንና ሰላም ማ. ቤት፤ n.d. ገጽ 76።

በዛሬው ጊዜ ድን የሚለው መጽሐፍ በዓመቱ በእየዕለቱ፤ በየበዓላቱና በየሰንበታቱ የሚዘመሩትን ልዩ ልዩ መዝሙሮች የያዘ መጽሐፍ ነው። ከእነዚህ ውስጥ አብዛኞቹን ቅዱስ ያሬድ የደረሳቸው፤ የገጠማቸውና ያዘማቸው ሲሆኑ፤ ጥቂቶቹ ግን በኋላ ዘመን የተነሡ የዜማ ሊቃውንት ደርሰዋቸውና አቀነባብረዋቸው የጨመሩላቸው እንደሆኑ ሊቃውንት ይናገራሉ።¹

ድን ማለትም ረቂቅ፤ የደቀቀ፤ የቀጠነ ማለት ነው። ይህም ስም ከጽሕፈቱ ረቂቅነትና ከምልክቱ ብዛት የወጣለት ይሆናል ተብሎ ይገመታል። ርእሰ ደብር ጥዑሙ ልሳን ለድን ሊቃውንት የተለያዩ ትርጉም እንደሰጡት በገጽ 45 ላይ በዝርዝር ጽፈዋል። ድን የሚለው ስም በያሬድ ጊዜ ወይም በኋላ የወጣ ስም መሆኑ በውል አይታወቅም።

ደን በአራት ታላላቅ ክፍሎች ይከፈላል፤ እነዚህም በዝርዝር 1ኛ/ የሐንስ፤ 2ኛ/ አስተምህሮ፤ 3ኛ/ ጸመ ድንና 4ኛ/ ፋሲካ ይባላሉ። 1ኛው ክፍል ከመስከረም 1 ጀምሮ እስከ ኅዳር 30 ባለው ጊዜ የሚዘመሩትን የተለያዩ መዝሙሮች የያዘ ክፍል ሲሆን የመዝሙሮቹም ብዛት 3577 ናቸው። 2ኛው ክፍል ደግሞ ከታኅሣሥ 1 ቀን ጀምሮ እስከ መጋቢት 30 ቀን ድረስ ባለው ጊዜ ውስጥ የሚዘመሩትን 3474 የተለያዩ መዝሙሮችን የያዘ ነው። 3ኛው ጸመ ድን በአጠቃላይ ከአስተምህሮ ውስጥ የሚቆጠር ሲሆን በዐቢይ ጸም ወራት የሚዘመሩ 1172 የተለያዩ መዝሙሮችን የያዘ ነው። 4ኛው ክፍል ፋሲካ ከትንሣኤ ጀምሮ እስከ ጳጉሜ መጨረሻ ድረስ የሚዘመሩ 3469 ልዩ ልዩ መዝሙሮችን የያዘ ክፍል ነው።

ከድን ሌላ ያሬድ የደረሳቸው ዝማሬና መዋሥዕት የሚባሉ የመዝሙር ክፍሎች አሉ። ዝማሬ ማለት መዘመር፤ አዘማመር፤ በመዘመር የሚቀርብ ምስጋና ማለት ነው። ዝማሬ ከድርጊት በኋላ ለቅዱስ ቱርባን ክብር የሚቀርብ (የሚዘመር) መዝሙር ነው። ዝማሬ የጸሎተ ቅዱሴውን ሥርዓት ተከትሎ ነው የሚሂደው፤ ለምሳሌ ጸሎተ ቅዱሴው ዕዝል ከሆነ ዝማሬውም ዕዝል መሆን

አለበት፤ ቅዱሴው በግእዝ የሚቀደስ ሲሆን ግን ዝማሬው ግእዝ ወይም ዓራራይ ይሆናል።

መዋሥዕት ደግሞ ለሙታን በሚደረግ የፍትሐት ጸሎት ላይ በመቀባበል የሚዘመር መዝሙር ነው። መዋሥዕት ማለት ቀጥተኛ ትርጉሙ አይታወቅም፤ አንዳንድ ሰዎች እንደሚሉት መዋሥዕት አውሥኦ ካለው የግእዝ ቃል የወጣ ሆኖ ምልልስ ማለት ነው፤ ምክንያቱም መዘምራት በግራ በቀኝ ሆነው እየመላለሱና እየተቀባበሉ ስለሚዘምሩት ነው። ሌሎች ሊቃውንት ደግሞ መዋሥዕት ማለት ሰዋስወ ነፍስ (የነፍስ መሽጋገሪያ መሰላል) ወይም መርህ ለመንግሥተ ሰማያት (ወደ መንግሥተ ሰማይ መርቶ የሚያገባ) ማለት ነው ይላሉ። ከላይ የተጠቀሱት ሁለቱም ሀሳቦች የሚደገፉ ናቸው። ከላይ እንደተገለጠው መዋሥዕት ለሙታን በተለያዩ ጊዜ ለሚደርስ የፍትሐት ጸሎት ጊዜ በመዘምራት የሚዘመር መዝሙር ነው።

ከእነዚህም ሌላ ቅዱስ ያሬድ ከደረሳቸው አምስቱ ጸዋት ዜማ አንዱ ደግሞ ምዕራፍ ነው። ምእራፍ በዚማ ትምህርት የተለያዩ ክፍሎችን ለምሳሌ 1ኛ/ መስተጋብዕ፤ 2ኛ/ አርባዕት፤ 3ኛ/ አርያም፤ 4ኛ ሠለስት፤ 5ኛ/ መወድስ፤ 6ኛ/ ስብሐተ ነግህ፤ ወዘተ. የሚባሉትን የቤተ ክርስቲያን መዝሙሮች ያጠቃለል ስለሆነና በብዙ ምእራፍ ስለሚከፋፈል ምእራፍ የተባለ ይመስላል። ምእራፍ የዘወትርና የጸም ምእራፍ ተብሎ በሁለት ታላላቅ ክፍሎች ይከፈላል።¹

10.5.6 የቅዱስ ያሬድ የዜማ ድረስቶች ምንጮች

ቅዱስ ያሬድ ጸዋት ዜማውን የደረሰው ቅዱሳት መጻሕፍትን ማለት ብሎ ዚጻንን፤ ሐዲስ ዚጻንንና የሊቃውንት መጻሕፍትን መሠረት በማድረግ ነው። ከእነዚህ መጻሕፍት ምንባቦችን እየወሰደ መሠረተ ሀሳቡን ላይለቅ ለዚማው እንዲሰማ

¹ ከላይ የተጠቀሰውን የቤ መጽሐፍ ገጽ 74 ይመልከቱ፤ እንዲሁም ርእሰ ደብር ጥዑሙ ልሳን ነግሳ ያሬድና ዜማው፤ ገጽ 45።

¹ ስለ ምእራፍ ዝርዝር ጥናት ጥዑሙ ልሳን ነግሳ (ርእሰ ደብር)፤ ያሬድና ዜማው ገጽ 61-62 ይመልከቱ።

በማዳናት አስተካክሎ ጽፎታል። በዚህ ድርሰቶቹ ለሚደርስላቸው በዓላት ምንባቦችን ከላይ ከተጠቀሱት ቅዱሳት መጻሕፍት እየወሰደ ግማሹን በግጥም ግማሹን ደግሞ በስድ ንባብ አድርጎ አስማምቶ አዘጋጅቷቸዋል። ይህን በዝርዝር ማሳየት የዚህ ጽሑፍ ዓላማው ስላልሆነ፤ የርእሰ ደብር ጥዑሙ ልሳን ካሣን ያሬድና ዜማው የሚለውን መጽሐፍ ከገጽ 64-182 ያለውን እንዲያነቡ ለሚፈልጉ አንባብያን አሳስባለሁ።

10.6 ክርስትና በአርመን አገር

አርመን ከራሽያ በስተ ደቡብ፤ ከቱርክ በስተሰሜን በኩል የምትገኝ አገር ናት። አርመን በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት የአገዛዝ ዘመን የሮም ቅኝ ግዛት ብትሆንም የራሷ ነፃ መንግሥት የነበራት በንጉሥ የምትተዳደር የራሷ ቋንቋና ባህል የነበራት አገር ነበረች። ክርስትና ወደ አርመን መቼ እንደ ተሰበከ በውል አይታወቅም። በጥንታዊው የአርመን ትውፊት መሠረት ክርስትናን አርመን አገር የሰበኩ በ43 ዓ. ም. አካባቢ የጌታ ሐዋርያት ቅዱስ በርተሎሜዎስና ቅዱስ ታዴዎስ ናቸው። ሆኖም ክርስትና በይፋ የተሰበከውና የተስፋፋው በሦስተኛው ምእት ዓመት መጨረሻ ላይ ነው። ክርስትናን በይፋ የሰበከውና ያስፋፋው ንጉሥ ትሪዴትስ (Tiridates) (238-314) የተባለ ገዥ አርመንን በሚገዛበት ዘመን በ301 ዓ. ም. ቅዱስ ጎርጎርዮስ የሚባል አርመናዊ ሐዋርያ ነው።¹ ጎርጎርዮስ የነገሥታት ዝርያ ስለነበረው በጊዜው ከነገሠው ንጉሥ ሸሽቶ ከልጅነቱ ጀምሮ ቀጻይቅያ ወደምትገኘው ቂሣርያ ሄዶ ይኖር ነበር። እዚያም ሳለ በቂሣርያው ሊቀ ጳጳስ አማካይነት ክርስትናን ተቀብሎ ተጠምዷል። ከዚያ ወደ አገሩ ወደ አርመን ተመልሶ ክርስትናን በይፋና በስፋት ማስተማር ጀመረ። ቅዱስ ጎርጎርዮስ ክርስትናን በአርመን አገር በማስፋፋቱ ከሣቴ ብርሃን የሚል ቅጽል ተሰጥቶታል። ከሣቴ ብርሃን ጎርጎርዮስ የአርመንን ንጉሥ

ትሪዴትስን አስተምሮና በክርስቶስ አሳምኖ አጥምቆታል። ንጉሡም ክርስትናን በመቀበሉ መላው የአርመን ሕዝብ ክርስትናን በቀላሉ ሊቀበል ችሏል። በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥ ክርስቲያኖች ለብዙ ዓመታት ሲሠቃዩና መከራ ሲቀበሉ ከቆዩ በኋላ ቤተ ክርስቲያንና ክርስቲያኖች ነፃነትን ያገኙት በታላቁ ቄስጠንጢኖስ ዘመን በ311 ዓ. ም. ነው። በአርመን ግን ንጉሡ ትሪዴትስ በ302 ዓ. ም. ተጠምቆ ለክርስትና ሃይማኖት ዕውቅናና ነፃነትን የሰጠ በዓለም የመጀመሪያው የአርመን ንጉሥ እንደሆነ ይታወቃል።¹

ከሣቴ ብርሃን ጎርጎርዮስ በቂ የክርስትና ትምህርት ስለነበረው የቂሣርያው ሊቀ ጳጳስ ሌኦንቲዮስ (Leontius) የጽጽስና ሹመት ሰጡት። ከሣቴ ብርሃን ጎርጎርዮስ መንበረ ጽጽስናውን አራራት ተራራ አጠገብ በሚገኝ ኤትቺሚያዝን (Etschmiezín) በሚባል ቦታ መሥርቶ እስከ ዕድሜው መጨረሻ ስብከተ ወንጌልን በመላው አርመን ሲያስፋፋ ኖሯል። ቅዱስ ጎርጎርዮስ በዘመኑ በአርመን ብዙ ገዳማትና ካህናት የሚሠለጥኑበት አያሌ ትምህርት ቤቶችን አቋቁሟል። በ325 ዓ. ም. በተደረገው የኒቅያ ዓለም-አቀፍ ጉባኤ አቡነ ጎርጎርዮስ ተጋብዞ ነበር፤ ነገር ግን በእርጅና ምክንያት ልጁ² አርስታክስን ልኮ የአርመን ቤተ ክርስቲያን በኒቅያ ጉባኤ እንድትካፈል አድርጓል።³ ከሣቴ ብርሃን ጎርጎርዮስ ዕድሜው እየገፋ ሲሄድ ለልጁ አሪስታክስ መጀመሪያ ሥልጣን ክህነት ቆይቶ ደግሞ የጽጽስና ማዕርግ ሰጥቶት የጽጽስና ኃላፊነቱን እንዲሸክም አድርጎአል። በኋላም ጎርጎርዮስ ከዚህ ዓለም በሞት ሲለይ ልጁ አሪስታክስ በእግሩ ተተክቶ የአርመን ሊቀ ጳጳስ (ካቶሊኮስ) ሆኖ ተሾሟል። ይህን ባህል በመከተል ለብዙ ዓመታት የአርመን ሊቀ ጽጽስና ሹመት እንደ ነገሥታት ሹመትና እንደ አሮን ቤተሰብ በትውልድ ሐረግ ሲካሄድ ቆይቷል።

እስከ 5ኛው መቶ ዘመን ድረስ አርመን ለስነ ጽሑፍ የሚረዳ የራሷ ፊደል ስላልነበራት በሱሪስትና በግሪክኛ በተጻፉ መጻሕፍት

¹ Walker, Williston, A History of the Christian Church, Charles Scriber's Sons, New York, 1959, pp. 144-145.

¹ Ibid. p. 145.

² በዚያን ጊዜ ጳጳስ ሚስት ያላገባ እንዲሆን የሚያዝ ሕግ አልነበረም።

³ Schaff, Philip, History of the Christian Church, vol. III, p. 779n1.

በትጠቀም ቆይታለች። በኋላ ገን ሚስርብ የሚባል የተማሪ ካህን ለአርመን ቋንቋ የሚሙቹ ፊደሎችን ከአዘጋጀ በኋላ፣ የግሪክኛና የሱሪስት ቋንቋዎች ጠንቅቀው የሚያውቁ ብዙ ሊቃውንትን አሰባስቦ መጽሐፍ ቅዱስን በ404 እስከ 433 ዓ. ም. ድረስ ባለው ጊዜ ውስጥ ከግሪክኛ ቋንቋ ወደ አርመንኛ ቋንቋ እንዲተረጎሙ አድርጓል። በትርጉሙ ሥራ በሶርያ ቋንቋ (በሱሪስት) የተጻፈውን የፔሺታ (Peschita) መጽሐፍ ቅዱስንም ተጠቅመዋል። ብሉይ ኪዳንን የተረጎሙት ከወበራይስጥ ቋንቋ ሳይሆን ወደ ግሪክኛ ከተተረጎመው ከሰባ ሊቃናቱ ትርጉም (Septuagint) ነው። በአርመን የመጽሐፍ ቅዱስ ተናኘ ውስጥ በሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ዘንድ የማይገኙ 4 መጻሕፍት ይገኛሉ። እነዚህም ከብሉይ ኪዳን 1ኛ/ 16ኛ የሴፍ፣ 2ኛ/ የ12ቱ ፓትርያርኮች ኪዳን (ኪዳን 12 እበው) የሚባሉ ሲሆን በሐዲስ ኪዳን ላይ ደግሞ 1ኛ/ የቆርንቱስ ሰዎች መልእክት ለጳውሎስ፣ 2ኛ/ 3ኛው የጳውሎስ መልእክት ለቆርንቱስ ሰዎች የሚሉ ነበር።¹ ከመጽሐፍ ቅዱስ ሌላ ሃይማኖተ አብወንና ሌሎችን የቅዱሴ መጻሕፍትን ተርጉመዋል። ከመጽሐፍ ቅዱስ ተጥሎ በአርመንኛ ቋንቋ የተጻፈ ጥንታዊው የስነ ጽሑፍ ሥራ የአርመን ሕዝብና ሀገር ታሪክ ነው።

የአርመን ሀገር እየተስፋፋ ይሄድ ከነበረው ከፋርስ መንግሥት ጋር መልካም ግንኙነት አልነበራትም። በተለይ አርመን ክርስትናን በመቀበሏና በተለይም የክርስቲያን ሀገር መሆኗ በይፋ በመረጋገጡ የዞርኤስትሪያን እምነትን የምትቀበልና ይህንንም እምነት የምታስፋፋ ፋርስን አላሰደሰታትም። የፋርስ መንግሥት ከክርስቲያኑ የርም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ጋር በነበራቸው የመስፋፋት ግጭት አርመን የክርስቲያን ሀገር ስለሆነች የርም ወገንና ደጋፊ መስላ ለፋርስ ታይታት ነበር። ስለዚህ ፋርስ አርመንን ለማጥቃት ተደጋጋሚ ሙከራ ታደርግ ነበር። በሌላ በኩል አርመን ከጋያሉ የርም መንግሥት ጋር የነበራት ግንኙነት የቀረበና የወዳጅነት አልነበረም። ከፋርስ መንግሥትም ይደረግባት በነበረው ተደጋጋሚ ወረራ አርመን ከርም ምንም ዓይነት ድጋፍና ርዳታ

አገኝታ አታውቅም። ፋርስ በ387 ዓ. ም. አርመንን ወርራ ብዙ የአርመን አውራጃዎችን በተጥጥሯ ስር በአደረገች ጊዜ አርመን ከርም ምንም ርዳታ አላገኘችም።

በእምስተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ ላይ አርመን ከፋርስ መንግሥት ጋር በከባድ ጦርነት ላይ ስለነበረች የአርመን ቤተ ክርስቲያን አባቶች በ451 ዓ. ም. ላይ በተደረገው የኬልቲዶን ጉባኤ ላይ አልተካሉም ነበር። ሆኖም የአርመን ቤተ ክርስቲያን መሪዎች የኬልቲዶንን ጉባኤ ውሳኔ ሰምተዋል። በመሆኑም በ491 ዓ. ም. በኢትዢዚያዝን (Etschmiezian) በተደረገው ጉባኤ የኬልቲዶን ጉባኤ ወደ ንስጥሮስ የሁለት ባሕርይ፣ የሁለት አካልና የሁለት ፈቃድ እምነት ያዘነበለ በመሆኑ፣ የአርመን ቤተ ክርስቲያን የኬልቲዶንን ጉባኤና የልዮንን ጦማር በይፋ አውግዛ የኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ሃይማኖት ተከታይ መሆኗን በይፋ አውጀች። ሆኖም ጥቂት ቆይቶ በ482 ዓ. ም. የርም ንጉሠ ነገሥት ዜኖ (Zeno) ሁለት ባሕርይ የሚሉትን የርም ቤተ ክርስቲያንና አንድ ባሕርይ የሚሉትን የተዋሕዶ እብያተ ክርስቲያናትን ለማስታረቅና ለማዋሐድ ያወጣውን «ሄኖቲኮን» (Henoticon) የተባለውን የስምምነት ሰነድ የአርመን ቤተ ክርስቲያን ፈርማ ነበር። በኋላ ገን በ595 ዓ. ም. በተደረገ ጉባኤ ይህንን ስምምነት ባለመከተል ለመጨረሻ የተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ተከታይ መሆኗን አጸናች።¹ የአርመን ቤተ ክርስቲያን በበለጠ የኬልቲዶንን ጉባኤ ውሳኔ እንዳትቀበል ያደረጋት ሌላው ምክንያት አብዛኞቹ ንስጥሮሳውያን በአርመን ጠላት በነበረችው በፋርስ በመደገፋቸውና በዚያ መጠጊያ በማግኘታቸው ነው ይባላል።² የአርመን ቤተ ክርስቲያን የመጀመሪያዎቹን ሦስቱን ጉባኤዎች ማለት የኒቅያን፣ የቀስጥንጥንያና የኤፌሶንን ጉባኤዎች በሚገባ ትቀበላለች። በጥዋት ጸሎትና በቅዱሴ ጊዜ የሚከበብ የአርመን ቤተ ክርስቲያን «የሃይማኖት መግለጫ» አላት። ይህ ጥቂት ለየት ቢልም በብዙ መልኩ የኒቅያ-ቀስጥንጥንያ የሃይማኖት ጸሎትን ይመስላል።

¹ Ibid, p. 779.

¹ Schaff, Philip, History of the Christian Church, vol. III, p. 780.
² Walker, Williston, A History of the Christian Church, p. 145.

የአርመን ቤተ ክርስቲያን ለብዙ ጊዜ አንድ ፓትርያርክ ብቻ ነበራት። መንበሩም በአርመኖች «የተቀደሰች ከተማ» ተብላ በምትጠራው በኤችሚያዚን (Etschmiezín) ነው። ኤችሚያዚን (Etschmiezín) በብሉይ ኪዳን የኖላ መርከብ አረፈችበት በሚባለው የአራራት ተራራ ስር ነው የምትገኘው። አርመኖች የኖላ መርከብ ስብርባሪ በአራራት ስር በተቋቋመው ገደም ውስጥ ይገኛል ይላሉ።¹ ጳጳሳት ለሹመት ቅብዓት በሚቀቡበት ጊዜ የቅዱሱን የመጀመሪያውን ጳጳስ ቀኝ እጅ በአንብሮተ-እድ (እጅን በሚጭኑበት) ጊዜ በሚሾመው አባት ራስ ላይ ያስቀምጡታል። ይህም ለሐዋርያዊ ሥልጣን መተላለፍ ይረዳል ይላሉ። በኋላ ግን በሌሎች ቦታዎች የፓትርያርክ መንበሮች ተቋቁመዋል፤ የኸውም 1ኛ/ በኢየሩሳሌም በ1311 ዓ.ም.፣ 2ኛ/ በሲስ ሳይሊሽያ (Sis in Cilicia) በ1440 ዓ.ም.፣ 3ኛ/ በቀስጥንጥንያ በ1461 ዓ.ም. ላይ ተቋቁመዋል።²

አርመን ምንም እንኳን የውስጥ የራስ አገዛዝ መብት ቢኖራትም ለብዙ ዓመታት በሁለቱ ኃያላን መንግሥታት ማለት በፋርስና በቢዛንታይን መንግሥታት ስር ለሁለት ተከፍላ በሥቃይ ትገዛ ነበር። በሰባተኛው መቶ ዓመት ላይ የእስልምና ሃይማኖት ተነሥቶና ተስፋፍቶ የመካከለኛውን ምሥራቅ ሀገሮች በዓረቦች ቁጥጥር ስር ካዋሉ በኋላ፣ ዓረቦች የፋርስንና የቢዛንታይን መንግሥታት ድል ድርገው በ637 ዓ.ም. አርመንን ሙሉ በሙሉ ይዘው ይገዟት ጀመር። የአርመን ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን በዚህ ሁኔታ የሁለት ባሕርይ ተከታይ ከነበረው የቢዛንታይን መንግሥት ይደርስባት ከነበረው የእምነት ተጽእኖ ተወግዶላት የተዋሕዶ ሃይማኖቷን በሙሉ ነፃነት ታኪያሂድ ጀመር። በሌላ በኩል ግን ዓረቦች በአርመን ክርስቲያኖች ላይ ክርስቲያን በመሆናቸው ብቻ በሥልጣናቸው ስር በወደቁት ክርስቲያኖች ላይ ያደርጉት እንደነበረው ከፍተኛ ግብር ተጭናባቸው ነበር። ከዚህም ሌላ የአርመን ክርስቲያኖች በዓረቦች ከመያዛቸው በፊት ከተሠሩት አብያተ ክርስቲያናት ሌላ አዳዲስ የቤተ ክርስቲያን

ሕንጻዎች እንዳይሠሩና የፈረሱትንም እንዳያድሱ ተከልክለው ነበር። ምንም እንኳን አርመኖች በእምነታቸው ጸንተው እንዲኖሩ ዓረቦች በፈቅዱላቸውም የተለያዩ ጭቆናዎችና ሥቃዮች ያደርሱባቸው ነበር።

ከዚህ በኋላ በአሥራ አንደኛው ምእት ዓመት ላይ የሳልጁክ ቱርኮች ዓረቦችን ድል አድርገው አርመንን በያዙ ጊዜ በአገሩ ላይ ታላቅ ጥፋት ከማድረጋቸውም በላይ በአርመን ሕዝብ ላይ ብዙ ሥቃይ አድርሰውባቸዋል። በፊት በዓረቦች በኋላ ደግሞ በቱርኮች ይደርስባቸው በነበረው ጭቆናና ሥቃይ በሚሊዮን የሚቆጠሩ አርመኖች ከአገራቸው ተሰድደው ወደ ጎረቤት አገሮችና ወደ ሩቅ አገሮች ለምሳሌ አውሮፓ፣ እስያና አውስትራልያ ተበትነው መኖር ጀመሩ። ሆኖም አርመኖች በንግድ ሥራና በቴክኒክ ሙያ እጅግ የተራቀቁ ስለነበር በሄዱበት ሀገር ሁሉ በልጽገው ነው የኖሩት። ሆኖም አርመኖች በሚኖሩበት ሀገር ሁሉ እንደ አይሁድ ብሔራዊ ስሜታቸውንና ከሞላ ጉደል ሃይማኖታቸውንም ጠብቀው ነው የሚኖሩት።

ከአሥራ አንደኛው ምእት ዓመት በኋላ ስለ ሆነው የአርመን ቤተ ክርስቲያን ታሪክ በሚቀጥለው 2ኛ መጽሐፍ ላይ ይመልከቱ።

ምዕራፍ 11

በመጀመሪያው ምእት ዓመት መጨረሻ ላይ በክርስቲያኖች ላይ የተነሡት ስደቶች

ከኔሮን ስደት በኋላ ደምጥኖስ (81-96 ዓ.ም.) ነግሦ በ95 ዓ.ም. በክርስቲያኖች ላይ ስደት እስከ ጀመረበት ድረስ ለ27 ዓመታት ቤተ ክርስቲያንና ክርስቲያኖች ከችግር ጥቂት አርፈው ነበር። ከኔሮን በኋላ ለአጫጭር ጊዜ የነገሡት አምስት ቄሣሮች በታሪክ ላይ ጥቁር ነጥብ ጥሎ የሄደውን በአልጋው ላይ የተቀመጡትን የኔሮን ምሳሌ አልተከተሉም። በእነዚህም ጊዜያት በክርስቲያኖች ላይ

¹ ሉሌ መልአኩ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ ገጽ 157።

² Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 780.

የጉላ ችግር አላጋጠመም። በዚህም ምክንያት በሮምና በግዛቱ ሁሉ የክርስትና እምነት በተራው ሕዝብ መካከል ብቻ ሳይሆን በመኪንንቱና በንጉሣውያን ቤተሰቦች መካከል ከበፊቱ የበለጠ ብዙ ተከታዮችን አግኝቷል። እንዲሁም ከሮማውያን ሲኔተሮች (የመንግሥቱ የክፍተኛ ምክር ቤት አባሎች) መካከል የተወሰኑ ሰዎች ክርስትናን ተቀብለው ነበር፤ እንደውም የቀድሞው ቄሣር ቬስፓሲያን ታላቅ ወንድም የነበረው ፍላቪያስ ሳቢኑስ (Flavius Sabinus) እና የጥጦስና የዶምጥያኖስ የወንድም ልጅ ፍላቪያስ ክሌሜንስ (Flavius Clemens) ክርስቲያኖች ሆነው ነበር።¹ ከዚህ በፊት እንዳየነው ምንም እንኳን ሮማውያን በቤተ እስራኤል (አይሁድ) ላይ ዘመቻ አውጀው በብዙ ሺህ የሚቁጠሩ አይሁዳውያንን ቢገድሉና የኢየሩሳሌምን ከተማና ቤተ መቅደስን ቢያጠፉ፤ በዚያን ጊዜ በክርስቲያኖች ላይ ምንም ችግር አልፈጠሩም። ጥላቻም ፈጽሞ አላላዩም።

11.1 በዶምጥያኖስ (Domitian) ዘመን የተነሣው ስደት

ምንም እንኳን የክርስትና እምነት በሮማውያን መኪንንትና በንጉሣውያን ቤተሰቦች መካከል በመጠነ-ም ቢሆን ተስፋፍቶ ቢገባም በ95 ዓ. ም. ስደት በክርስቲያኖች ላይ እንደገና ለሁለተኛ ጊዜ ታወጀ። ስደቱን ያወጀው የሮሙ ቄሣር ዶምጥያኖስ ነው። ዶምጥያኖስ በ70 ዓ. ም. ኢየሩሳሌምንና ቤተ መቅደስን ያጠፋው የጥጦስ (Titus) ወንድም ነው። ይህ ቄሣር እጅግ ጨካኝና አምባገነን ነበር። ለሥልጣኑ በመፍራት ዐዋቂዎችን፣ ፈላስፎችንና ከፍተኛ ዕውቀት አላቸው የሚባሉትን ሰዎች ሁሉ በጣም በጥርጣሬ ነበር የሚመለከታቸው። በአባቱ በቬስፓሲያንና በወንድሙ በጥጦስ ከባድ እርማጃ የተወሰደባቸው አይሁድና የአይሁድ መንፈስ በሮም ግዛት ውስጥ እንዳይስፋፉ አጥብቆ ይጠነቀቅ ነበር። ዶምጥያኖስ ክርስቲያኖችን የአይሁድ ወገኖች ወይም የተለዩ የአይሁድ እምነት ተከታዮች አድርጎ ነበር የሚቁጥራቸው። ቄሣሩ የሮምን ከተማ

ለማሳመርና ለማስፋፋት ለያዘው ፕሮግራም ግማጃ ቤቱ ተሟጦ ከፍተኛ የገንዘብ ችግር ደርሶበት ስለነበረ፤ አይሁድ ከጥንት ጀምሮ የሁለት ድርኽማ (ዲናር) ግብር እያወጡ ወደ ኢየሩሳሌም ቤተ መቅደስ ይልኩ የነበረውን ለሮም ቄሣር እንዲከፍሉ አስገድዶአቸው ነበር። ወደ ይሁዲነት የገቡ ነገር ግን አይሁድ ያይደሉ ይህን ግብር ለመክፈል እምቢተኞች ሆነው ነበር። ክርስቲያኖችም ይህንን ግብር እንዲከፍሉ ተጠይቀው እንደነበር ያታወቃል። ሆኖም እምቢተኞች መሆናቸው አልተረጋገጠም።¹

ዶምጥያኖስ ራሱን «ጌታና አምላክ» (Lord and God) ብሎ ስለሚጠራ ሌሎችም እንዲሁ ብለው እንዲጠሩት ይፈልግ ነበር። ክርስትናን መቀበል በቄሣር ላይና በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ላይ የሚፈጸም በሞት የሚያስቀጣ ወንጀል ነበር። ስለዚህ ክርስቲያኖችና ክርስትናን የሚቀበሉ ሁሉ የሮማውያንን አማልክትና ራሱን ቄሣሩን ስለማያመልኩ «አምላክ-የሌላቸው» (አቴይስቶች) ተብለው ይጠሩ ነበር። የዚህም ቅጣት ሞት ወይም ንብረትን መወረስ ነበር። አንዳንድ ጊዜም ወደ መጥፎ ቦታ መጋዝ ነበር። በዚህም ምክንያት ብዙ ዘመዶች የንጉሣውያን ቤተሰብ አባላት ጭምር ወደ ግዞት ተልከዋል።² አንዳንድ የጥንት አባቶች እንደሚሉት ሐዋርያው ቅዱስ ዮሐንስ ወደ ፍጥም ደሴት የተጋዘው በዚሁ በዶምጥያኖስ ጊዜ ነው። ይህ ዶምጥያኖስ የራሱን ምስል አስቀርጾ እሱን እንደ አምላክ እንዲሰግዱለት ወደ ኤፌሶን ልኮት ነበር። በዚያን ጊዜ ወንጌላዊው ዮሐንስ በኤፌሶን የሐዋርያዊ ሥራውን ያከናውን ስለነበረ እሱና የኤፌሶን ክርስቲያኖች ይህንን ለዶምጥያኖስ ምስል መስገድን አጥብቀው ተቃወሙ።³ በዚህም ምክንያት ወንጌላዊው ዮሐንስ ተይዞ ወደ ሮም እንዲወሰድና ፍርዱን እንዲቀበል የሮም ምክር ቤት ወሰነ። እዚያም ሲደርስ ቄሣሩ ዶምጥያኖስ ቅዱስ ዮሐንስ ዐመፀኞች በሚታሰሩበት ፍጥም

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol. II., pp. 318-320.

¹ Ibid.

² J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol. II, pp. 320-321; Schaff, P. History of the Christian Church, vol. II, pp. 44-45.

³ አባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፣ ገጽ 36.

በምትባል ደሴት እንዲጋዝ ስለወሰነበት ወደ ፍጥም ተወስዶ ተጋዘ። እንዲሁም በሮምና በአካባቢዋ ይኖሩ በነበሩት በብዙ ሺህ በሚቆጠሩ ክርስቲያኖች ላይ ልክ በኔርቫ ቁሣር ጊዜ የተፈጸመው ዓይነት ሥቃይና መከራ ሁሉ ተፈጽሞባቸዋል። የዶምጥያኖስ ስደት በሮም ከተማና በአካባቢዋ ብቻ የተወሰነ አልነበረም። በሌሎቹም ክፍላተ አህጉር ሁሉ በተለይም በእስያና በመካከለኛው ምሥራቅ አገሮች በታናሺቱ እስያ፣ በቢታንያና በፍልስጥኤም ጭምር ስደቱ ተባብሶ ነበር።¹ በዚህ ስደት ጊዜ ሐዋርያው ቅዱስ እንድርያስ፣ ወንጌላዊው ማርቆስና የቅዱስ ጳውሎስ ደቀመዛሙርት የነበሩት ጢሞቴዎስ፣ ዲዮናስዮስና አናሲሞስ በሰማዕትነት አርፈዋል።²

ዶምጥያኖስ ለንጉሣዊ ሥልጣኑ በመስጋት በአይሁድና በክርስቲያኖች መካከል የንጉሣውያን ቤተሰብ አባላትን እያስፈለገ እንዲገደሉ ከማዘዙም በላይ፣ አንዳንዶቹን ሮም ድረስ በማስመጣት ራሱ ይመረምራቸው ነበር። ለምሳሌ የኢየሱስ ወንድሞች ከሚባሉት አንዱ የነበረውን የይሁዳ ልጆችና የልጅ ልጆች ሮም ድረስ አስመጥቶ ሲመረምራቸው የንጉሣዊ ዙፋን ጥያቄ ምንም ስላልነበራቸው ወዲያውኑ ለቆአቸዋል።

በ96 ዓ. ም. ዶምጥያኖስ ራሱ በፖሊቲካ ምክንያት ስለተገደለ በመላው የሮም ግዛት ውስጥ ሰላም ሰፈነ። በእርሱ እግር የተተካው ኔርቫ (Nerva) የተባለው ቁሣር ወዲያውኑ የዶምጥያኖስን አቅዋም/መመሪያ ለውጦ በክርስቲያኖች ላይ የታወጀውን ስደት ሰረዘ። ወደ ግዞት የተላኩትም ወደነበሩበት እንዲመለሱ አደረገ። አውሳብዮስ እንደ ጻፈው በፍጥም ደሴት ተግዞ የነበረው ወንጌላዊው ዮሐንስ ከፍጥም ወጥቶ ወደ ኤፌሶን ሄዶ እስከ ዕለተ ሞቱ በዚያ ተቀመጠ።³ ቁሣር ኔርቫ (Nerva) ዶምጥያኖስ ያደርገው እንደ ነበረ የክርስትናን እምነት መቀበል እንደ ወንጀልና አገርን እንደ መካድ አድርጎ አልቁጠረውም።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol. II, pp. 320-321; Schaff, P. History of the Christian Church, vol. II, pp. 44-45.

² Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 45.

³ Eusebius, Ecclesiastical History, III, 20, 8. J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol. II, p. 323.

11.2 በትራይአኖስ (Trajan) ዘመን የተነሣው ስደት

ሰብአዊና ርኅሩኅ የነበረው የኔርቫ (Nerva) ግዛት ግን አጭር (ሁለት ዓመት ብቻ) ነበር። እንዲሁ በእርሱ ጊዜ የተጀመረው ሰላምም አጭር ሆነ። ትራይአኖስ (ትራጃን) በኔርቫ ምትክ በአልጋው ላይ ተተካ። ትራይአኖስ በሮማውያን ዘንድ እጅግ የተወደደና የተመሰገነ ነበር። ስለ ክርስቲያኖች ግን ከዶምጥያኖስ የተሻለ አልነበረም። እንደውም ስለ ክርስቲያኖች ያው የተሳሳተ ዕውቀት እንጂ ሌላ ጠልቆ የሚያውቀው ዕውቀት ስላልነበረው፣ ወደ ሥልጣን በወጣ በሁለተኛው ዓመት ማለት በ99 ዓ. ም. ከዚህ በፊት የቆመውን ስደት ወዲያውኑ በክርስቲያኖች ላይ አወጀ። በአዋጁ መሠረት ማናቸውም መንግሥት የማያውቃቸው ሃይማኖቶች፣ ማኅበሮችና ክበቦች በሀገሩ ውስጥ እንዲቋቋሙና እንዲሠሩ በጥብቅ ተከለከሉ። ምሥጢራዊና ዝግ ስብሰባዎችም በጥብቅ ተከለከሉ። ስለዚህ ማንም ሰው ወይም ባለሥልጣን በክርስቲያኖችና በቤተ ክርስቲያን ላይ እጁን እንዲያነሣና ሕጋዊ እርምጃ እንዲወስድባቸው መንገድ ተከፈተ። በዚህ ምክንያት የክርስቲያኖች ለአምልኮም ሆነ ለትምህርት በቤተ ክርስቲያንም ሆነ በግል የመሰብሰቢያ ቦታዎች መሰብሰብ ወንጀል ሆኖ ተቁጠረ። ክርስቲያኖች ተሰብስበው በተገኙበት ቦታ ሁሉ እየተያዙ ይገደሉ ጀመር።

ይህ ስደት በሮምና በአካባቢዋ ብቻ አልነበረም የተጠናከረው። በሌሎቹም የሮም ክፍላተ አህጉር በተለይም በፍልስጥኤም፣ በአንጾኪያ፣ በቢታንያ፣ በጳንጦስ (Pontus) እና በመቄዶኒያ (ፊልጵስዩስ) እጅግ በርትቶ ነበር። ቢታንያና ጳንጦስ በዚያን ጊዜ በቀጥታ በሮሙ ቁሣር ስር ነበር የሚተዳደሩት። ሆኖም የቁሣር እንደራሴ ሆኖ ሁለቱን አውራጃዎች የሚያስተዳድረው ፕሊኒ (Pliny the Younger) የሚባል ወጣት ገዥ ነበር። ታዲያ ገዥው ለቁሣር ትራይአኖስ (Trajan) መመሪያ በመጠየቅ በጻፈው ደብዳቤ ላይ በክርስቲያኖች ላይ የነበረውን አስተያየት ይገልጣል። በእርሱ አገላለጥ የክርስቲያኖች እምነት 1ኛ/ ከንቱና ፋይዳቢስ (superstitious) ሃይማኖት መሆኑን፣ 2ኛ/ በወንድም በሴቱም

በትልቁም በትንሹም መካከል በጣም እየተስፋፋ መሄዱን፤ 3ኛ/ በዚህም ምክንያት ወደ ጣኦት ቤተ መቅደስ የሚሄድ ሰው ፈጽሞ መጥፋቱን እንዲሁም 4ኛ/ ለሮማውያን አማልክት መስዋዕት የሚያቀርብ ሰው መታጣቱን ይገልጣል። ይህንን ሁኔታ ለማቆም እርሱ ክርስቲያኖችን በሞት ቅጣት እንደሚቀጣ ያብራራል። ትራይኦኖስ (Trajan) ግን በሰጠው መልስ 1ኛ/ ክርስቲያኖች እንዲሁ መታደን እንደሌለባቸው፤ 2ኛ/ ክርስቲያኖች ተከሰው ክርስቲያን መሆናቸው ከተመሰከረባቸው መቀጣት እንዳለባቸው፤ 3ኛ/ ነገር ግን አንድ ሰው ክርስቲያን መሆኑን ከካደና ለአማልክት መስዋዕት ደጋግሞ ካቀረበ ይቅርታ ማግኘት እንዳለበት፤ 4ኛ/ ስሙን በደበቀ ሰው የሚቀርብ ክስ ግን ተቀባይነት እንደሌለው አብራርቶ ጽፏል። ሆኖም ቄሣሩ የሰጠው መመሪያ ቀለል ያለ ቢመስልም፤ ገዢዎቹ ግን በተግባር ላይ ያዋሉት ከዚህ እጅግ የከፋ ነበር።

በዚህ ስደት ጊዜ በልዩ ልዩ ሥቃይና መከራ ለሞት የተዳረጉት አያሌ ክርስቲያኖችና የቤተ ክርስቲያን መሪዎች ነበሩ፤ ከእነዚህ ውስጥ የሚከተሉትን እንመልከት፡-

11.3 ከላይ በተነሡት ስደቶች መከራ የተቀበሉ ቅዱሳን

1. የኢየሩሳሌም ጳጳስ ቅዱስ ስምዖን

ቅዱስ ስምዖን ከጌታ ጋር ያደገ የዮሴፍ ልጅ ነበረ። ስለዚህም እንደ ወንድሙ እንደ ያዕቆብ የጌታችን የኢየሱስ ወንድም ይባል ነበር።¹ በ62 ዓ. ም. የጌታ ወንድም ይባል የነበረው ያዕቆብ ከተገደለ በኋላ የጌታችን ሐዋርያትና ደቀ መዛሙርት ተሰብስበው ከጌታ ሞትና ትንሣኤ በኋላ የኢየሩሳሌም ጳጳስ ሆኖ ምእመናንን ሲያገለግል ቆይቶ ቅዱስ ያዕቆብ በመሞቱ፤ ወንድሙን ስምዖንን የኢየሩሳሌም ጳጳስ እንዲሆን እንደመረጡት የአበው ትውፊት

¹ ማቴ. 13:55፤ ማር. 6:3።

ይናገራል።¹ ቅዱስ ጴጥሮስና ቅዱስ ጳውሎስ በኔሮን ዘመን መንግሥት ከተገደሉ በኋላና ኢየሩሳሌም በጥጦስ ከመጥፋቷ በፊት ክርስቲያኖች በቅዱስ ስምዖን መሪነት በመንፈስ ቅዱስ ትእዛዝ ኢየሩሳሌምን ትተው ከዮርዳኖስ ባሻገር ወደምትገኝ ፔላ ወደምትባል አገር ሄደው ሎጥ ከሰዶምና ገሞራ ጥፋት እንደዳነ ክርስቲያኖችም ከጥፋት ሊድኑ ችለዋል። ከኢየሩሳሌም ጥፋት በኋላ ክርስቲያኖች ተመልሰው በኢየሩሳሌምና በአካባቢዋ መኖር ጀመሩ። ከጥፋትም የተረፉት አይሁድ ወደ ክርስትና ስለገቡ የክርስቲያኖች ቊጥር እጅግ እየበዛ ሄደ።

የሮም ነገሥታት ቬስፓስያንና ዶምጥያኖስ በኢየሩሳሌምና በፍልስጥኤም ውስጥ የሚገኙት የዳዊት ዝርያዎች ሁሉ እንዲገደሉ ትእዛዝ አስተላልፈው ነበር። ቅዱስ ስምዖንም የዳዊት ተወላጅ የነበረ የኢየሱስ ወንድም ስለሚባል በዚህም አማካይነት የንጉሥ ዘር ነው ተብሎ ስለታመነ በሮማውያን ዘንድ ተፈርቶ ነበር። ስለዚህም ቅዱስ ስምዖን እጅግ ያረጀና ዕድሜውም ከ120 በላይ ሆኖ ሳለ በሮሙ ቄሣር እንደራሴ ፊት በክርስቲያንነቱና በንጉሣዊ ቤተሰብነቱ ተከሰሶ በዚህ ዕድሜው በ107 ዓ.ም. በመስቀል ተሰቅሎ እንዲሞት ተደረገ። ቅዱስ ስምዖን በኢየሩሳሌም ኤጲስቆጶስ ሆኖ ለ43 ዓመታት ያህል አገልግሏል።²

2. የአንጾኪያ ጳጳስ አግናጥዮስ (Ignatius)

የወንጌላዊው የቅዱስ ዮሐንስ ተማሪ እንደነበረ የሚነገርለት ቅዱስ አግናጥዮስ ከቅዱስ ጴጥሮስና ኤውድዮስ በኋላ የአንጾኪያ ሦስተኛ ኤጲስቆጶስ ነበር። ቅዱስ አግናጥዮስ ቤተ ክርስቲያንን በታላቅ ጥንቃቄና እንክብካቤ ያስተዳድር ስለነበር በማኅበረ ክርስቲያኑ እጅግ ተወዳጅ ነበር። በነገሠ በ8 ዓመቱ በ107 ዓ. ም. ትራይኦኖስ (ትራጃን) ወደ አንጾኪያ በመጣ ጊዜ በሰማዕትነት መሞትን በጉጉት የሚመኘው መሆኑን በድፍረት በመግለጡ ቄሣሩ

¹ Butler's Lives of Saints, vol. I, p. 193.

² Ibid. p. 194.

ሮም ተወስዶ ኮሌሲያም በተባለው የትርኢት ቦታ ለአንበሶች እንዲጣል ፈረደበት። ቅዱስ አግኖፕሮስ በአሥር ጨካኝ ወታደሮች ታጅቦ በስሚርና እና በመቄዶንያ አድርጎ ወደ ሮም ተወሰደ። በስሚርና ብዙ ክርስቲያኖችና የሀገሩ ኤጲስቆጶስ ቅዱስ ፖሊካርፖስ በታላቅ ክብርና አድናቆት ተቀበሉት። በዚያም ብዙ ጊዜ እንዲቆይ ስለተደረገ፣ ለልዩ ልዩ አብያተ ክርስቲያናት ሰባት አጫጭር መልእክታት ጽፏል። በዚያ የነበሩትም ክርስቲያኖች ተሰውሮ ከሥቃይና ከመከራ እንዲያመልጥ መላልሰው ጠይቀውት ነበር። እርሱ ግን በክርስቶስ ስም መሞትን ስለ መረጠ፣ ወደ ሮሜ ሄዶ ሰማዕትነትን ከመቀበል እንዳያስተጓጉሉት ምእመናኑን አጥብቆ ይለምናቸው ነበር። ብዙ ክርስቲያኖች ከአንጾኪያ ቅዱስ አግኖፕሮስን ለመርዳትና ሰማዕትነት ሲቀበል ለማየት በአቋራጭ ቀድመውት ሮም ደርሰው ነበር።¹ በመጨረሻም ታኅሣሥ 20 ቀን 107 ዓ.ም. ሮም ከተማ ደረሱ። በሮም የነበሩትም ክርስቲያኖች የአግኖፕሮስን ታሪክ ሰምተው በደስታ ሊገናኙት ወደ እርሱ ዘንድ ተሰብስበው መጥተው ነበር። ነገር ግን ያ ቀን አሕዛብ የሚደሰቱበት የመጨረሻ ቀን ስለነበረ በአስቸኳይ አንበሶቹ ወደሚታዩበትና ቅዱሱ ለአንበሶች ወደሚጣልበት አዳራሽ ተወሰደ። እዚያም ብዙ ሮማውያን በተሰበሰቡበት ታላቅ አዳራሽ (amphitheater) ለአንበሶች ተጥሎ በሰማዕትነት አረፈ። ስለዚህ ነው «ምጥው ለአንበሳ» ተብሎ የሚጠራው። ለአንበሳ የተሰጠ/የተጣለ ማለት ነው። ከአራዊቱም የተረፉትን አጽሞቹን አብረውትና ቀድመውት ወደ ሮም የሄዱት ክርስቲያን ወዳጆቹ ወደ አንጾኪያ ወስደው በክብር አስቀመጡት።²

3. የሮም ኤጲስቆጶስ ቀሌምንጦስ

ቀሌምንጦስ በጥንት ቤተ ክርስቲያን ዘንድ እጅግ የተከበረ ሰው ነበር። ይህ ቅዱስ የቅዱስ ጴጥሮስና የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ

¹ Butler's Lives of Saints, vol. I, p. 140.

² J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, pp. 324-325; Schaff, P. op. cit., vol. II, pp. 47-48.

መዝሙር እንደ ነበረ ይነገርለታል። ምናልባትም ቅዱስ ጳውሎስ በፊልጵስዩስ መልእክቱ (4:3) የሥራ ጓደኛዬ ብሎ የጠቀሰውና ፍላጊያን ከሚባለው ክሮም መኳንንት ቤተሰብ ክርስትናን ከተቀበሉት አንዱ ሳይሆን አይቀርም ይባላል። ቀሌምንጦስ አራተኛው የሮም ኤጲስቆጶስ (88-100 ዓ. ም.) ነበር። በቁሣር ዶምጥያኖስ ስደት ጊዜ እንዴት ከሞት እንደተረፈ አይታወቅም። በትራንያኦኖስ (ትራጃን) ስደት ጊዜ ወደ ታውሪያን ደሴት (Taurian Chersonesus) ተገዞ ስለነበር፣ በዚያው ሳለ በአንገቱ ላይ መልሕቅ ታስሮ ወደ ባሕር ውስጥ ተወርወረና ሰጥሞ በሰማዕትነት እንደሞተ ይነገራል።¹

11.4 በቁሣር ሐድሪያን ጊዜ የተነሣው ስደት

ሐድሪያን ትውልዱ ስፔናዊ ሲሆን የትራጃን ቁሣር የሥጋ ዘመዱ ነበር። ትራጃን በመጨረሻ ዘመኑ ሐድሪያንን የጉዳፊቻ ልጅ አድርጎት ስለነበር፣ ይህ ሐድሪያን ለቤተ መንግሥቱ በጣም ቅርብ መሆኑን ይገልጣል። ሐድሪያን እጅግ የተማረ፣ የተመራመረ፣ ሕግና አስተዳደር አዋቂ ሰው ነበር። ይህ ሰው የቤተ ክርስቲያን ወዳጅም ጠላትም እንደነበረ ይነገርለታል። ሆኖም ለሮም ብሔራዊ ሃይማኖት እጅግ ታማኝ በመሆኑ የአይሁድን ሃይማኖት በጣም የሚቃወም ነበር። ስለ ክርስትና ሃይማኖት ግን በመጀመሪያ ጊዜ ምንም ደንታ አልነበረውም። በኢየሩሳሌም ቤተ መቅደስ ፊለፊትና ጌታ በተሰቀለበት ሥፍራ ፊለፊት የጣዖታቱን የጁፒተርንና የቪኑስን ምስሎች በማቆሙ አይሁድንና ክርስቲያኖችን እጅግ አሳዝኗል። ቁሣር ሐድሪያን ሕዝቡ ሁሉ በክርስቲያኖች ላይ በጠላትነት እንዲነሣሡባቸው ያደርግ ዘንድ ለእስያ ክፍለ ሀገር ገዢ ትእዛዝ ከማስተላለፉም ሌላ፣ ክርስቲያኖች የሮምን ሕግ ከተላለፉ ከባድ ቅጣት እንዲቀጣቸው በጥብቅ አዘታል።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, pp. 323-324; Schaff, P. op. cit., vol. II, pp. 637-639.

በዘመኑ የተነሡት አባቶች ጽሑፍ እየጻፉ ለቤተ ክርስቲያን ጠበቆች (Apologetics) የነበሩ በጽሑፋቸው ላይ እንደጻፉት በሐድሪያን ጊዜ ብዙ ክርስቲያኖች በግፍ እንደተሠቃዩና እንደተገደሉ አትተዋል። በሮም አንዲት ታዋቂ ክርስቲያን እመቤት ከ7 ልጆቿና ከባለቤትዋ ጋር እንዲሁም ሁለት የሮም ጳጳሳት በጭካኔ እንደተገደሉ ተጽፏል።¹ ቴሌስፎሩስ የተባሉት የሮም ፖፕ በዚሁ ዘመን ነው በሰማዕትነት የሞቱት። በክርስቲያኖች ላይ ይቀርብ የነበረው ዋና ክስ የሮም ዜጎች ሁሉ የሚያመልኩአቸውን አማልክትና ቁሣሩንም ክርስቲያኖች ባለማምለካቸው የሮም ጥሩ ዜጎች አይደሉም የሚል ነበር። በዚህ ጊዜ ስደቱን በክርስቲያኖች ላይ ጭምር እጅግ ያባባሰው ባር ኮክባ (Bar Kokhba) የተባለ አይሁዳዊ በሮም ግዛት ላይ ዐመፅ አስነሥቶ ብዙ ደም በመፍሰሱ ነበር።²

11.5 በቁሣር አንቶኒኑስ ፓያስ (137-161) ዘመን የተነሣው ስደት

አንቶኒኑስ ፓያስ የሐድሪያን የጡት ልጅ ስለነበር፤ የጡት አባቱ እንደሞተ በሮም ዙፋን ላይ ተቀመጠ። አንቶኒኑስ ለሮም አማልክት በጣም ታማኝና ቀናተኛ ስለነበር ለአማልክቱ ራሱ እንደ ሊቀ ካህናት ሆኖ መሥዋዕት ያቀርብ ነበር። ስለዚህም ነበር «ጸድቅ» የሚል ቅጽል የተሰጠው።³ አንቶኒኑስ ለመጀመሪያ ጊዜ ለክርስቲያኖች በርግጥ መልካም ነገር አድርጓል። በሀገር ላይ የተፈጥሮ ችግር ማለት ረሃብ፤ በሽታ፤ ወዘተ በደረሰ ጊዜ የጣዖት አምላኪዎች አሕዛብ በክርስቲያኖች ምክንያት ነው ይህ ሁሉ የደረሰው ብለው በክርስቲያኖች ላይ ሆይ ብለው በተነሡ ጊዜ አንቶኒኑስ ጣልቃ ገብቶ ክርስቲያኖችን ብዙ ጊዜ ከሕዝብ ዐመፅና ጥቃት አድኗቸዋል። በግሪክ አገር ከተሞች በላሪሳ፤ በተሰሎንቄና

¹ Schaff, P. op. cit., pp. 49-50.

² J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol. II, pp. 327-29; Eusebius, Hist. Eccles. IV, 6.

³ Friedladender's Sittenschichte Rome (from Augustus to the Antonines), vol. III, p. 492; Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 51.

በአቴና በክርስቲያኖች ላይ የሕዝብ ዐመፅ ተነሥቶ በነበረ ጊዜ ቁሣሩ 4 ደብዳቤዎች ጽፎ ስደቱ እንዲቆም አድርጓል።¹ ሆኖም በዚሁ ቁሣር ዘመን በምሥራቅ ክፍላተ አህጉር ማለት በትንሹ እስያና በእስሚርና በክርስቲያኖች ላይ እጅግ ከባድ ስደት ተነሥቶ ብዙ ክርስቲያኖች በጭካኔ ተጨፍጭፈዋል። ከነዚሁም ውስጥ ሰማዕቱ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) አንዱ ነበር። በ155 ዓ. ም. ሌሎች 12 ክርስቲያኖች ሕዝብ በሚመለከትበት ቲአትር ለአንበሶች ተጥለዋል። ከእነርሱ አንዱ ግን እምነቱን ክዶ ለአማልክት ስለሠወደ ለቁሣሩ ምስል ስለሰገደ ሰማዕትነቱ አምልጦታል። በዚሁ በአንቶኒኑስ ዘመን መንግሥት የኢየሩሳሌም ኤጲስቆጶስ አባ ማርቆስና የሮም ፖፕ ሃይጂኑስ ከተገደለ በኋላ በምትኩ የተሾመው ፖፕ ፓይያስ ቀዳማዊ በሰማዕትነት አርፈዋል።²

ምዕራፍ 12

ከሐዋርያት በኋላ የተነሡ የቤተ ክርስቲያን አባቶች (70-140 ዓ. ም.)

ከበዓለ ሃምሳ (ጳንጠቆስቴ) በኋላ ሐዋርያትና ደቀ መዛሙርት ጌታችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ያስተማረውን ትምህርት በመላው ፍልስጥኤም፤ በመካከለኛው ምሥራቅና በአውሮፓ እስከ እስጳኝ ድረስ እጅግ የበዙ ሕዝቦችን በማስተማርና በማጥመቅ የወንጌልን ትምህርት አስፋፍተዋል። እነዚህ ቅዱሳን አበው ሐዋርያትና የጌታ ደቀ መዛሙርት የቅዱሳን ሐዋርያት ደቀ መዛሙርት የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍትን በመንፈስ ቅዱስ አጋዥነት ጽፈው ለክርስቶስ ቤተ ክርስቲያን ታላቅና ዘለዓለማዊ ቅርስ

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol. II, pp. 329-330; Eusebius, Ecclesiastical History, IV, 26, 10.

² J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol. II, pp. 330.

አቆይተው ከዚህ በፊት ለተነሡት፤ አሁንም ወደፊትም ለሚነሡት ምእመናን ታላቅ አገልግሎት አበርክተዋል። ከሐዋርያት በኋላ የተነሡና የሐዋርያትን ፈለግ በመከተል ከአንደኛው ምእት መጨረሻ አንሥቶ እስከ ሁለተኛው ምእት ዓመት መጨረሻ ድረስ የተነሡ ከሐዋርያትና ከጌታ ደቀ መዛሙርት የተማሩ አባቶችና መምህራን እንደ ሐዋርያት ሁሉ ምእመናንን እያስተማሩና ከስሕተት እየጠበቁ፤ በየጊዜው የተነሡትን መናፍቃንንም በመቃወም በቃል ብቻ ሳይሆን መጻሕፍትንም እየጻፉ በጊዜያቸው ለነበረችው፤ አሁንም ወደፊትም ለምትኖረው ቤተ ክርስቲያን ታላቅ አገልግሎት ያበረክቱ አባቶች ናቸው። በእነዚህ አባቶች አማካይነት ነው የክርስትና ሃይማኖት በመካከለኛው ምሥራቅ፤ በግሪክ አገርና በሮም በሰፊው ሊስፋፋ የቻለው። በእነሱ ዘመን በክርስቲያኖች ላይ አሰቃቂ ስደትና ሥቃይ ተነሥቶ ስለነበር፤ በዚህ ምክንያት ክርስቲያኖች ተስፋ እንዳይቆሙና ከእምነታቸው እንዳይናወጡ ይመክሩአቸውና ያጽናኟቸው ነበር። እነዚህም ከሐዋርያት በኋላ የተነሡ አባቶች ብዙዎቹ የሐዋርያት ደቀ መዛሙርት እንደነበሩ ይታመናል። እነዚህ ከሐዋርያት በኋላ የተነሡ አባቶች የሚከተሉት ናቸው፡- 1ኛ/ የሮም ኤጲስቆጶስ ቀሌምንጦስ (88?-100?)፤ 2ኛ/ የአንጾኪያ ኤጲስቆጶስ አግናጥዮስ (110-117)፤ 3ኛ/ የአዝሚርና ኤጲስቆጶስ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) (110-117)፤ 4ኛ/ ፓፒያስ 5ኛ/ መልእክተ በርናባስ እና 6ኛ/ ሔርማስ ኖላዊ (110-140) ናቸው።

12.1 የሮም ኤጲስቆጶስ ቀሌምንጦስ (88?-100?)

ከዚህ በላይ እንደተገለጸው ቀሌምንጦስ በጥንት ቤተ ክርስቲያን ዘንድ እጅግ የተከበረ አባት ነበር። የቅዱስ ጴጥሮስና የቅዱስ ጳውሎስ ደቀ መዝሙር እንደ ነበረም ይታመናል። ምናልባትም ቅዱስ ጳውሎስ በፊልጶስቶስ መልእክቱ (4:3) የሥራ ጓደኛዬ ብሎ የጠቀሰው ይህ ቀሌምንጦስ ሳይሆን አይቀርም ይባላል። አንዳንድ ሊቃውንት ደግሞ ፍላጪያን ከሚባለው ከሮም መኪንንት ቤተሰብ መካከል ክርስትናን ከተቀበሉት ቀሌምንጦስ አንዱ ሳይሆን አይቀርም ይላሉ። ወደ ሮም የጻፈው ደብዳቤ

ሲመረመር ቀሌምንጦስ ጥልቅ የሆነ የሰብዓ ሊቃናት (Septuagint) ብሉይ ኪዳን ዕውቀት እንደነበረው ስለሚያስረዳ፤ በሮም ከነበሩት የአይሁድ ቤተሰብ የተወለደና በኋላ ግን ምናልባትም በጳውሎስ ወደ ክርስትና የተመለሰ አይሁዳዊ እንደነበረ ይገመታል።¹ ቀሌምንጦስ ጠንካራ ክርስቲያን ስለነበረ፤ በ88 ዓ. ም. ላይ የሮም ቤተ ክርስቲያን አራተኛ ኤጲስቆጶስ (ፖፕ) ሆኖ ተሾሟል። ሆኖም ስንተኛ የሮም ኤጲስቆጶስ እንደሆነ ትውፊቶች የለያያሉ። አንዳንዶች የቅዱስ ጴጥሮስ ተከታይ ነው ሲሉ፤ ሌሎች ሦስተኛ ነው ይላሉ። ሌሎች ደግሞ አራተኛ ነው ይላሉ።² አንድ ሌላ የሮም ትውፊት እንደሚለው ቅዱስ ቀሌምንጦስ በጣም የተማረ ሮማዊ እንደነበረና በአሕዛብ ዕውቀትና እምነት ስላልረካ ወደ ፍልስጥኤም ሄዶ ከቅዱስ ጴጥሮስ ጋር ተዋውቆ በቅዱስ ጴጥሮስ ወደ ክርስትና እንደተመለሰ፤ ከዚያም ከጴጥሮስ ጋር ወደ ሮም ተመልሶ እንደመጣ ይናገራል። በሮም ቤተ ክርስቲያን ላይም የእርሱ ተከታይ ኤጲስቆጶስ እንዲሆን የሾመው ራሱ ቅዱስ ጴጥሮስ ነው ይላል።³ ይህ ትውፊት እምብዛም ተቀባይነት የለውም።

ቅዱስ ቀሌምንጦስ በትራይኦኖስ (ትራጃን) ስደት ጊዜ በጥቁር ባሕር ታውሪያን ደሴት (Taurian Chersonesus) ተግዞ ስለነበር፤ በዚያው ሳለ በአንገቱ ላይ መልእክቅ ታስሮ ወደ ባሕር ውስጥ ተወርውሮ በሰማዕትነት እንደሞተ ይነገራል።⁴

የቀሌምንጦስ ደብዳቤዎች

የሮሙ ኤጲስቆጶስ ቀሌምንጦስ ጽፏቸዋል ተብለው የሚታመንባቸው ሁለት መልእክቶች አሉ። 1ኛው መልእክት በግሪክኛ ቋንቋ ለቆሮንቶስ ቤተ ክርስቲያን የተጻፈ ነው።

¹ Bishop Lightfoot, *St. Clement of Rome*, London, 1877, p.265; Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 638.

² Schaff, P. op. cit., vol. II. P. 638.

³ Ibid, pp. 638-639.

⁴ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, pp. 323-324; Schaff, P. op. cit., vol. II, pp. 637-639.

በመልእክቱ ውስጥ ግን መልእክቱን ማን እንደጻፈው አልተገለጸም። መልእክቱ በደፈናው «ከሮም ቤተ ክርስቲያን ዘእግዚአብሔር ወደ ቆሮንቶስ ቤተ ክርስቲያን ዘእግዚአብሔር» ብቻ ነው የሚለው። ሆኖም የጥንት ቤተ ክርስቲያን አበው ሁሉም ይህን መልእክት ቅዱስ ቀሌምንጦስ እንደጻፈው ይናገራሉ። ከዚህም ሌላ በላቲን፣ በሶርያና በግእዝ የታጻፉት እነዚህ መልእክታት በመጀመሪያው ላይ «ከቅዱስ ቀሌምንጦስ የተጻፈ» የሚል አለ።¹ ይህ መልእክት ወደ ቆሮንቶስ ቤተ ክርስቲያን የተላከው ቀላውዴዎስ (Claudius Ephebus), ቫሌሪያስ ቢቶን (Valerius Biton) እና ፎርቱናቱስ (Fortunatus) በተባሉ ሦስት ምእመናን ነው።

የቀሌምንጦስ መልእክት በጥንት ቤተ ክርስቲያን ዘንድ እጅግ ተወዳጅ ስለነበረ ወዲያውኑ ወደ መላ የምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት ተሰራጭቶአል። ጥንት የተነሡ የቤተ ክርስቲያን አባቶች ሁሉ በመጻሕፍቶቻቸው ሁሉ ላይ ይህንን መልእክት እያወደሱ ጽፈዋል። ይህ መልእክት ለጊዜው ጠፍቶ ነበር፤ በኋላ ግን «ለአስክንድርያ የመጽሐፍ ቅዱስ ኮዴክስ» (Alexandrian codex of the Bible) ውስጥ ተገኘ። በኋላ ግን ሁለቱንም መልእክታት የያዘ የብራና መጽሐፍ በአንድ የቀስጥንጥንያ ገዳም ውስጥ ተገኝቶ በ1875 ዓ. ም. ታትሟል።

የቀሌምንጦስ የመጀመሪያው መልእክት የጥንት የቤተ ክርስቲያን አባቶች ከጻፏቸው መጻሕፍት ሁሉ እጅግ የላቀና ጠቃሚ መልእክት ነው። መልእክቱም የተጻፈበት ዋና ምክንያት አስቀድሞ በቆሮንቶስ ምእመናን መካከል የነበረውን ብጠብጥና መለያየት ሐዋርያው ቅዱስ ጳውሎስ በጻፈላቸው መልእክቱ² በሰጣቸው ምክርና ተግሣጽ አብርዶት የነበረው በቀሌምንጦስ ዘመን ተባብሶበት ስለነበር ምእመናኑ በቤተ ክርስቲያን መሪዎችና በካህናቱ ላይ ተነሣሥተው ከሥልጣንም አውርደዋቸው ነበርና ይህንን ብጥብጥና ሁከት ለማብረድ ነበር ይህ መልእክት የተጻፈው። የቅዱስ ጴጥሮስንና የቅዱስ ጳውሎስን አርአያ በመከተል ይህንን ብጠብጥና

ሁከት በሰላም፣ በፍቅርና በአንድነት መንፈስ እንዲያበርዱት በጥብቅ አሳስቧቸዋል። ምክሩና ተግሣጹ ሁሉ ከብሉይና ከሐዲስ ኪዳን በተወጣጡ ጥቅሶች የተደገፉ ነበር።

በመልእክቱ ላይ ቀሌምንጦስ 1ኛ/ ስለ ቅድስት ሥላሴ ማለት ስለ እግዚአብሔር አብ፣ ስለ እግዚአብሔር ወልድና ስለ እግዚአብሔር መንፈስ ቅዱስ በሚገባ ያስተምራል። 2ኛ/ ስለ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ አምላክነትና መለኮታዊ ክብር ያብራራል። 3ኛ/ ጽድቅ በእግዚአብሔር ጸጋ ቅድስና ደግሞ በመንፈስ ቅዱስ ረድኤት እንደሚገኝ ያስረዳል። 4ኛ/ በአጠቃላይ የቀሌምንጦስ የነገረ መለኮት ትምህርት የቅዱስ ጳውሎስን ትምህርት ይመስላል። ቀሌምንጦስ እንደ ቅዱስ ጳውሎስ ሰው የሚጻድቀው በሥራ ሳይሆን በእምነት ብቻ መሆኑን አበክሮ ይናገራል።¹ ከሐዋርያው ዮሐንስ ቀጥሎ ቅዱስ ቀሌምንጦስ ስለ ፍቅር የሚሰጠው ትምህርት በጣም የላቀ ነው። 5ኛ/ ስለ ቤተ ክርስቲያን አገልጋዮች ካህናት ሲናገር ሥልጣን ክህነት ከጌታና ከሐዋርያት የመጣ መሆኑን በማብራራት ምእመናን ተገቢውን አክብሮት ለካህናት እንዲሰጡ ይመክራል።

የመጀመሪያው መልእክት ስለ ታሪክም ጠቀሜታ አለው። ቅዱስ ጴጥሮስ በሮም ከተማ ያስተምር እንደነበር፣ ቅዱስ ጳውሎስ ደግሞ ስጳኝ ድረስ ሄዶ እንዳስተማረና፣ ሁለቱም ሐዋርያት በኔሮን ሰደት ጊዜ በሮም ከብዙ ክርስቲያኖች ጋር በሰማዕትነት እንደ ሞቱ በግልጽ ያትታል።

2ኛው መልእክት ግን ይዘቱንና የአጻጻፉን ዘይቤ ሲመለከቱት ፈጽሞ መልእክት (ደብዳቤ) አይመስልም። ይዘቱ በብዙ አቅጣጫ ለምእመናን በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የሚሰጥ ስብከት ነው። ስለ ንስሐ፣ ስለ ክርስቲያናዊ ኑሮ፣ ትንሣኤ ሙታን ስለመኖሩ ወዘተ ትክክለኛ ትምህርት ይሰጣል። ስለ ክርስቶስም የሚናገረው ትምህርት ትክክለኛና አርቶዶክሳዊ ነው፤ «ክርስቶስ በሕያዋንና በሙታን ላይ የሚፈርድ አምላክ ነው፤» ይላል።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit. vol II. Pp. 341-343.

² 1ኛ 1:10-17; 6:1-11; 12:12-30።

¹ Schaff, Philip, History of the Christian Church, vol. II, pp. 643-644.

በአጠቃላይ ሁለቱም የቀሌምንጦስ መልእክቶች በጥንት አብያተ ክርስቲያናት ዘንድ እጅግ የተወደዱና የተከበሩ ስለ ነበር፤ በተለይ የመጀመሪያው መልእክት በእየዕለተ ሰንበቱ በተለይም በቆሮንቶስ ቤተ ክርስቲያን ሁልጊዜ ይነበብ ነበር። ከላይ የተጠቀሱት ሁለቱ መልእክታት ይዘታቸውና ትምህርታቸው ከሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ጋር ተመሳሳይ ስለሆኑና በእስክንድርያው የመጽሐፍ ቅዱስ መድበል (Alexandrian codex of the Bible) ውስጥም ስለተገኙ አንዳንድ ቤተ ክርስቲያኖች የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ጭምር ከሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ጋር አስተካክለው ይቀበሏቸዋል።

ሁለተኛውን መልእክት ግን አንዳንድ አብያተ ክርስቲያናት በተለይም ፐሮቴስታንቶች እውነተኛ በቀሌምንጦስ የተጻፈ መሆኑን ይጠራጠራሉ። እንዲሁም መናፍቃን በቀሌምንጦስ ስም የጻፏቸው አዋልድ መጻሕፍት ስለሚገኙ አብያተ ክርስቲያናት ሁልጊዜ በጥንቃቄ ይመለከቷቸዋል።

12.2 የኤፌሶን ኤጲስቆጶስ አግኖፕዮስ (Ignatius)

የጥንት ቤተ ክርስቲያን ለቅዱስ አግኖፕዮስ «ቴኦፎሮስ» የሚል ቅጽል ሰጥተዋለች። «ቴኦፎሮስ» በግሪክኛ ሁለት ትርጉም አለው። አንዱ ትርጉም ጭረቱ ሁለተኛው ፊደል ላይ ከሆነ «ለባሴ እግዚአብሔር» (እግዚአብሔርን የለበሰ/የተሸከመ) ማለት ነው። ሁለተኛው ትርጉም ደግሞ ጭረቱ ሦስተኛው ፊደል ላይ ከሆነ «እግዚአብሔር የተሸከመው» ማለት ነው። በብዙ አብያተ ክርስቲያናት ትውፊት መሠረት በማቴዎስ ወንጌል ምዕራፍ 18 እንደ ተጻፈው የጌታ ሐዋርያት ከሁላችን ማን ይበልጣል እየተባባሉ በሚነጋገሩበት ጊዜ ጌታችን ኢየሱስ ችግራቸውን ለመፍታትና ትሕትናንም ለማስተማር በአጠገቡ የነበረውን አንድ ሕፃን ልጅ በእቅፉ ተሸክሞ «እንደዚህ ሕፃን ካልሆናችሁ መንግሥተ ሰማያትን አትወርሱም» ብሏቸዋል። ያ ሕፃን አግኖፕዮስ ነው ተብሎ

ይታመናል። ስለዚህ ነው አግኖፕዮስ «እግዚአብሔር የተሸከመው» የተባለው።

ዳግመኛ አግኖፕዮስ የወንጌላዊው የቅዱስ ዮሐንስ ተማሪ እንደነበረ ብዙ የጥንት አብው ይናገራሉ። ቅዱስ አግኖፕዮስ ከቅዱስ ጴጥሮስና ከኤውድዮስ በኋላ የአንጾኪያ ቤተ ክርስቲያን ሦስተኛ ኤጲስቆጶስ ነበር። ቤተ ክርስቲያንን በታላቅ ጥንቃቄና እንክብካቤ ያስተዳድር ስለነበር በማኅበረ ክርስቲያኑ እጅግ ተወዳጅ ነበር። በ107 ዓ. ም. የሮሙ ቄሣር ትራጋያክሰስ (ትራጃን) ወደ አንጾኪያ በመጣ ጊዜ በሰማዕትነት መሞትን በጉጉት የሚመኘው መሆኑን በድፍረት በመግለጡ ቄሣሩ ሮም ተወስዶ ኮሌሲያም በተባለው የትርኢት ቦታ ለአንበሶች እንዲጣል ፈረደበት። ቅዱስ አግኖፕዮስ እጅግ ጨካኞች በነበሩ አሥር ወታደሮች ታጅቦ በባሕርና በየብስ እየተጓዙ በጢሮአዳ፤ በስሚርና እና በመቄዶንያ አድርጎ ወደ ሮም ተወሰደ። ወታደሮቹ በሮም በኮሌሲያም የሚታየው የአንበሶች ትርኢት የተወሰነ ጊዜ ስለነበረ፤ ያ ጊዜ ከማለፉ በፊት እንዲደርሱ ተቻክለው ነበር። አግኖፕዮስም በዚሁ ተስማምቶ ከእነሱ ጋር ይቻኮል ነበር።¹ በስሚርና ብዙ ክርስቲያኖችና የሀገሩ ኤጲስቆጶስ ቅዱስ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) በታላቅ ክብርና አድናቆት ተቀበሉት። ፖሊካርፖስ ቅዱስ አግኖፕዮስ የታሰረበትን እግርብረት ጎንበስ ብሎ ሲስም በአንጾኪያ የነበረችውን ቤተ ክርስቲያን እንዲጠብቅለት አደራ ሰጥቶታል።² በስሚርና እና በመቄዶንያ የነበሩትም ክርስቲያኖች ቅዱስ አግኖፕዮስ ተሰውሮ ከሥቃይና ከመክራ እንዲያመልጥ መላልሰው ለምነውት ነበር። እርሱ ግን በክርስቶስ ስም መሞትን ስለ መረጠ፤ ወደ ሮሜ ሄዶ ሰማዕትነትን ከመቀበል እንዳያስተጓጉሉት ምእመናኑን አጥብቆ ይለምናቸው ነበር። በመጨረሻም ታኅሣሥ 20 ቀን 107 ዓ.ም. ወደ ሮም ተወስዶ ብዙ ሮማውያን ሞት የተፈረደባቸው ክርስቲያኖች ለአንበሶች ተጥለው ከአንበሶች ጋር ሲታገሉ እያዩ ለመደሰት በተሰበሰቡበት ታላቅ አዳራሽ (amphitheater) ለሁለት ታላላቅ

¹ Butler's Lives of Saints, vol. I, Burns & Oates, London, 1956, pp. 220-222.

² Ibid.

አንበሶች ተጥሎ በሰማዕትነት አረፈ። ስለዚህ ነው «ምጥው ለአንበሳ» ተብሎ የሚጠራው። ለአንበሳ የተሰጠ/የተጣለ ማለት ነው። ከአራዊቱም የተረፉትን የቅዱሱን አጽሞች አብረው ወደ ሮም የሄዱት ወዳጆቹ ክርስቲያኖች ወደ አንጾኪያ ወሰደው በክብር አስቀመጡት።¹

የአግናጥዮስ መልእክታት

ቅዱስ አግናጥዮስ ወደ ሮም ሲወሰድ ጠባቂዎቹ አሥሩ ወታደሮች በመንገድ ላይ ሳሉ በጢሮኦዳና በስሚርና ከአስረኛው ጋር ብዙ ጊዜያት እንዲቆዩ ስለተደረገ፣ ለልዩ ልዩ አብያተ ክርስቲያናት ማለት 1ኛ/ ለኤፌሶን፣ 2ኛ/ ለማግኒስያ፣ 3ኛ/ ለትራሊያን፣ 4ኛ/ ለሮም፣ 5ኛ/ ለፊላደልፊያ፣ 6ኛ/ ለስሚርና እና 7ኛ/ ለኤጲስቆጶስ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) ሰባት አጫጭር መልእክታት ጽፏል። የመጀመሪያዎቹን አራቱን መልእክታት የጻፈው በስሚርና እያለ ሲሆን፣ የመጨረሻዎቹን ሦስቱን ግን በጢሮኦዳ ሳለ ነው የጻፋቸው።² ቅዱስ አግናጥዮስ በመልእክቶቹ ሁሉ 1ኛ/ ክርስቲያኖች በዚያ የሰደት ዘመን ሥቃዩንና መከራውን ታግሠውና በእምነታቸው ጸንተው እንዲኖሩ አጥብቆ ይመክራቸዋል ያጽናናቸዋል። 2ኛ/ ስለ ጵጵስና ሥልጣንና ክብር፣ እንዲሁም ስለ ሦስቱ ማዕርጋተ ክህነት አብራርቶ ጽፏል። 3ኛ/ በዘመኑ የነበሩትን ዶኬቲክስ ወይም ግኖሰቲክስ የተባሉ የእግዚአብሔር ወልድን አማናዊ ሥጋዊ (እግዚአብሔር ወልድ በአማን ሰው መሆኑን) የሚክዱ መናፍቃንን በመቃወም ስለ ኢየሱስ ክርስቶስ አምላክነት አጥብቆ በመልእክቶቹ ይመሰክራል። እነዚህ መናፍቃን (ዶኬቲክስ) እግዚአብሔር ወልድ በምትሆኑት (በማስመሰል) ሰው ሆነ፣ በላ፣ ጠጣ፣ በምትሆኑት ተሠቃዩ፣ ተሰቀለ፣ ሞተ፣ ተነሣ፣ ይሉ ስለነበር፣ እነዚህን በመቃወም ቅዱስ አግናጥዮስ እግዚአብሔር ወልድ በእውነት ሰው እንደሆነ፣ በእውነት እንደ በላ እንደ ጠጣ፣ በእውነት እንደ ተሠቃዩ፣ እንደ ተሰቀለ፣ እንደ ሞተ፣ ከሙታንም ተለይቶ እንደ

ተነሣ በመልእክታቱ እንደሚነበብ አበክሮ አስተምሯል። 4ኛ/ እነዚህ መናፍቃን በምሥጢረ ቊርባን የሚቀርበው ሥጋና ደም በእውነት የክርስቶስ ሥጋና ደም መሆኑን ስለማያምኑ ወደ ሥጋ ወደሙ እይቀርቡም ነበር። አግናጥዮስ በመልእክታቱ ናምሥጢረ ቊርባን የሚቀርበው እውነተኛ (ዘበአማን) የክርስቶስ ሥጋና ደም መሆኑን ያስተምራል።

12.3 የእዝሚርና ኤጲስቆጶስ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) (110-117)

ቅዱስ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) ከሐዋርያት በኋላ ከተነሡት አባቶች እጅግ የታወቀ አባት ነው። ቅዱስ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) ኢየሩሳሌም ከመጥፋቷ ከአንድ ዓመት በፊት በ69 ዓ. ም. ነው የተወለደው። ፖሊካርፖስ ከልጅነቱ ጀምሮ በኤፌሶን ከወንጌላዊው ከዮሐንስ ጋር የኖረና የእርሱም ተማሪ ሆኖ ከእርሱ ብዙ የተማረ ነበር። ፖሊካርፖስ የቅዱስ ዮሐንስ ተማሪ ብቻ ሳይሆን የቅርብ ወዳጁም እንደ ነበር ይነገራል። እንዲሁም ቅዱስ አግናጥዮስም የወንጌላዊው ዮሐንስ ተማሪ ስለ ነበር፣ ፖሊካርፖስ ምንም እንኳ ታናሽ ቢሆንም የአግናጥዮስ የትምህርት ታናሽ ጓደኛው እንደ ነበርና ከእርሱም ብዙ እንደ ተማረ የጥንት አባቶች ይናገራሉ።¹ ቅዱስ ፖሊካርፖስ የሊዮን (Lyons) ኤጲስቆጶስ የኢሪኔዎስ መምሕር ስለነበር፣ ኢሪኔዎስ ለወዳጁ በጻፈው ደብዳቤ ላይ መምሕሩ ቅዱስ ፖሊካርፖስ የአበው ሐዋርያትን ትውፊት ጠብቆ እንደኖረና ከትውፊቱም መራቅ እንደማይገባ አጥብቆ ያስተምር እንደ ነበር ጽፏል። ቅዱስ ፖሊካርፖስ እጅግ የተማረ ብቻ ሳይሆን በጣምም መንፈሳዊ ሰው ስለነበር፣ መምህሩ ቅዱስ ዮሐንስ ራሱ ፖሊካርፖስን የስሚርና (የሰምረኔስ)² ኤጲስቆጶስ አድርጎ ሾሞታል።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, pp. 324-325; Schaff, P. op. cit., vol. II, pp. 47-48.

² Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 656; Butler's Lives of Saints, vol. I, p. 222.

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, pp. 52, 664-667.

² በሮማውያን ግዛት ጊዜ ሰምረኔስ ከሮም ወደ ምሥራቅ የሚሄደው ዋና መንገድ ላይ የምትገኝና ጥሩ ወደብ የነበራት ታላቅ ከተማ ነበረች፤ ቅ. ል. ክ. በ195 ላይ

በዚህ ሹመት እንዳለ በዚያን ጊዜ ከነበሩት አብያተ ክርስቲያናት ጋር ጥብቅ ግንኙነት ነበረው። በዚያን ጊዜ አብያተ ክርስቲያናት የፋሲካን በዓል በተለያዩ ቀን ያከብሩ ስለነበር ይሄ ጉዳይ በጣም አሳስቦት በጉዳዩ ከሮሙ ኤጲስቆጶስ አኒሴጦስ ጋር ለመወያየት በ154 ዓ. ም. ላይ ወደ ሮም ሄዶ ነበር። በጉዳዩ ግን ከሮሙ ኤጲስቆጶስ ጋር አልተስማሙም። ባይስማሙም እንኳ ቅዳሴ አብረው ቀድሰውና ሥጋ ወደሙ አብረው ተቀብለው በሰላም ተለያይተዋል።¹ በሮም ሳለ ፖሊካርፖስ ከአደገኛው ግኖስቲክ መናፍቅ ማርክዮን (Marcion) ጋር በተገናኘ ጊዜ ማርክዮን ፖሊካርፖስን «ታውቀኛለህ?» ብሎ ሲጠይቀው «የሰይጣንን የበኩር ልጅ በሚገባ አውቀዋለሁ» ብሎ በታላቅ ጥላቻ መልሶለታል።² ይህም አነጋገር መምህሩ ቅዱስ ዮሐንስ በአስተማረውና በጻፈው ላይ የክርስቶስን አምላክነትና ፍጹም ሰው መሆኑን የማያምነውን «ሰላምታ አትስጡት» ብሎ በአዘዘው መሠረት ነው።

በዚያን ዘመን በሰምረኔስ (Smyrna) የአይሁድ ኅብረተሰብ በብዛት ስለነበሩና በክርስቲያኖች ላይ የነበራቸው ጥላቻ ስለተባባሰ፣ በአይሁድ አነሳሽነት ሮማውያን በክርስቲያኖች ላይ ታላቅ ስደት እንሥተው ነበር። ፖሊካርፖስ ሮምን በጉብኝ በዓመቱ በ155 ዓ. ም. ተይዞ ሥቃይ ወደሚቀበልበት ቦታ ተወሰደ። ስታቲያስ ኳድራቱስ (Statius Quadratus) የተባለው ሮማዊ ገዥ ምሕረት ይደረግለት ዘንድ ክርስቶስን እንዲክድና እንዲሳደብ ደጋግሞ በጠየቀው ጊዜ፣ በመጨረሻ «ክርስቶስን 80 ዓመት ሙሉ ሳገለግለው አንድ ቀን እንኳ ክፉ ነገር ያላደረግብኝን ጌታዬንና መድኃኒቴን ፈጽሞ አልክደውም» ሲል መለሰለት። ቀጥሎ ገዥው «ለወጣትነት ዕድሜህ አስብለት። ቂሣርን ጌታ ብለህ ተቀበልና ለምስሉ ዕጣን ዕጣን፣ እኔም ከዚህ ሥቃይ አድንሃለሁ!» ቢለው አሻፈረኝ አለ። ገዥውም «በእሳት እኮ ነው የምትቃጠለው!» ብሎ

ቢያስፈራራው፣ «አሁን ነድዶ ከጥቂት ጊዜ በኋላ የሚጠፋውን እሳት ነው የምትለው? ለዘለዓለም የማይጠፋውን ለጋጢአተኞች የተዘጋጀውን እሳት ማሰብ አለብህ» በማለት ወደሚሠቃይበት ቦታ ቀጥ ብሎ ሄደ።¹ በዚህ ጊዜ ሰው ሁሉ እየሰማ ከሰማይ «ፖሊካርፖስ! አይዞህ በርታ! እንደዚህ ወንድ ሁን!» የሚል ድምፅ በእሱ ብቻ ሳይሆን እዚያ በተሰበሰበው ሕዝብ ሁሉ ጆሮ ተሰማ።² የተዘጋጀለትም ቅጣት ሕዝብ በተሰበሰበበት በሰምረኔስ የስፖርት ስቴድዮም በሕይወቱ በእሳት መቃጠል ነበር። በዚያ ተሰብስቦ የነበረው ሕዝብ ሁሉ በተለይም አይሁድ የሚቃጠልበትን እሳት አዘጋጁ። መጀመሪያ ጸሎት እንዲጻልይ ጠይቆ በክርስቶስ ስም ይህንን ሥቃይና መከራ ለመቀበል ዕድል ስለሰጠው እግዚአብሔርን አመስግኖ እንጨቱ በዙሪያ ወደ ተደረደረበት ውስጥ ቀጥ ብሎ ገባ፤ ወዲያውኑ እሳቱ ተያይዞ ተቀጣጠለ። ሰውነቱ ሲቃጠል ከእሳቱ ይወጣ የነበረው ሽታ ዕጣን ዕጣን ወይም ሽቶ ሽቶ ነበር የሚሸተው። ወዲያውኑ አንድ ወታደር ዘሎ የቅዱሱን አካል በጦር ወጋው። ከሰውነቱም የወጣው ደም እሳቱን በሙሉ አጠፋው። እንደገና እሳቱን አያይዘው አቃጠሉት። ምእመናን አጥንቶቹን ሰብስበው እንደ ክቡር ዕቃ በክብር በቤተ ክርስቲያን አስቀመጡት።

የፖሊካርፖስ ደብዳቤ (መልእክት)

ቅዱስ ፖሊካርፖስ በአካባቢው በትንሹ እስያ ውስጥ ለሚገኙ አብያተ ክርስቲያናት ብዙ መልእክቶች ጽፎ ነበር። አብዛኞቹ ጠፍተው፣ ለፊልጵስዩስ ቤተ ክርስቲያን የጻፈው መልእክት ብቻ ነው የተገኘው። ይህ መልእክት 14 አጫጭር ምእራፎች አሉት። ይህ መልእክት ለምእመናን ብዙ ጠቃሚ መልእክቶችን የያዘ ነው። በአጠቃላይ መልእክቱ 1ኛ/ ስለ ክርስቲያናዊ ሕይወት፣ 2ኛ/ ስለ ሰላምና ፍቅር፣ ስለ ምጽዋትም፣ 3ኛ/ ስለ ትዕግሥትና ተግባር ስለ መሥራት፣ 4ኛ/ ክርስቲያኖች

ሮም እንደ አምላክ ሆና የምትመለከቡት Dea Roma የምትባል ጣዖት በሰምረኔስ ቆሞላት ነበር።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II. P. 363.

² Schaff, P op. cit., vol. II., p. 484; Butler's Lives of Saints, vol. I, p. 167.

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II. P. 365; Butler's Lives of Saints, vol. I, pp. 168-169.

² Butler's Lives of Saints, vol. I, p. 169.

ለጠላቶቻቸውና ለሚያሳድዱአቸው ጭምር ተግተው እንዲጸልዩ፤ 5ኛ/ ለእናቶችና ለመበለቶች፤ ለባልና ሚስቶች፤ ለወጣቶችና ለደናግል ጠቃሚ ምክር ይሰጣል። 6ኛ/ ለዶኬቲክና ግኖስቲክ መናፍቃን የሚያስጠነቅቅ ምክር የሰጣል። በሰጠውም ትምህርት ከቅዱስ ጳውሎስና ከሐዋርያው ከቅዱስ ዮሐንስ መልእክቶች ቃል በቃል እየጠቀሰ ነው ያስተማረው።¹

12.4 ፓፒያስ

ፓፒያስ የወንጌላዊው የዮሐንስ ደቀ መዝሙር ነበር። ቅዱስ ፖሊካርፖስ (አቡሊካርዮስ) የወንጌላዊው የዮሐንስ ደቀ መዝሙር በነበረበት ጊዜ ፓፒያስም እዚያው ስለነበረ ከፖሊካርፖስ ጋር የቅርብ ወዳጆች ነበሩ። ፓፒያስ የተወለደው በ70 ዓ. ም. ስለነበረ፤ የጌታችንን ደቀ መዛሙርት አብዛኛዎቹን እንደሚያውቃቸው ይገመታል። ፓፒያስ እጅግ ሃይማኖተኛና ጻድቅ አባት ነበር። የቅዱሳት መጻሕፍት ችሎታውም እጅግ የላቀ ነበር። ለአባቶች ትውፊት ታላቅ አክብሮት ስለነበረው ከአበው ሲወርድ ሰዋረድ የመጣውን ትምህርትና ትውፊት ሁሉ ቃል በቃል ይከተል ነበር። የጌታ ሐዋርያትና ደቀመዛሙርት በጽሑፍ ካስተላለፉት ትምህርት ሌላ በቃል ያስተማሩአቸው አያሌ ጠቃሚ ትምህርቶች እንዳሉ ፓፒያስ አበክሮ ያምናል።²

የፓፒያስ ጽሑፎች

ፓፒያስ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ተናግሯቸዋል የተባሉትን ከጌታ ተከታዮችና ከጥንት አባቶች በቃል ተላልፈዋል/ተነገረዋል የተባሉትን ንግግሮችና ትውፊቶች በአምስት ትላልቅ ክፍሎች ሰብስቦ «የጌታ ንግግሮች ማብራሪያ» በሚል ርእስ ጽፎ አስቀምጦ ነበር። ይህ መጽሐፍ እስከ 13ኛው ምእት ዓመት ድረስ ነበረ።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II. P. 361-362; Schaff, P. op. cit. pp.666-667.

² Schaff, P. op. cit., vol. II, p.694-695.

ከዚያ ወዲህ ግን ከጥቂት ቀንጽል ወይም ቀጠፋ በስተቀር ጠፍቷል። ከዚህ ጠቃሚ መጽሐፍ ውስጥ በእሪኔዎስ መጽሐፍና በአውላብዮስ የታሪክ መጽሐፍ ውስጥ በጣም ጠቃሚዎች የሆኑት ምንባቦች ተጠቅሰው (ቀጠፋዎች) ይገኛሉ። ሆኖም ይህ ጽሑፍ ሙሉው በሱሪስት ወይም በአርመንኛ ቅጅ እንደሚገኝ ይገመታል።¹

ፓፒያስ ስለ ቅዱሳት መጻሕፍት ያለው ዕውቀት፤ ስለ ምስጢረ ሥጋዊና በአጠቃላይ ስለ ትምህርተ ሃይማኖት ያለው አመለካከት በአብዛኛው ደህና ሆኖ ሳለ፤ ስለ ክርስቶስ ዳግም ምጽኦት ግን የሺህ ዓመትኛ ትምህርትን (chiliasm or millenarianism) ይከተላል። ይህ በአይሁድ ትምህርት ተስቦ ሳይሆን ይህ ከክርስቶስ ልደት በኋላ በሁለተኛው ምእት ዓመት ብዙዎች የቤተ ክርስቲያን አባቶች የሚከተሉት ትምህርት ነበር።

ፓፒያስ በክርስቲያኖች ዘንድ እጅግ ተወዳጅነት ስለነበረው በፍርግያ የየራፖሊስ ኤጲስቆጶስ ሆኖ ተሾሞአል። የቤተ ክርስቲያን ትውፊቶች እንደሚሉት በቂሣር አንቶኒኑስ ፓያስ (Antoninus the Pious) ስደት ጊዜ የሰሚኒስ ኤጲስቆጶስ ፖሊካርፖስ በሰማዕትነት በሞተበት ዘመን ፓፒያስም ፔርጋሞን በሚባል ሥፍራ በ155 ዓ. ም. በሰማዕትነት ተገደለ።

12.5 መልእክተ በርናባስ

የበርናባስ መልእክት አንስተኛና ትሕትናን የተመላ መልእክት ሲሆን ማን እንደጻፈው ወይም ደራሲው ማን እንደሆነ የማይታወቅ መጽሐፍ ነው። ደራሲው መልእክቱን የጻፈው ለአንድ ሰተወሰነ ሰው ወይም ለተወሰኑ ሰዎች ሳይሆን ለመላ ሕዝብ ክርስቲያን ስለሆነ ሊቃውንት «ለመላ ሕዝብ ክርስቲያን የተላከ አጠቃላይ (catholic) መልእክት» ብለው ሠይመውታል። ሆኖም ይዘቱ ሲታይ ወደ አይሁዳዊነት ለመመለስ ለሚዳዱ ሰዎች ምክርን ያዘለ ስለሆነ ምናልባት ከአይሁድ ወገን ወደ ክርስትና ለተመለሱ ወገኖች የተጻፈ ይመስላል።

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p.694-695n1.

የመልእክቱ ይዘት

መልእክቱ በሁለት ክፍል የተከፈለ ሲሆን የመጀመሪያው ክፍል ከሁለተኛው ክፍል እጅግ የሚበልጥና አጫጭር 18 ምእራፎች ሲኖሩት፤ ሁለተኛው ክፍል 4 ምእራፎች ብቻ አሉት። የመጀመሪያው ክፍል አብዛኛውን ጊዜ በአይሁድ እምነት ላይ ያነጻጸረ ነው። የክርስትና እምነት ብቻውን ለድኅነት በቂና አስፈላጊ ስለሆነ ተይህዶ (ይሁዲነት) ከሕግጋቱና ከሥርዓታቱ ጋር ለምንም ነገር የማይጠቅም መሆኑን አበክሮ ያስረዳል። ክርስቶስ አዲስ ሕግ ሰጥቶናል። እንደ ተይህዶ (ይሁዲነት) ከባድ ቀንበር (ሽክም) የለውም። በዚህ ደራሲ አጻጻፍ ብሉይ ኪዳን ምሥጢራዊ ክርስትና ነው። ጌታ የሚፈልገው የመንፈስ ስግደትንና አምልኮትን እንጂ በመሥዋዕተ አሪት የተደገፈ አምልኮትን አይደለም። እንዲሁም እውነተኛ የእግዚአብሔር ሕዝብ (ወገን) እስራኤል ዘሥጋ የሆኑ አይሁድ ሳይሆኑ እስራኤል ዘነፍስ (ዘመንፈስ) የሆኑ ክርስቲያኖች ናቸው። በአጠቃላይ ይህ የበርናባስ መልእክት የአይሁድን እምነትና አይሁዳዊነትን አጥብቆ ይቃወማል።

ይህ መልእክት በማንና መቼ ተጻፈ?

ይህ መልእክት ራሱ ማን እንደጻፈው አይናገርም። ይህ መልእክት በአራተኛው ምእት ዓመት ላይ በተጻፈ በሲና ተራራ ገዳም በተገኘው የመጽሐፍ ቅዱስ መድበል (Sinaiticus Codex) (የጥንት የብራና ጽሑፍ) በመጨረሻው ላይ ከዮሐንስ ራእይ ቀጥሎ በሙሉ ይገኛል። ይህም ሁኔታ በአንዳንድ ሰዎች ዘንድ እንደ ሐዲስ ኪዳን መጽሐፍ እንዲቆጠር አድርጎታል። ይህን መልእክት ለመጀመሪያ ጊዜ በርናባስ ነው የጻፈው ብለው የጻፉ የእስክንድርያው ቀሌምንጦስና አርጌኒስ (Origen) ናቸው።¹

ይህ መልእክት የጳውሎስ የወንጌል ስብከት ሥራ ባልደረባ በነበረው በበርናባስ መጻፉን ብዙ ሊቃውንት አይቀበሉትም። ምክንያቱም ይህ መልእክት የተጻፈው በእስክንድርያና ደራሲውም በእስክንድርያ የነበረ ወደ ክርስትና የተመለሰ አይሁዳዊ እንደሆነ

በመጽሐፉ ይዘት ይታወቃል። ይህ መልእክት የተጻፈውም ከኢየሩሳሌምና ከቤተ መቅደስ ጥፋት በኋላ መሆኑ አሁንም በይዘቱ ይታወቃል። በዚህ መጽሐፍ ውስጥ የኢየሩሳሌምና የቤተ መቅደስ መጥፋት ጌታ በተናገረው መሠረት ትንቢቱ እንደ ተፈጸመ ይናገራል። መጽሐፉ የተጻፈው በ130-131 ዓ. ም. አካባቢ እንደሆነ ይታመናል።¹

12.6 ሄርማስ ኖላዊ

ከሐዋርያት በኋላ ከተነሡ ሐዋርያውያን አባቶች ከጻፏቸው መጻሕፍት ሁሉ እንደ ሄርማስ ኖላዊ በጥንት ክርስቲያኖች ዘንድ እጅግ ታዋቂና የተወደደ ማንም የለም። ሆኖም ይህን መጽሐፍ ለማብራራትና ለመተርጉም እጅግ አስቸጋሪ መሆኑን ብዙ ሊቃውንት ይናገራሉ። የመጽሐፉ ስም በአንዳንዱ ዘንድ «ሄርማስ ኖላዊ» (ሄርማስ እረኛ/ጠባቂ) ሲሆን በሌሎች ዘንድ ደግሞ «ኖላዊ ሄርማስ» (የሄርማስ እረኛ/ጠባቂ) ይባላል። በኢትዮጵያ ግእዝ ቋንቋ ግን የመጽሐፉ ርእስ «ሔርማስ ኖላዊ» ነው። ሔርማስ ኖላዊ በሁለተኛው ምእት ዓመት ላይ በጥንት አብያተ ክርስቲያናት (በምዕራብም በምሥራቅም) ዘንድ እጅግ የተወደደ ነበር። ከሦስተኛው ምእት ዓመት በኋላ ግን በምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት ዘንድ ተቀባይነትን አላገኘም።² በመካከለኛው ምሥራቅ ደግሞ በግብጽ ቤተ ክርስቲያን ዘንድ ተቀባይነቱን በከፍተኛ ደረጃ ቀጥሏል፤ ከአራተኛው ምእት ዓመት ጀምሮ ግን መጽሐፉ ከመላው የክርስቲያን ዓለም ጠፋ። ሆኖም በአራተኛው ምእት ዓመት ላይ የተጻፈው ጠፍቶ ግን በ19ኛው ምእት ዓመት ላይ በሲና ተራራ ገዳም ላይ በተገኘው የሲና የመጽሐፍ ቅዱስ መድበል (ኮዲክስ) (Sinaiticus Codex) (የጥንት የብራና ጽሑፍ) ከፊሉ ተጽፎ ተገኘ።

¹ J. Lebreton & J. Zeiller op. cit. vol. II, p. 367.

² Ibid, p. 370.

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 675; J. Lebreton & J. Zeiller op. cit. vol. II, p. 367.

በ1862 በግሪክ አገር በደብረ አቶስ (Mount Athos) መጀመሪያ በተጻፈበት በግሪክኛ ቋንቋ ተገኝቷል።¹

የመጽሐፉ ይዘት

ሄሮማስ ኖላዊ ጥልቅ የሆነ የትምህርት ሃይማኖት መጽሐፍ ሳይሆን በቀላልና ጥልቅ በሆነ ስእላዊ አገላለጥ የተጻፈ ክርስቲያናዊ የስነ ምግባር መጽሐፍ ነው። ለዚህ ነበር በሁሉም ዘንድ ተወዳጅነትን ያተረፈው። መጽሐፉ የራእይ መጽሐፍ ነው የሚመስለው። መጽሐፉ በሦስት ክፍሎች ይከፈላል። ይኸውም 1ኛው/ ራእዮች ናቸው። በዚሁ ክፍል ለጸሐፊው የተገለጡ 5 ራእዮች ይገኛሉ፤ ራእዮቹ ለጸሐፊው ለሔርማ በሱም አማካይነት ለመላ የቤተ ክርስቲያን ምእመናን ንስሐ እንዲገቡ የተሰጠ ጥሪ ነው። 2ኛው/ ትእዛዛት ናቸው። ይህ በጣም ረዥሙ ክፍል ነው። በዚህ ክፍል ውስጥ 10 ትእዛዛት ይገኛሉ፤ ትእዛዛቱም የተሰጡት በጠባቂ መልአክ ሔርማ ሆኖ በእርሱም አማካይነት ንስሐ እንዲገቡ ለመዝመናን የተሰጡ ናቸው። 3ኛው/ ምሳሌዎች ናቸው። ይህም ክፍል 10 የተለያዩ ምሳሌዎችን የያዘ ነው። መልአክቱም ያው የንስሐ ጥሪ ነው።

ይህ መጽሐፍ በማንና መቼ ነው የተጻፈው?

መጽሐፉን ማን እንደጻፈው በውል አይታወቅም። ስለዚህ ችግር የሚከተሉት 5 ግላዊ አመለካከቶች ይገኛሉ። 1ኛ/ አንዳንድ ሰዎች የዚህ መጽሐፍ ደራሲ የሐዋርያው የጳውሎስ ጓደኛ የነበረና ጳውሎስም በሮሜ መልአክቱ 16:14 ሰላምታ የላከለት ሄሮማን ነው ይላሉ። ከእነዚህም አርኒስ (Origen) እና ታሪክ ጸሐፊው አውሳብዮስ (Eusebius) ይገኙበታል። 2 ኛ/ በሮሙ ኤጲስቆጶስ በቀሌምንጦስ (92-101) ጊዜ የነበረው ነው ይላሉ፤ ይህም የተባለበት ምክንያት የቀሌምንጦስ ስም በመጽሐፉ ውስጥ በመጠቀሱ ነው። 3ኛ/ ጸሐፊው የሮሙ ኤጲስቆጶስ የፓያስ (Pius of Rome) (140-154) ወንድም ሄሮማስ ነው ይላሉ። 4ኛ/ አንዳንድ ሰዎች ደግሞ

ሄሮማስ የእውነት ስም ሳይሆን የፈጠራ ስም ነው ይላሉ። 5ኛ/ የኢትዮጵያው ሄሮማስ ኖላዊ እንደሚለው ደራሲው ሐዋርያው ጳውሎስ ሲሆን የልስጥራ ሰዎች በሰጡት ሄሮማስ በሚለው ስም ነው የሚሉ አሉ።¹

ብዙ ሊቃውንት ከአንደኛው ጋር ትስስር ሊኖረው የሚችለውን 2ኛውን ሀሳብ ይቀበላሉ። መጽሐፉም የተጻፈበት ጊዜ የመጀመሪያው ምእት ዓመት መጨረሻ ወይም በሁለተኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ እንደሆነ ይታመናል።

ምዕራፍ 13

የእስክንድርያና የአንጾኪያ የትርጓሜ ትምህርት ቤቶች

ከክርስቶስ ልደት በኋላ ከሁለተኛው ምእት ዓመት ወዲህ በእስክንድርያና በአንጾኪያ ስሙጥር የሆኑ ሁለት የትርጓሜ ትምህርት ቤቶች በተለያዩ ጊዜያት ተቋቁመው ነበር። የሁለቱም ት/ቤቶች ዋና ዓላማ ለሰው ድኅነት ከልዑል እግዚአብሔር የተሰጡትን በቅዱሳን አበው ምክንያት ሲወርዱ ሲዋረዱ የመጡትን የብሉያትንና የሐዲሳትን ቅዱሳት መጻሕፍት ለምእመናን እንዲገባ አድርጎ መተርጎምና ወደ ቤተ ክርስቲያን የሚመጡትን አዲስ አማንያንን ለጥምቀት ለማዘጋጀትና ክርስቲያኖችንም በእምነት ጸንተው እንዲኖሩ ለማድረግ ነበር። በእነዚህ ትምህርት ቤቶች ይሰጡ የነበሩት ትምህርቶች የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጓሜ ብቻ ሳይሆን፤ የሃይማኖትም ትምህርት ጭምር ሲሆን፤ በመጀመሪያ ጊዜ ሁሉም ትምህርት ለወጣንያን እንዲስማማ ነበር ይዘጋጅ የነበረው። ዘግይቶ ግን ትምህርቱ ሁሉ በዝቅተኛ ደረጃ መሰጠቱ ቀርቶ በሁለቱም ትምህርት ቤቶች በተለይም በእስክንድርያው

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 680.

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 688.